

Representationer av kön som skevar

Dekadens- och genombrottstendenser i Gerda von Mickwitz sekelskiftesprosa

Anna von Bonsdorff

Avhandling pro gradu

Nordisk litteratur

Finska, finskugriska och nordiska

institutionen

Humanistiska fakulteten

Helsingfors universitet

Vårterminen 2015

Innehåll

1. Inledning	3
Syfte, frågeställning och material	4
Teori och metod	7
Tidigare forskning	12
Upplägg	14
 2. Författaren, texterna och receptionen	 15
Gerda von Mickwitz	15
Svenskspråkiga verk	17
<i>Solglöd och andra skizzer</i>	18
<i>Novellen "Messling"</i>	21
<i>Ett giftermål</i>	22
<i>Kärleken: en utvecklingshistoria i episoder</i>	24
Sammanfattning	26
 3. Bakgrund	 28
Det moderna genombrottet	28
Den nordiska sedlighetsdebatten	33
Dekadens i litteraturen	36
 4. En borgerlig värld	 39
Försynta dockhustrur	40
<i>Dockhustruns sedliga uppfostran</i>	41
<i>Hustrurollen som arbete och plikt</i>	47
<i>Den tillbakadragna hustrun</i>	50
<i>Den tabubelagda sexualiteten</i>	54
<i>Dockhustrun – sammanfattning</i>	59
Borgerliga män	61
<i>Självssäkra sekelskiftesherrar</i>	62
<i>Syfilis, dubbelmoral och manlig gemenskap</i>	68
<i>Sedlighetskris i äktenskapet</i>	75
<i>Den borgerliga mannen – sammanfattning</i>	79
 5. En dekadent tillvaro	 81
Djärva förförerskor	82
<i>Kvinnliga initiativ och lust</i>	83
<i>En femme fatale</i>	89
<i>Förförerskan – sammanfattning</i>	95
Veka dekadensmän	96
<i>Läsandets vånda</i>	96
<i>Vämjelse och ångest</i>	103

<i>Lidelse och död</i>	106
<i>Kärlekens illusioner</i>	111
<i>Dekadensmannen – sammanfattning</i>	117
6. Avslutning	119
Litteraturförteckning	124
Recensioner	130

1. Inledning

Det sena 1800-talet var en dynamisk och omvälvande period då mycket sattes i rörelse på den litterära fronten i Norden. Under den här tidsperioden kan Norden bildligt uttryckt ses som en stor litterär salong, där läsare och författare både kände till och gärna gick in för att polemisera kring varandras texter. I det moderna genombrottets anda rannsakades samhällsanknutna problem både i romanform och på teaterscener och den litteratur som skrevs var ofta realistiskt orienterad, kritisk och debattförande. Samtidigt bar sekelskifteslitteraturen på spår av strömningar och influenser från den europeiska kontinenten och livströtta, håglösa litterära gestalter började dyka upp i kölvattnet av den existentiella förvirring som modernitetens samhällsförändringar förde med sig.

Det moderna genombrottet och det debattorienterade samhällsklimatet i Norden öppnade upp för nya motiv och nya litterära stilarter att experimentera med. Kvinnofrågan, emancipationsrörelsen och 1880-talets stora sedlighetsdebatt om könsmoral som underblåstes av en allt mer vågad litteratur¹ ruckade på en given samhällsordning och på bestämda könsroller för kvinnor och män. För kanske allra första gången började sekelskiftets skribenter på allvar ifrågasätta en given manlighet och kvinnlighet, och letade istället efter nya sätt att gestalta kön. Trots att sekelskiftet var en tid full av förändringar bidrog en djupt rotad konservatism ändå till att särskilt de kvinnliga författarna fick tillämpa olika strategier för att kunna uttrycka nya idéer och kritik mot rådande normer i sitt skrivande.²

Gerda von Mickwitz (1862–1948) svenskspråkiga texter har kommit till under den här omvälvande tidsperioden och hennes idag rätt bortglömda författarskap faller inom ramarna för det moderna genombrottet i Finland.³ von Mickwitz, som föddes och levde en stor del av sitt liv i Helsingfors, var av balttysk familj. Förutom skönlitteratur skrev hon även filosofisk polemik och var aktiv i

---

¹ Se Elias Bredsdorff, *Den store nordiske krig om seksualmoralen. En dokumentarisk fremstilling af sædelighedsdebatten i nordisk litteratur i 1880'erna*, Gyldendal, Köpenhamn 1973. Bredsdorff redogör för sedlighetsdebatten, sedlighetsrörelsen och den skandalösa 1880-talslitteraturen i Danmark, Norge och Sverige. Finland behandlas endast marginellt.

² Se t.ex. Yvonne Leffler, "Maskspel och mångtydighet. Berättartekniska strategier hos kvinnliga 1880-talsförfattare", Yvonne Leffler (red.), *Det moderna genombrottets prosa. Sju analyser*, Studentlitteratur, Lund 2005, s. 9–25.

³ Arne Toftegaard Pedersen framhäver von Mickwitz position som genombrottsförfattare. Se *Det næsten umulige møde: Kærlighedsskildringen i fire moderne finlandssvenske 1880'er romaner – sat i sammenhæng med samtidens skandinaviske litteratur*, licentiatavhandling i litteraturvetenskap framlagd vid Åbo Akademi, Åbo 1997 och *Det marginaliserede gennembrud. Tre moderne svensksprogede romaner fra 1880ernes Finland*, Åbo Akademis förlag, diss. Åbo; Åbo 2002.

kvinnosaksrörelsen. I sina skönlitterära texter behandlar hon 1880-talets tidstypiska genombrottstematik så som äktenskapet och sedlighetsfrågan, men hon skildrar också litterära gestalter som hör hemma i dekadenslitteraturens persongalleri. Handlingen i von Mickwitz berättelser utspelas främst i borgerliga kretsar där konservativa världsåskådningar kritiseras och där desillusion och pessimism blir förhärskande stämningar. von Mickwitz använder sig av en subtilt formulerad kritik och ironiska inslag som riktas mot tidens rådande normer och dubbelmoral, men hon skriver även vågat om erotiska begär och lidelse som ofta får en förödande inverkan på hennes litterära gestalter.

Syfte, frågeställning och material

Tiden kring det förra sekelskiftet inbegrep rikligt med debatt i samhälls- och könsanknutna frågor. Konservativa ideologier mötte nytänkande och emancipationsrörelsen fick vind i seglen. Trots att mycket kring det som berörde kön och sexualitet förblev tabubelagt, fanns det ändå gott om indignerade skribenter som slog vakt om den avtagande sedligheten i samhället.⁴ Med tanke på att Gerda von Mickwitz texter skrivits under en period då fasta och väldigt polariserade föreställningar kring kön, sedlighet och sexualitet sattes i rörelse,⁵ är det relevant att närmare analysera hur hon som författare handskas med representationer av kön i sina texter, det vill säga hur hon skildrar sina kvinnliga och manliga litterära gestalter. Eftersom von Mickwitz var aktiv i kvinnosaksrörelsen i Helsingfors utgår jag från att hon befann sig långt ifrån en ärkekonservativ ståndpunkt i förhållande till sin tids könsfrågor.

Syftet med denna avhandling pro gradu är att undersöka representationer av kön i Gerda von Mickwitz sekelskiftesprosa. I avhandlingen utför jag en typologisk analys av två slags kvinnliga och två slags manliga litterära gestalter som förekommer upprepade gånger i hennes texter. von Mickwitz har själv inte tilldelat de här återkommande litterära gestalterna några särskilda benämningar,

---

⁴ Se t.ex. Bredsdorff 1973 och Hjärdís Levin, *Testiklarnas herravälde. Sexualmoralens historia*, Natur och kultur, Stockholm 1989 [1986].

⁵ Se t.ex. Inger-Lise Hjort-Vetlesen ”Modernitetens kvinnliga text. Det moderna genombrottet i Norden”, Elisabeth Møller Jensen (huvudred.), *Nordisk kvinnolitteraturhistoria. Band 2. Fadershuset, 1800-talet*, Förlags AB Wiken, Höganäs 1993, s. 330–353.

men för att analysera dem typologiskt väljer jag att kalla dem dockhustrun,⁶ den borgerliga mannen, förförerskan och dekadensmannen. I min analys tar jag fasta på vad som utmärker de här fyra typexemplen och undersöker hur von Mickwitz gestaltar dem, med fokus på hennes berättande. Jag lyfter fram hur det i samband med varje typexempel finns någonting skevt i von Mickwitz gestaltningar. Med skevhet avser jag i det här sammanhanget sådant som bryter mot gängse könsroller och mot tidens uppfattningar om kvinnligt och manligt.⁷ Jag uppmärksammar även hur de litterära gestalterna förhåller sig till sedlighet och sexualitet och därigenom hur von Mickwitz handskas med dessa för sin tid både aktuella och kontroversiella ämnen. Mina forskningsfrågor i avhandlingen är följande:

1. Hur gestaltar Gerda von Mickwitz dockhustrun, den borgerliga mannen, förförerskan och dekadensmannen i sina texter och vad kännetecknar dem?
2. Hur förhåller sig de kvinnliga och manliga litterära gestalterna till sedlighet och sexualitet och finns det märkbara skillnader mellan könen som kommer till uttryck?
3. Vad är utmärkande för Gerda von Mickwitz författarskap i den nordiska litterära kontext som hon är verksam inom?

Med kontext avser jag den sena nordiska 1800-talslitteraturen som inbegriper det moderna genombrottet och 1880-talets sedlighetsdebatt, men också nya, pessimistiska influenser av dekadenslitteratur. Den litteraturhistoriska bakgrunden redogör jag närmare för i avhandlingens tredje kapitel. Jag vill emellertid redan nu understryka att det moderna genombrottets tematik förekommer sida vid sida med en av dekadenslitteratur influerad stämning och estetik i von Mickwitz texter, vilket gör hennes författarskap särskilt intressant att undersöka.

Med den nordiska litterära kontexten i åtanke bör det framhållas att såväl von Mickwitz samtida recensenter som senare litteraturhistoriska översiktsverk

---

⁶ Dockhustrun är en benämning som bl.a. Päivi Lappalainen använder för en viss slags kvinnliga gestalter i det sena 1800-talets realistiska litteratur. Dockhustrun kännetecknas av att hon uppfostrats till renhet och naiv ovetskap och gifter sig i unga år, ofta med en äldre borgerlig man. Päivi Lappalainen, *Koti, kansa ja maailman tahraava lika. Näkökulmia 1880- ja 1890-luvun kirjallisuuteen*, Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2000, s. 161. Även om dockhustrun ofta utgör en försvunnen litterär gestalt kan hon sägas ha sin normbrytande föregångare i Henrik Ibsens Nora i *Ett dockhem* (1879).

⁷ Min användning av ordet skev anknyter inte till queerteorin även om skev också används som ett vedertaget queerbegrepp, utan ska förstås i bemärkelsen att det finns någonting som bryter, är snett eller förvridet i von Mickwitz skildringar av de litterära gestalterna.

och den tidigare forskning som finns om hennes författarskap i första hand pekar ut de danska genombrottsförfattarna Herman Bang och J. P. Jacobsen som hennes litterära förebilder.⁸ Innehållet i von Mickwitz texter vittnar om att hon var väl bevandrad i den nordiska samtidslitteraturen och att hon även var insatt i den genombrottstematik, med fokus på äktenskapsfrågor och sedlighet, som förekom hos bland annat Henrik Ibsen och Bjørnstjerne Bjørnson. Hennes medverkan i den svenska kulturradikala tidskriften *Framåt* understöder även tolkningen av att hon läst flera av sin tids aktuella och omdebatterade författare, så som Stella Kleve⁹ och Ola Hansson, som också medverkade i tidskriften.¹⁰ Mycket talar således för att von Mickwitz författarskap hör hemma i en samnordisk kontext. Den tidigare forskningen har dock främst uppmärksammat likheter mellan von Mickwitz och hennes manliga föregångare, med undantag av Toftegaard Pedersen som även lyft fram genombrottstematiken hos von Mickwitz i jämförelse med några av periodens stora kvinnliga författare.¹¹ Den litterära dekadens som förekommer i von Mickwitz texter har emellertid inte analyserats utförligt i tidigare forskningssammanhang, och därutöver finns det även flera väsentliga beröringspunkter mellan von Mickwitz och Stella Kleves författarskap som inte uppmärksammas tidigare men som jag lyfter fram i avhandlingens analys.

Till von Mickwitz svenskspråkiga litterära produktion hör hennes debutverk novellsamlingen *Solglöd och andra skizzer* (1885) samt romanerna *Ett giftermål* (1889) och *Kärleken: en utvecklingshistoria i episoder* (1892). Tidsmässigt

---

⁸ För recension, se t.ex. Edw. T., [Edvard Tengström], "Några böcker från Finland", i *Framåt* 1886:10, s. 14. För litteraturhistoriska översiktsverk, se t.ex. Erik Ekelund, *Finlands svenska litteratur* 2, Söderström & C:o, Helsingfors 1969, s. 357 och Pia Forssell, "Från skrivande damer till yrkesförfattarinnor", Johan Wrede (utg.), *Finlands svenska litteraturhistoria. Första delen: Åren 1400–1900*, Svenska litteratursällskapet i Finland/Bokförlaget Atlantis, Helsingfors/Stockholm 1999, s. 459. För tidigare forskning, se t.ex. Arne Toftegaard Pedersen, "Tror du jeg ligger på roser. Gerda von Mickwitz och kärlighedens natur", Michel Ekman och Roger Holmström (red.), *Kunskapens hugsvalelse*, Åbo 2003, s. 155–169.

⁹ Pseudonym för Mathilda Kruse, senare gift Mallin.

¹⁰ *Framåt* utkom 1886–1889 i Göteborg och var nära förbunden med den svenska kvinnoaksrörelsen. Gunnel Weidel Randver, *Tidskriften Framåt. Kvinnors kamp för det fria ordet*, Rundqvists Bokförlag, Göteborg 1985.

¹¹ Toftegaard Pedersen belyser likheter i äktenskapsskildringarna i von Mickwitz *Ett giftermål* (1889) och i bl.a. Adda Ravnkildes *Judith Fürste* (1884), Victoria Benedictssons *Pengar* (1885) och Amalie Skrams *Constance Ring* (1885). Se Toftegaard Pedersen 1997. Detta tyder i sin tur på att von Mickwitz inte bara läst det moderna genombrottets manliga författare, utan även många av periodens framstående kvinnliga författare. George C. Schoolfield kommenterar även kort att Amalie Skrams och Anne Charlotte Lefflers författarskap kan ha inspirerat von Mickwitz kritiska skildringar av ett ytligt societetsliv. George C. Schoolfield, *A History of Finland's Literature. Histories of Scandinavian Literature*, Vol. 4, Sven H. Rossel, General Editor, University of Nebraska Press, Lincoln & London 1998, s. 381.

avgränsar jag således min studie till 1880- och 1890-talen, med tyngdpunkt på 1880-talslitteraturen. Den genombrottstematik som von Mickwitz laborerar med framkommer allra tydligast i *Ett giftermål* där flickuppfostran, äktenskap, sedlighet och syfilis lyfts fram och behandlas, samt i ett par av novellerna i *Solglöd* där den borgerliga världens begränsade kvinnoroll problematiseras. Dekadensinslagen förekommer redan i några av novellerna i *Solglöd* där von Mickwitz gestaltar håglösa, uppgivna män och initiativtagande förförerskor och senare i *Kärleken*, som handlar om en ung mans verklighetsfrånvända drömmar och kärleksillusioner.

Förutom de tre ovannämnda böckerna skrev von Mickwitz även enstaka noveller som publicerades i *Framåt* och i den finländska, kvinnoaksanknutna tidskriften *Nutid*. Bland novellerna väckte von Mickwitz mest uppmärksamhet med ”Messling” som publicerades i *Framåt* 1886. Novellen behandlar syfilis och utgör därmed ett inlägg i den pågående nordiska sedlighetsdebatten. I avhandlingens andra kapitel ger jag en närmare översikt av von Mickwitz författarskap och uppmärksammar även receptionen i korta drag.

Teori och metod

Sekelskifteslitteraturen och det moderna genombrottet i Norden har gett upphov till en riklig mängd studier och forskning ända sedan 1900-talets början. Här presenterar jag kort de verk som jag stöder mig på för att kunna analysera von Mickwitz texter i förhållande till deras litteraturhistoriska kontext.

Det moderna genombrottet, dess manliga författare, litterära teman och de samhälleliga förändringar som ledde fram till en realistisk och debattförande litteratur har kartlagts på ett övergripande sätt av Gunnar Ahlström i *Det moderna genombrottet i Nordens litteratur* (1947). Trots ett brett och samhällsförankrat perspektiv förbiser Ahlström dock både de flesta av periodens kvinnliga författare och den genombrottslitteratur som skrevs i Finland. Likaså saknas det finländska perspektivet nästan helt i Elias Bredsdorffs i övrigt mycket heltäckande verk *Den store nordiske krig om seksualmoralen. En dokumentarisk fremstilling af sædelighedsdebatten i nordisk litteratur i 1880'erne* (1973). Bredsdorff presenterar sedlighetsdebattens olika grupperingar, samt de författare och den litteratur som orsakade skandal på grund av ett osedligt innehåll.

I avhandlingen *Det marginaliserade genombrottet. Tre moderne svenskspråkade romaner fra 1880ernes Finland* (2002) lyfter Arne Toftegaard Pedersen fram medlet av 1880-talet som de år då genombrottet kulminerade i den svenskspråkiga litteraturen i Finland. Toftegaard Pedersen ger en dynamisk bild av den svenskspråkiga 1880-talslitteraturen och argumenterar för att genombrottet på svenska i Finland bör ses utifrån en bred, nordisk kontext och förstås som en långt mer integrerad del av denna kontext än vad som varit kutym inom tidigare forskning. Liksom Toftegaard Pedersen har jag för avsikt att tillämpa ett nordiskt orienterat perspektiv i min läsning av von Mickwitz texter.

För att ta fasta på det explicit dekadenta hos von Mickwitz stöder jag mig på tidigare forskning av Claes Ahlund och Ebba Witt-Brattström. I *Medusas huvud. Dekadensens tematik i svensk sekelskiftesprosa* (1994) lyfter Ahlund fram en pessimistisk, uppgiven och ångestladdad stämning som i första hand kännetecknande för den nordiska dekadenslitteraturen, till skillnad från den europeiska dekadensens vurmande för esteticism och dandyism. I *Dekadensens kön. Ola Hansson och Laura Marholm* (2007) skriver Ebba Witt-Brattström om hur dekadenslitteraturen medförde nya sätt att gestalta manlighet och kvinnlighet, samt hur dekadensen blev ett språk för att uttrycka könets existentiella vanda.

I min typologiska analys behandlar jag dockhustrun, den borgerliga mannen, förförerskan och dekadensmannen var för sig och strävar efter att ställa dem i relation till det sena 1800-talets syn på kvinnlighet och manlighet, samt att uppmärksamma på vilket sätt von Mickwitz gestaltningar skevar när de bryter mot sin tids vedertagna ideal. Att behandla genombrottslitteraturen med hjälp av en typologisk analys har tidigare praktiserats av exempelvis Pil Dahlerup och Margareta Wirmark, och jag följer således deras kategoriserande analysmetod. I sin omfattande avhandling *Det moderne genombrotts kvinder* (1983) undersöker Dahlerup hur genombrottsepokens kvinnliga författare i Danmark intog olika slags positioner i sitt skrivande, i förhållande till det patriarkala samhälle som de var verksamma inom. Dahlerup kategoriserar de kvinnliga författarna som ”söner”, döttrar, mödrar, emanciperade, hustrur med mera, och behandlar dessa i separata kapitel. Även Margareta Wirmark tillämpar ett typologiskt analysupplägg i *Noras systrar. Nordisk dramatik och teater 1879–1899* (2000). Wirmark skriver om den nordiska dramatiken under 1880- och 1890-talen och i samband med detta undersöker hon

systematiskt hur de kvinnliga rollkaraktärerna framställts; som gifta och ogifta, som mödrar och som yrkesarbetande kvinnor.

I avhandlingens två analyskapitel undersöker jag även von Mickwitz författarskap i förhållande till vad som är särskilt utmärkande för det sena 1800-talets kvinnliga författares texter. Min avsikt är att reda ut på vilket sätt von Mickwitz litterära gestalter överensstämmer med eller skiljer sig från den litterära kontext som de ingår i. Det sena 1800-talets kvinnliga författare i Norden skrev framför allt texter som präglas och kännetecknas av ambivalens, vilket uppmärksammats av bland annat Jette Lundbo Levy (1980), Pil Dahlerup (1983), Ingeborg Nordin Hennel (1984) och Yvonne Leffler (2005). Ambivalensen tar sig olika uttryck men dess förekomst förklaras genom kvinnans underordnade position i samhället. Dahlerup menar exempelvis att det sena 1800-talets patriarkala människobild inte inbegrep bilden av kvinnan som en fullvärdig människa och att det moderna genombrottets kvinnliga texter därför inrymmer en ”„dobbeltblik“ af protest og accept”¹² i kvinnskildringarna. Dahlerup lyfter fram de kvinnliga författarnas användning av både kvinnliga och manliga jagberättare som någonting nytt och som ett uttryck för spänning mellan kvinnliga och manliga tolkningsperspektiv. Enligt Dahlerup är denna vacklan mellan könsperspektiv de kvinnliga författarnas viktigaste bidrag till periodens litteratur. Men ambivalensen i de kvinnliga författarnas berättande uttrycks även på andra sätt, exempelvis genom ironi, osäkerhet och tvivel:

Men enten fortælleren er kønsbestemt eller kønsneutral, viser den kvindelige gennembrudslitteratur mange andre ambivalens-former. Fortælleren kan være ironisk, en løgner, en spørger, en tvivler, så læseren selv må afgøre svaret. Hvor fortælleren ikke selv er splittet, kan ambivalensen komme ind som et spil mellem fortæller og det fortalte.¹³

Ambivalensen i den kvinnliga texten inbjuder till en omsorgsfull och noggrann läsning som tar fasta på det spel mellan berättare och det berättade som Dahlerup uppmärksammar. Ambivalensen finns bortom det som förefaller uppenbart, i textpassager som utstrålar skevhet eftersom någonting exempelvis bryter mot en

---

¹² Pil Dahlerup, *Det moderne gennembruds kvinder*, Gyldendal, diss. Köpenhamn; Köpenhamn 1984 [1983], s. 477. Med utgångspunkt i Victoria Benedictssons författarskap skriver även Jette Lundbo Levy om hur Benedictssons kvinnor gestaltas genom en dubbel blick, både som subjekt inifrån och som objekt utgående från en manlig blick. Den dubbla blicken hos Benedictsson blir en ansats att skriva ut kvinnan från en oföränderlig objektsstatus. Se *Den dubbla blicken. Om att beskriva kvinnor. Ideologi och estetik i Victoria Benedictssons författarskap*, Hammarström & Åberg, Enskede 1982 [1980].

¹³ Dahlerup 1984, s. 479.

rådande uppfattning om hur det bör vara, och i det som inte skrivs rakt ut utan snarare skildras indirekt så att det uppstår spänningar i texten.

Ett av de uttryck för ambivalens som Dahlerup nämner är ironi, vilket också är ett återkommande inslag i von Mickwitz texter. I sin begreppsförklaring tar Peter Cassirer fasta på att det utmärkande för ironin är skillnaden mellan det som uttrycks och det som egentligen menas. För att ironin ska fungera är det nödvändigt att mottagaren förstår att den här diskrepansen i betydelse existerar. Stilistiskt kan ironin användas för att exempelvis föra fram en dold kritik på ett spydigt och tillspetsat sätt. En författares bruk av ironi kan emellertid leda till olika förståelser när texter tolkas och det ironiska budskapet förbises lätt av en läsare som inte är mottaglig för det.¹⁴ Så tycks det även vara fallet med ironin i von Mickwitz texter. Särskilt hennes gestaltningar av borgerliga män bär på tillspetsade och karikerade drag och hon använder sig av ironin för att uttrycka kritik mot en borgerlig mansroll och mot den dubbelmoral som florerade i samhället. Hennes frekventa bruk av ironi har emellertid inte noterats av hennes samtida, manliga kritiker. Detta understöder tolkningen av att von Mickwitz talar med kluven tunga, det vill säga att hon använder sig av en ”kvinnlig” ironi som driver med det patriarkala samhällets vedertagna uppfattningar, samtidigt som detta utförs så subtilt att de manliga läsarna inte lagt märke till det.

Liksom Dahlerup uppmärksammar även Nordin Hennel vad som kännetecknar den kvinnliga, sena 1800-talstexten i *”Ämnar kanske fröken publicera något?” Kvinnligt och manligt i 1880-talets novellistik*. Nordin Hennel visar hur 1880-talets svenska genombrottsförfattarinnors sätt att skriva skiljer sig från deras manliga kollegers, vad språkbruk, formuleringskonst, uttryckssätt och kvinnoskildringar beträffar.¹⁵ De kvinnliga författarnas strävan att i genombrottets anda skildra kvinnor på ett autentiskt sätt, samtidigt som de i egenskap av skrivande kvinnor var bundna av strängare konventioner, gav upphov till ett både försiktigt och revolterande berättande som undviker kompromisser och mellanvägar och som gör att texten, på grund av den dubbelhet som den inrymmer, får drag av ett Janusansikte:

---

¹⁴ Peter Cassirer, *Stil, stilistik & stilanalys*, Natur och Kultur, Stockholm 2003, s. 217–220.

¹⁵ De kvinnliga författare som Nordin Hennel behandlar är Alfhild Agrell, Victoria Benedictsson, Anne Charlotte Leffler och Amanda Kerfstedt och de manliga författare som dessa jämförs med är Gustaf af Geijerstam, Tor Hedberg, Oscar Levertin och Axel Lundegård.

Den modesta och svävande tonen i kombination med förkärleken för det absoluta och empatiska resulterar i att den kvinnliga texten ter sig som något av ett Janus-ansikte. Å ena sidan vetter den mot försiktighet och osäkerhet, å andra sidan mot hyperbol och auktoritet. Båda företeelserna kan vara utslag av kvinnans ställning som det andra och underlägsna könet. Genom såväl underdriften som överdriften försöker hon göra sin röst hörd [...], något som emellertid visar sig vara stilistiskt effektivt.

Det intressanta är slutligen [...] att samma dubbelhet präglar den metaforik som knyts till kvinnan. Hon är både oansenlig askunge och aggressiv revoltör. Med andra ord råder det en spänning mellan polära strävanden som man skulle kunna beteckna som kvinnotextens ambivalensgenererande normbrott.¹⁶

Nordin Hennel tar således fasta på vad som är utmärkande för den kvinnliga 1880-talstexten. De kvinnliga författarnas strävan att göra sina röster hörda och att skriva autentiskt resulterar i spänning och i en uppsättning dubbla effekter, så som bruket av överdrifter och underdrifter. Nordin Hennel menar att ”de kvinnliga författarnas litterära språk präglas av en dubbelhet eller ambivalens”¹⁷ och att denna dubbelhet inte bara berör språket, utan också avspeglas på ett djupare plan i texterna. De kvinnliga författarnas höga bruk av negationer ser Nordin Hennel exempelvis som ett uttryck för både protest och uppgivenhet inför tidens negativa kvinnosyn.¹⁸ I min analys tar jag fasta på hur den av Dahlerup och Nordin Hennel uppmärksammade ambivalensen kommer till uttryck i von Mickwitz sätt att gestalta representationer av kön.

Eftersom det inte var socialt acceptabelt att skriva om vad som helst, särskilt inte för en kvinnlig författare, var dessa tvungna att utveckla och tillämpa en maskeringskonst i sitt skrivande. Nordin Hennel lyfter fram könsbytestekniken, det vill säga att behandla kontroversiella ämnen och olika erfarenheter som kvinnor socialt sett inte skulle ta ställning till, genom en manlig litterär gestalt. Nordin Hennel uppmärksammar särskilt de kvinnliga författarnas benägenhet att diskutera konstnärskap och skrivande genom könsbytestekniken. Valet av en manlig protagonist kan tolkas som en försiktighetsåtgärd som bidrar till intrycket av att det finns en viss distans mellan innehållet i texten och dess kvinnliga författare.¹⁹ En variant av könsbytestekniken som Leffler tar upp i artikeln ”Maskspel och mångtydighet. Berättartekniska strategier hos kvinnliga 1880-talsförfattare” är

---

¹⁶ Ingeborg Nordin Hennel, *Ämnar fröken kanske publicera något?* *Kvinnligt och manligt i 1880-talets novellistik*, Acta Universitatis Umensis, Umeå Studies in the Humanities 58, Universitetet i Umeå, Almqvist & Wiksell International, Stockholm 1984, s. 32.

¹⁷ Nordin Hennel 1984, s. 88.

¹⁸ Nordin Hennel 1984, s. 88.

¹⁹ Nordin Hennel 1984, s. 17–21.

avslöjandet av ”obehagliga sanningar” så som erotiska begär genom en manlig huvudperson.²⁰ Könshbytestekniken är någonting som von Mickwitz tillämpar frekvent eftersom hon i flera fall skriver utgående från manliga litterära gestalters perspektiv, särskilt när det handlar om erotiska begär och fantasier.

Med utgångspunkt i det som kännetecknar den kvinnliga 1800-talstexten kommer jag således att ta mig an von Mickwitz texter och undersöka hennes bruk av ambivalens, ironi och könshbytesteknik i min typologiska analys, i förhållande till de representationer av kön som hon gestaltar.

Tidigare forskning

Den tidigare forskning som explicit ägnats åt von Mickwitz författarskap är tämligen ringa. Hon förekommer däremot i litteraturhistoriska verk som behandlar den sena 1800-talslitteraturen i Finland och den forskning kring von Mickwitz texter som finns till hands placerar in henne bland det moderna genombrottets svenskspråkiga författare. Det är framför allt romanen *Ett giftermål* som uppmärksammas för sin tydliga genombrottstematik, både av Arvid Mörne och senare av Arne Toftegaard Pedersen och Päivi Lappalainen.

I *Lyriker och berättare. Finlandssvenska studier* (1939) har Mörne ägnat ett kapitel åt *Ett giftermål*. Han uppmärksammar kontexten kring romanen genom att påvisa tematiska likheter mellan *Ett giftermål* (1889), Henrik Ibsens pjäser, särskilt *Ett dockhem* (1879), samt Bjørnstjerne Bjørnsons *En handske* (1883).²¹ Enligt Mörne förtjänar *Ett giftermål* ”att studeras som följdföreteelse av striden kring En Hanske” och han ser von Mickwitz roman som ett inlägg i 1880-talets nordiska debatt om äktenskap, sedlighet och sexualmoral.²² Mörne anser von Mickwitz vara en ”säker psykolog”²³ och menar att liknande ”moderna” litterära gestalter förekommer hos henne och i Karl August Tavaststjernas verk.²⁴

I ett av kapitlen i licentiatavhandlingen *Det næsten umulige møde. Kærlighedsskildringen i fire finlandssvenske 1880'er romaner – sat i sammenhæng*

---

²⁰ Leffler 2005, s. 14.

²¹ Alla årtal som skrivs ut i samband med sekelskiftets dramer och skönlitteratur syftar på det år då det ifrågavarande verket utkom på originalspråk, ifall ingenting annat anges.

²² Arvid Mörne, *Lyriker och berättare. Finlandssvenska studier*, Svenska litteratursällskapet i Finland, Helsingfors 1939, s. 191.

²³ Mörne 1939, s. 195.

²⁴ Mörne 1939, s. 191.

med samtidens skandinaviske litteratur (1997) ger Toftegaard Pedersen en kort presentation av von Mickwitz författarskap och går sedan närmare in för att analysera äktenskapsskildringen och den kärlekssyn som kommer till uttryck i *Ett giftermål*. Toftegaard Pedersen gör en kontextorienterad läsning av romanen och hans licentiatavhandling är det verk i vilket likheter mellan von Mickwitz roman och andra nordiska genombrottsverk från samma tidsperiod tydligast uppmärksammas.

I avhandlingen *Det marginaliserade genombrottet. Tre moderne svensksprogede romaner fra 1880ernes Finland* (2002) behandlas inte von Mickwitz texter bland det primära analysmaterialet, men Toftegaard Pedersen befäster ändå hennes position som genombrottsförfattare. von Mickwitz författarskap nämns även som ett exempel på de få inslag av dekadens som förekommer i den svenskspråkiga 1880-talslitteraturen i Finland. I artikeln ”Tror du jeg ligger på roser. Gerda von Mickwitz och kærlighedens natur” (2003) återkommer Toftegaard Pedersen till den desillusionerade kärlekssyn som ofta förekommer i von Mickwitz texter. Om detta skriver han med utgångspunkt i hennes andra roman *Kärleken: en utvecklingshistoria i episoder* och han behandlar även rosen som ett framträdande motiv i några av hennes texter.

I *Koti, kansa ja maailman tahraava lika. Näkökulmia 1880- ja 1890-luvun kirjallisuuteen* (2000) lyfter Lappalainen upprepade gånger fram von Mickwitz roman *Ett giftermål* som ett exempel på hur teman så som äktenskap, flickuppfostran, sedlighet och moderskap avhandlats i den finländska 1800-talslitteraturen. Lappalainen behandlar den finskspråkiga och den svenskspråkiga litteraturen parallellt och beaktar dessutom en bredare nordisk kontext. Bland den tidigare forskningen måste även andra delen av *Nordisk kvinnolitteraturhistoria, Fadershuset, 1800-talet* (1993) nämnas. Även om von Mickwitz inte ingår i detta litteraturhistoriska översiktsverk påträffas en stor del av de kvinnliga genombrottsförfattarna under den övergripande rubriken ”Den olyckliga texten”. Rubriken är talande för hur von Mickwitz kvinnliga författarkollegers texter läses och tolkas, i deras strävan att skildra problem och att skriva på ett autentiskt sätt vid tiden omkring det förra sekelskiftet. De skrivande kvinnorna var bundna av strängare formaliteter och ofta både ringaktades och dömdes de hårdare på grund av sitt kön, vilket i sin tur försvårade deras skrivande.

Upplägg

Denna avhandling pro gradu är uppbyggd enligt följande. Efter inledningskapitlet följer ett kapitel som består av en biografisk presentation av Gerda von Mickwitz, en genomgång av hennes svenskspråkiga litterära produktion under 1880- och 1890-talen, samt beaktandet av receptionen av denna. Avhandlingens tredje kapitel är ett bakgrundskapitel där jag redogör för den litteraturhistoriska kontexten. Jag lyfter fram det moderna genombrottet i Norden och på svenska i Finland, genombrottets litterära teman, samt hur detta även tjänade kvinnoemancipationsrörelsens intressen. Därefter behandlar jag 1880-talets sedlighetsdebatt. Avslutningsvis uppmärksammar jag dekadenslitteraturens internationella föregångare och vad som är kännetecknande för den nordiska dekadensen.

I avhandlingens fjärde och femte kapitel utför jag en typologisk analys av representationer av kön i von Mickwitz författarskap. Jag uppmärksammar von Mickwitz bruk av ambivalens, ironi och könsbytesteknik, samt vad som blir skevt i skildringarna av de litterära gestalterna. I det fjärde kapitlet står den borgerliga världens frontfigurer, dockhustrun och hennes äkta make, i fokus. De litterära gestalterna knyter an till det moderna genombrottet och jag beaktar följaktligen en bred nordisk kontext i analyskapitlet. Dockhustrun behandlas med tyngdpunkt på hennes sedliga uppfostran, självupppoffrande hustruroll och hennes komplicerade förhållande till den tabubelagda sexualiteten. Den borgerliga mannen granskar jag i förhållande till tidens manlighetsideal och i samband med den här litterära gestalten behandlas även dubbelmoral och syfilis.

I det femte kapitlet fortsätter den typologiska analysen och jag undersöker hur von Mickwitz gestaltar förförerskan och dekadensmannen som hör hemma i en av dekadenslitteratur influerad kontext. Jag uppmärksammar hur von Mickwitz förförerskor å ena sidan gestaltas med dekadensens något klichéartade, manliga blick på den sensuella kvinnan, men å andra sidan är kvinnogestalter som tillåts uttrycka lust och begär. Därefter behandlar jag von Mickwitz dekadensmän, deras passiva livshållning, begär, lidelser och kärleksdrömmar. von Mickwitz dekadenslitteratur beaktas i relation till hennes förebilder Bang och Jacobsen, men därutöver uppmärksammar jag även likheter med Stella Kleves och Ola Hanssons författarskap. Avslutningsvis sammanfattar jag min analys i avhandlingens sjätte kapitel.

2. Författaren, texterna och receptionen

Gerda von Mickwitz författarskap utmärks av en känsla för det aktuella i tiden. Med genombrottstematik och en ofta ironiskt framförd samhällskritik, samt med en av dekadens influerad estetik, skriver hon in sig i den samtida nordiska litteraturen. Det föreliggande kapitlet inleds med en biografisk presentation av von Mickwitz, eftersom hon hör till det sena 1800-talets relativt okända finländska författare. Därefter följer en genomgång och sammanfattning av von Mickwitz svenskspråkiga sekelskiftesprosa. Jag lyfter fram handling och övergripande teman i texterna och beaktar även receptionen av böckerna.

Gerda von Mickwitz

Gerda von Mickwitz föddes 1862 i Helsingfors och dog i samma stad 1948. Familjen var av balttysk härkomst, hörde till den övre medelklassen, och fadern arbetade som militärsjukhusöverläkare.²⁵ von Mickwitz utbildning bestod av flickskola i Helsingfors och en motsvarighet till studentexamen i Reval. Därefter studerade hon filosofi och tyska i Tyskland.²⁶ I von Mickwitz familj talade man också tyska som hemspråk och det tyska språkets något styva inflytande på hennes svenska har senare kommenterats i den finlandssvenska litteraturhistorieskrivningen.²⁷ Under sitt liv bodde hon upprepade gånger i Tyskland; i Berlin, Dresden och Stuttgart.²⁸

von Mickwitz skönlitterära produktion på svenska begränsas till 1880- och 1890-talen, med undantag av någon enstaka novell som publicerats i *Nutid* efter 1900.²⁹ Under 1880-talet utkom både novellsamlingen *Solglöd och andra skizzer* och romanen *Ett giftermål* på G. W. Edlunds förlag i Helsingfors. För sin andra roman

---

²⁵ Raoul Palmgren, "De finlandssvenska författarnas insats i 1880- och 90-talsrealismen", Yrjö Varpio (red.) *Bilden av ett folk. En festskrift till Väinö Linna*, Holger Schildts förlag, Helsingfors 1980, s. 254.

²⁶ Forssell 1999, s. 459.

²⁷ Se Forssell 1999, s. 459 och Mörne 1939, s. 195. Mörne går så långt att han hävdar att "det klart och skarpt sedda helsingforslivet i hennes återgivning endast då och då på de bästa sidorna hos läsaren kan utlösa ett intryck av frisk, upplevd verklighet." På följande sida menar han att von Mickwitz "saknar ett säkert stilsinne" vilket motiveras genom en nitid språkgranskning där han lyfter fram hennes frekventa bruk av orden "utav" och "uti". Mörnes språkgranskning förefaller orimligt detaljfokuserad och ett större helhetsperspektiv i förhållande till von Mickwitz stil saknas i hans analys.

²⁸ [J. O. Tallqvist], J. O. T., "Var hon vår äldsta romanförfattarinna?", i *Hufvudstadsbladet* 23.2.1948.

²⁹ De av von Mickwitz noveller som publicerats efter 1900 behandlar jag inte i avhandlingen eftersom det faller utanför min tidsavgränsning.

Kärleken: en utvecklingshistoria i episoder fann von Mickwitz ingen villig förläggare. *Kärleken* utgavs således på egen bekostnad 1892.³⁰

Gerda von Mickwitz var engagerad i sekelskiftets kvinnosaksrörelse och hon var med om att grunda Kvinnosaksförbundet Unionen i Helsingfors 1892. Unionen uppstod som en reaktion på de meningsskiljaktigheter som rådde inom den redan under 1880-talet grundade Finsk Kvinnoförening. Sju unga medlemmar, bland dem von Mickwitz, uteslöts ur föreningen efter att de gått ut med att öppet kritisera föreningens styrelse och stämplat andan inom föreningen som ”tryckt och ofri”. I protest mot styrelsens beslut att utesluta de kritiska opponenter valde flera av Finsk Kvinnoförenings medlemmar, däribland författarna Adelaïde Ehrnrooth och Minna Canth, att lämna föreningen och Kvinnosaksförbundet Unionen grundades kort därefter. Den tvåspråkiga Unionen engagerade både kvinnor och män och kom att spela en betydande roll för emancipationsrörelsen i Finland.³¹

von Mickwitz antas också vara författaren till artikeln ”I kvinnofrågan” som publicerades i *Nutid* 1903 under pseudonymen ”G” och som ledde till en nästan årslång debatt i tidskriften. I artikeln lyfter författaren fram krav på kvinnans rätt till ekonomiskt oberoende samt rätten till fri kärlek. Den fria kärleken förenas med idén om individens val och ansvar och i artikeln hänvisas det till den samtida kulturradikalen Rolf Lagerborgs liknande resonemang i frågan. Vidare tar författaren upp kvinnans rätt till barn, vare sig det handlar om barn inom eller utanför äktenskapet, ty huvudsaken är att barnet kommit till av kärlek. Här är det möjligt att ”G” influerats av den svenska kvinnosakskvinnan Ellen Keys tankar.³²

Efter sekelskiftet upphörde von Mickwitz småningom med sitt skönlitterära skrivande. Istället gav hon akt på sitt filosofiska intresse och i synnerhet Nietzsches filosofi, som vid den här tiden uppfattades som kontroversiell i konservativa kretsar samtidigt som han blev något av en modofilosof bland unga

---

³⁰ Forssell 1999, s. 460. David Gedin skriver om hur 1880-talets genombrottslitteratur som företrätts av både kvinnliga och manliga författare blev impopulär under 1890-talet. När manliga författare tog över det litterära fältet förkunnades genombrottslitteraturen vara ointressant. Gedin nämner flera kvinnliga författare som hade svårt att finna förläggare under 1890-talet, eller som rent av tystande i sina författarskap, och bland dessa nämns även von Mickwitz. David Gedin, *Fältets herrar. Framväxten av en modern författarroll. Artonhundraåttitalet*, Brutus Östlings Bokförlag Symposium, diss. Stockholm; Stockholm/Stehag 2004, s. 362.

³¹ Märta von Alfthan, *Sju årtionden med Unioni Naisasialiitto r.y. Unionen Kvinnosaksförbund i Finland r.f.*, Söderström & C:o, Helsingfors 1965, s. 24–33, citatet s. 27.

³² Liisi Huhtala, ”Miksei minulle kerrottu? – Gerda von Mickwitz”, Maria-Liisa Nevala (red.), *Sain roolin johon en mahdu.” Suomalaisen naiskirjallisuuden linjoja*, Otava, Helsinki 1989, s. 253. Se även G., [sign.], ”I kvinnofrågan”, i *Nutid* 1903:1, s. 20–28.

studenter i Helsingfors. Under läsåret 1900–1901 föreläste von Mickwitz i filosofi vid Privata föreläsningskurserna i Helsingfors. Tillsammans med Rolf Lagerborg gick hon till debatt mot filosofen Thiodolf Reins kritik av Nietzsches individualism, relativism och övermänniskoideal i *Finsk Tidskrift* 1901. I sitt försvar av Nietzsches filosofi betonade von Mickwitz och Lagerborg betydelsen av människans subjektiva ställningstaganden i förhållande till etiska frågor och till sanning.³³

Under 1910-talet vistades Gerda von Mickwitz åter i Tyskland, där hon arbetade som översättare. Under pseudonymen Hans Reinhard skrev hon ytterligare två romaner, *Rätsel der Liebe* (1911) och *Menschen und Wege* (1919), som utkom i några upplagor på förlaget Union i Stuttgart. Hon flyttade tillbaka till Finland i början av 20-talet och försörjde sig genom att ge privatlektioner i språk och filosofi. Under 30-talet var den finländska författaren och politikern Atos Wirtanen hennes lärjunge.³⁴

Svenskspråkiga verk

Redan vid sin litterära debut 1885 uppvisar von Mickwitz prov på djärvhet i sitt skrivande och den unga författaren drar sig inte för att skildra erotisk lidelse och begär, något som få kvinnliga författare vid den här tiden vågade sig på. I sina texter kritiserar von Mickwitz en snäv kvinnoroll, behandlar syfilissmitta utan omsvep, ger en känga åt den runebergska idyllen och gestaltar såväl borgerliga som dekadenta män med en genuskritisk blick. Det är med andra ord en rätt bred och imponerande bedrift för en skrivande 1800-talsdam.

von Mickwitz hör till de författare som för in nya, realistiska och kritiska inslag i den svenskspråkiga 1880-talslitteraturen i Finland.³⁵ I novellen ”Sol” som publicerades i kalendern *Excelsior* samma år som novellsamlingen *Solglöd* utkom, går den unga författaren till angrepp mot den av Runeberg etablerade fattigdomsidyllen när hon skriver:

---

³³ Marja Jalava, *Minä ja maailmanhenki. Moderni subjekti kristillis-idealisisessa kansallisajattelussa ja Rolf Lagerborgin kulttuuriradikalismissa n. 1800–1914*, Suomalaisen kirjallisuuden seura, diss. Helsinki; Helsinki 2005, s. 325–332.

³⁴ Forssell 1999, s. 459–460.

³⁵ Palmgren 1980 och Toftegaard Pedersen 2002, s 13.

Detta talesätt – att det var ett fattigt land och ett fattigt folk – hade i tidernas lopp blifvit till ett slags nationell devis, ett företräde, som utmärkte deras nation framom alla andra, och som man var stolt öfver.³⁶

”Sol” handlar om en gammal kvinnas eländiga tillvaro och inrymmer skarp kritik mot samhällets brist på sjuk- och fattigvård. Detta slags sociala engagemang återfinns inte i von Mickwitz senare texter eftersom berättelserna oftast utspelas i samhällets borgerliga skikt. Däremot är könsrollerna och dubbelmoralen som råder i den borgerliga världen på intet sätt förskonade från kritik i hennes 80-talsverk.

Under 1890-talet blir fantasiernas lockelse och den ouppnåeliga kärleken och lyckan återkommande inslag, inte bara i romanen *Kärleken*, utan också i de få noveller som von Mickwitz skrivit. Novellen ”Chrysanthemum” som publicerades i *Nutid* 1898 handlar om en gift kvinna som återser sin ungdomskärlek. När hon inser att hon inte har kvar några känslor för honom slås hon av det tragiska i att den lycka som hon längtat efter enbart existerar i drömmar. Också ”Vägen” som tilldelades andra pris i *Nutids* novelltävling 1899 knyter an till den svårfångade lyckan. Novellen är en kort och drömsk episod där ett jag är på väg till ett älskat du och den avslutas med orden ”jag vet, att ingen lyckas uppfyllelse är så stor som lyckan, att på en sådan afton vandra en sådan väg i väntan på lyckan”.³⁷

Solglöd och andra skizzer

1885 debuterade von Mickwitz med novellsamlingen *Solglöd och andra skizzer*, och i likhet med många andra av tidens kvinnliga författare utkom debutverket under pseudonym,³⁸ i hennes fall – ii –. Den lilla volymen består av tio noveller, vars innehåll fångar upp ”sjukliga symptom hos tiden”.³⁹ von Mickwitz skildrar leda och livströtthet, erotisk lidelse och förvirring, och riktar kritik både mot en begränsande kvinnoroll och mot religiöst hyckleri.⁴⁰ Flera av novellerna är så kallade

³⁶ Gerda von Mickwitz, ”Sol”, i *Excelsior*. Kalender för 1886. Redigerad af Finsk Qvinnoförening, G. W. Edlunds förlag, Helsingfors 1885, s. 62–63.

³⁷ [Gerda von Mickwitz], X, ”Vägen”, i *Nutid* 1899:12, s. 384.

³⁸ Birgitta Ney påpekar att det var vanligt att det sena 1800-talets kvinnliga författare skrev under pseudonym, men att detta inte ska uppfattas som ett tecken på blygsamhet utan snarare som ”en social nödvändighet”, exempelvis för att bli seriöst kritiserade. Birgitta Ney, förord till *Synd. Noveller av det moderna genombrottets kvinnor*, Birgitta Ney (red.), pdf-upplaga januari 2007 [1993], s. 6.

³⁹ R. H-g., [Rafaël Hertzberg], ”Litteratur”, i *Helsingfors dagblad* 17.12.1885. Hertzberg förhåller sig positivt till von Mickwitz förmåga att skildra de litterära gestalternas sjäsliv, som enligt honom återspeglar den osäkerhet, livströtthet och pessimism som ligger i tiden.

⁴⁰ I novellerna ”Vid slutet” och ”En söndagsskola” som ingår i *Solglöd*, samt i novellen ”Omvändelse” som publicerades i *Framåt* 1887:6 riktar von Mickwitz skarp kritik mot det skenheliga prästerskapet. Detta går jag dock inte närmare in på i analysen.

stämningbilder där hon gör ett djupare, psykologiskt nedslag i de litterära gestalternas känslor och tankar utgående från en viss situation som målas upp.

I *Solglöd* finns två huvudspår att ta fasta på. Dels följer von Mickwitz genombrottets kungstanke och tar upp samhällseliga problem genom en kritisk infallsvinkel och genom ett något distanserat berättande.⁴¹ Dels ger hon prov på en renodlad dekadens som är alldeles ny för den finländska litteraturen och då präglas hennes stil av ett expressivt bildspråk. Kombinationen av genombrott och dekadens gör *Solglöd* till ett sällsynt 1880-talsverk. Erik Ekelund påpekar att de litterära gestalterna i novellerna ”tillhör ett senare andligt släktled” än de som skildras hos samtida finländska författarinnor,⁴² men påståendet kan också sägas gälla i förhållande till von Mickwitz manliga författarkolleger.⁴³

Handlingen i novellerna kretsar påfallande ofta kring kärlek; felslagen förälskelse, avsaknad av kärlek i äktenskapet och den fysiska kärlekens förtärande konsekvenser. Upprepade gånger är huvudpersonen en livstrött och desillusionerad ung man som håller på att förtvina av leda eller av undertryckta erotiska begär. Så är fallet i titelnovellen ”Solglöd”, som handlar om en ung gosse som blir förförd av en äldre kvinna. Hans erotiska uppvaknande resulterar i passivitet och utmattnings. I ”Ur ett lufs historia” föredrar Hans Ulrik Helmer böckernas värld och dess uppeggande fantasier framom att vårda sin relation med fästmon Tora Gransköld och i ”Bland rosor” får läsaren ta del av en dödssjuk mans sista, av lidelsefull längtan präglade ögonblick i livet. I ”Smekmånad” inser den nygifta Erik Holt att han och hustrun Alma Berner egentligen inte alls passar för varandra och han övermannas av hopplöshet och vämjelse.

I novellerna ”En tillvaro” och ”Snö” behandlar von Mickwitz olyckliga äktenskap. Båge novellerna handlar om kvinnor som gift sig med dominanta, borgerliga män. Kvinnorna har fått åsidosätta sina egna intressen och fogar sig istället i tidens förväntningar på hur en god, uppoffrande hustru ska vara. I novellerna lyckas von Mickwitz illustrera vilka kvävande och självutplånande konsekvenser det

---

⁴¹ Det moderna genombrottets kungstanke, det vill säga idén om att litteraturen skulle sätta samhällseliga problem under debatt, myntades av den danska kritiker Georg Brandes.

⁴² Ekelund 1969, s. 355.

⁴³ Toftegaard Pedersen betonar att den dekadenta stämningen i *Solglöd* är unik för den svenskspråkiga 80-talslitteraturen i Finland. Spår av dekadens och pessimism förekommer också i Tavaststjernas och Mikael Lybecks tidiga verk, men inte lika utpräglat som hos von Mickwitz. Toftegaard Pedersen 2002, s. 68.

rådande hustruidealet leder till, utan att en enda gång uttrycka den här kritiken rakt ut.

Bland de resterande novellerna som jag dock inte behandlar i analysen utmärker sig ”Framgång” och ”Kärlek”. I ”Framgång” har en ung författare debuterat med en roman som går under titeln ”Depravation”, vilket anspelar på Herman Bang och hans roman *Släkter utan hopp* (1880).⁴⁴ Novellen kan läsas som en ironisk samtidskommentar om hur allmänheten älskar att fördöma skandalstämplad litteratur, samtidigt som man egentligen är ytterst nyfiken på innehållet. Anspelningar på ett par verkliga personer har också smugit sig in i novellen ”Kärlek”, där de litterära gestalterna Ella Hamfeldt och doktor Martens har sina förebilder i magister Emma Irene Åström och latinläraren och professorn Fredrik Julius Petersen.⁴⁵ Även ”Kärlek” får läsas med en viss ironisk distans eftersom novellen uttrycker en kärlekssyn som präglas av självupppoffring och idealisering.

Solglöd fick ett väldigt positivt mottagande i *Helsingfors Dagblad*, där Rafaël Hertzberg flerfaldt berömmar den talangfulla författarinnan bakom pseudonymen – ii –. Han uppmärksammar särskilt hennes begåvning för psykologiska gestaltningar och i samband med detta hyllar han *Solglöd* som någonting utöver den vanliga novellistiken;

De flesta af dessa skizzer äro psykologiska studier. Det är sjäslifvet mera än lifvets yttre gestaltningar, författarinnan framställer, och därför mötes man i dem af ett vida större djup, än man är van att finna i flertalet af novell-litteraturens flygtigare alster. Detta ger äfven dessa skizzer en bestämd karaktär, en helhet och mogenhet, som förlämnar dem ett mer än vanligt intresse.⁴⁶

Intressant nog riktar Hertzberg inga invändningar mot de återkommande inslagen av erotik, trots att dessa lätt skulle kunna uppfattas som osedligt innehåll. *Solglöd* uppmärksammades även i *Framåt*, där Edvard Tengström⁴⁷ utdelar beröm med vissa förbehåll. Han menar att ”förf.” visserligen uppvisar talang men enligt honom är de flesta novellerna halvfärdiga och han noterar influenser från J. P. Jacobsens författarskap. Tengströms skarpaste kritik riktas mot sättet att skriva om erotik;

---

⁴⁴ Toftegaard Pedersen 1997, s. 191.

⁴⁵ Anders Huldén, ”Två gamla kransband. Magister Emma Irene Åström och professor Fredrik Julius Petersen”, Helena Solstrand-Pipping (utg.), *Historiska och litteraturhistoriska studier* 70, Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland, Helsingfors 1995, s. 171–180.

⁴⁶ R. H-g., [Rafaël Hertzberg], ”Litteratur”, i *Helsingfors dagblad* 17.12.1885.

⁴⁷ Edvard Tengström döljer sig bakom signaturen Edw. T., se Weidel Randver 1985, s. 126.

Den hektiska erotik, med hvilken förf. älskar att syssla – denna öfverretade begärelse, som flammar upp likt en blygselrodnad, detta sjukliga vilja, men inte våga – kan naturligtvis aldrig te sig synnerligen tilltalande [...]. *Solglöds* förf. har flerstädes skattat åt den sämre franska skolans manér att skriva halfkvädna visor och lemna åt läsarens uppeggade fantasi att fylla i de luckor, der förf. ritat en slösande mängd punkter. . . eller tankestreck –⁴⁸

Tengström betonar att han inte opponerar sig mot att författare skriver om erotik, det är blott von Mickwitz retande och samtidigt velande erotiska skildringar som inte faller honom i smaken. Men hans bitska kommentar om en ”slösande mängd” punkter och tankestreck är inte helt obefogad eftersom von Mickwitz faktiskt är frikostig i sitt bruk av skiljetecken.

Novellen ”Messling”

Med novellen ”Messling” lade Gerda von Mickwitz in en replik i 1880-talets nordiska sedlighetsdebatt. Novellen publicerades 1886 i *Framåt*. Det var ett turbulent år för den kulturradikala svenska tidskriften, för ”Messling”, Stella Kleves skandalomsusade novell ”Pyrrhussegrar” och Amalie Skrams följetong ”Et Ægteskab” väckte rikligt med upprörda och förargade reaktioner hos de mer konservativa läsarna och debatten om sexualmoral och äktenskap gick het i tidskriftens spalter.⁴⁹

I ”Messling” behandlar von Mickwitz syfilis. Novellen handlar om Sigrid Erikson som har uppfostrats av sin moster, en representant för en äldre generation som beundrar strikt konservativa ideal. Mostern tilltalas av föreställningen om kvinnan och mannen som en späd murgrönsranka och en trädstam, vilket syftar tillbaka på Fredrika Runebergs bildspråk.⁵⁰ Sigrid har fått lära sig att kvinnans högsta kall i livet är att bli hustru och mor, hon har inte fått läsa någon skandallitteratur, bara ”Runeberg, Tegnér Topelius etc. Det var böcker, som lämpade sig för unga flickor. God, ren själaspis, som höjde och renade tanken och verkade förädlande...”⁵¹ Men en konservativ och renhetsivrande uppfostran är till föga nytta när Sigrid blir gift med professor Magnus Löwe. Han bär nämligen på syfilis från sitt utsvävande ungarliv. När Sigrid smittas tycker både hennes make och doktorn som konsulteras att hon ska få diagnosen mässling. På ett skarpt och

⁴⁸ Edw. T., [Edvard Tengström], ”Några böcker från Finland”, i *Framåt* 1886:10, s. 14.

⁴⁹ Se Weidel Randver 1985, s. 81–97, 124–134.

⁵⁰ Forssell 1999, s. 460.

⁵¹ Gerda von Mickwitz, ”Messling”, i *Framåt* 1886:5, s. 9.

ironiskt sätt kritiserar von Mickwitz det slags hycklande dubbelmoral som tillät mannen ett sexuellt frisläppt liv på kvinnans bekostnad.

När novellen publicerades i *Framåt* väckte den anstöt och dess trovärdighet ifrågasattes.⁵² Under sin pseudonym Ernst Ahlgren skrev Victoria Benedictsson ett inlägg där hon försvarade novellens trovärdighet genom att hänvisa till den franska läkaren Alfred Fourniers skrift *Syfilis och äktenskap* (översatt till svenska 1882). Benedictsson citerar Fournier som argumenterar för att gifta kvinnor som smittats av syfilis inte bör känna till vilken sjukdom de bär på, eftersom det enligt honom är enklare att låta kvinnorna leva i ovetskap än att utsätta dem för långa behandlingsprocesser.⁵³ Benedictsson nämner även Ibsens pjäs *Gengångare* (1881) där syfilistematiken ingår som ett dolt motiv, och hon menar att det är bättre att författare uttrycker sig tydligt än att de blott antyder, ty "[n]amnet kan väl icke anses värre än sjelfva saken."⁵⁴ Med "Messling" lyckades von Mickwitz sätta fingret på ett för samtiden brännhett ämne och det budskap som förs fram i novellen – och som understryks av Benedictsson – är att det är nödvändigt att tala om den nedtystade könssjukdomen.

Ett giftermål

Romanen *Ett giftermål* utkom 1889. I romanen saknas de inslag av dekadens som finns i *Solglöd* och som von Mickwitz återkommer till i sin andra roman *Kärleken*. Istället platsar *Ett giftermål* väl in bland den nordiska genombrottslitteratur som problematiserar äktenskapet⁵⁵ och innehållsmässigt behandlas även flickuppfostran, sedlighet, dubbelmoral och syfilis. Handlingen utspelas i borgerliga kretsar, bland sällskapsliv och skvaller, och von Mickwitz låter berättarperspektivet växla mellan en uppsättning litterära gestalter så att både kvinnor och män får komma till tals.

"Med *Ett giftermål* afrunder Mickwitz 1880erne på en passende måde. Det er som om forfatteren har villet opsummere årtiets nordiske debat om forholdet mellem de to køn."⁵⁶ Så summerar Arne Toftegaard Pedersen romanen och tillägger att den kan läsas som "et skønlitterært katalog over kønsrelaterede konflikter

---

⁵² Weidel Randver 1985, s. 127.

⁵³ Ernst Ahlgren [Victoria Benedictsson], "Några ord med anledning af Gerda von Mickwitz' skiss 'Messling'", i *Framåt* 1886:11, s. 9–10.

⁵⁴ Ahlgren 1886, s. 10.

⁵⁵ Tematiska likheter hittas exempelvis i Ibsens *Ett dockhem*, Bjørnsons *En handske* och Amalie Skrams *Constance Ring*.

⁵⁶ Toftegaard Pedersen 2002, s. 75.

betegnande för 1880-ernes skönlitteratur.”⁵⁷ I motsats till vad den affärsmässiga titeln antyder handlar romanen om fler än ett äktenskap, men relationen mellan huvudpersonerna Anna Norman och Karsten Rode kan ändå läsas som verkets röda tråd, kring vilken de övriga handlingsspåren breder ut sig. Anna Norman är en ung kvinna som fått en tidsenlig uppfostran, där urringade klänningsliv paradoxalt nog går hand i hand med renhetsideal och ovetskap vad kärlekens fysiska sidor beträffar. Anna gifter sig med den betydligt äldre Karsten Rode, en respekterad borgerlig man på väg att göra karriär som referandiesekreterare i senaten och dessutom en hett eftertraktad man på äktenskapsmarknaden. *Ett giftermål* består av två delar som försetts med titlarna ”Före” och ”Efter”, med Annas och Karstens äktenskap som brytningspunkt. Medan romanens första del är en lugn upptakt till bröllopet blir den andra delen betydligt mer dramatisk. Det till en början fungerande äktenskapet krackelerar när Anna får reda på att Karsten har ett erotiskt förflutet, något som hon på grund av sin sedliga uppfostran inte alls kunnat föreställa sig. När Anna inser att Karsten inte är fläckfri bestämmer hon sig för att lämna honom. Hon är fast besluten om att hon vill skilja sig ända tills det uppdagas att hon är gravid. Graviditeten vänder på situationen och Anna återvänder till sin make. Slutet lämnas ändå så pass öppet att det gett upphov till olika tolkningar av hur Annas och Karstens återförening kan förstås.⁵⁸

Bland romanens breda persongalleri utmärker sig särskilt Carl Holst, en medicinstuderande man som bär på syfilissmitta och som därför i det längsta låter bli att fria till den kvinna som han håller av. Här återkommer von Mickwitz till syfilisproblematik som hon behandlat i ”Messling”, men till skillnad från männen i novellen är Carl en humant skildrad litterär gestalt.

Ett giftermål kan läsas kritiskt, som en plädering för kvinnors rätt att känna till vad äktenskapets fysiska sidor innebär innan giftermålet. von Mickwitz behandling av så pass känsliga ämnen som sexualupplysning och syfilis mottogs väl av kritikerna och romanen uppfattades inte som anstötlig, även om den fick ett något blandat mottagande. En anonym recensent i *Hufvudstadsbladet* påpekar visserligen

---

⁵⁷ Toftegaard Pedersen 2002, s. 75.

⁵⁸ Se Forssell 1999, s. 460, Huhtala 1989, s. 253 och Toftegaard Pedersen 1997, s. 218–222. Medan Toftegaard Pedersen läser in försoning och tolerans i makarnas relation ser Huhtala Annas återvändande som en eftergift för samhällets normer eftersom situationen som ensamstående mor på 1880-talet vore otänkbar. Också Forssell tar upp Annas resignation inför moderskapet och hennes nyväckta intresse för barnuppfostran ses som ett pedagogiskt projekt som kommer att rinna ut i sanden.

flera gånger att det är anmärkningsvärt att en ung dam skrivit romanen, men samma recensent kallar *Ett giftermål* för ”en stor roman” och anser den vara ”fullfjädrad, [...] som om det varit en gammal, van romanförfattare som utgivit den.”⁵⁹ Recensenten berömmar von Mickwitz ”fullkomliga objektivitet” i berättandet och anser att ”[m]an skönjer ingestades i det problem, som här så utpregladt är satt under debatt, några personliga känsloutbrott, knappast förf.s egen ståndpunkt i frågan.”⁶⁰ Detta utlåtande avslöjar dock att recensenten gått miste om romanens ambivalenta textpassager och skarpa ironiska inslag.

De ironiska inslagen som framför allt kommer till uttryck i von Mickwitz mansskildringar verkar ha förbisetts konsekvent av kritikerna, som istället uppfattat romanen som saklig och snudd på tråkig. I *Finsk Tidskrift* anser signaturen J. A. att ”[h]errarne äro skuggbider allesamman; man kan knappast skilja den ena från den andra.”⁶¹ Kvinnoskildringarna och von Mickwitz sätt att problematisera temat flickuppfostran får däremot beröm, samtidigt som romanens första del avfärdas som något oseriös. Också signaturen – a. i *Nya Pressen* förhåller sig kritiskt till von Mickwitz manliga litterära gestalter. ”Herrarne mäktar eller gitter icke fröken Mickwitz med” heter det.⁶² Samma recensent uppfattar romanen som torr och kritiserar von Mickwitz allt för objektiva berättande och avsaknad av humor.

Kärleken: en utvecklingshistoria i episoder

von Mickwitz andra roman *Kärleken: en utvecklingshistoria i episoder* är en tunn volym som utkom 1892. Romanen utgör ett stilrent exempel på nordisk dekadenslitteratur, även om detta förbisetts i litteraturhistorien. I *Kärleken* går von Mickwitz på nytt in för att skildra en ung man av samma kaliber som många av männen i *Solglöd*. Den här gången heter han Ulrik Bruhn och det är hans inre liv som står i fokus. Toftegaard Pedersen föreslår att begreppet ”utvecklingshistoria” i romanens titel ska tolkas ironiskt, eftersom Ulrik i egenskap av drömmare befinner

---

⁵⁹ Osignerad recension, ”Literatur”, i *Hufvudstadsbladet* 17.12.1889.

⁶⁰ Osignerad recension, ”Literatur”, i *Hufvudstadsbladet* 17.12.1889. Med formuleringen om att sätta problem under debatt anspelar recensenten på det moderna genombrottets förgrundsgestalt Georg Brandes och hans berömda devis, och ger samtidigt uttryck för sin syn på *Ett giftermål* som en genombrottsroman.

⁶¹ J. A., [sign.], ”I Bokhandeln”, i *Finsk Tidskrift* 1890:3.

⁶² – a., [sign.], ”Literatur”, *Nya Pressen* 23.12.1889.

sig väldigt långt ifrån en stadig verklighetsförankring som skulle möjliggöra hans personliga utveckling.⁶³

Romanen är uppbyggd i sex korta kapitel och bär på drag av en psykologisk betraktelse. I det första kapitlet som handlar om Ulriks barndom skildras de personlighetsdrag som kommer att bli utmärkande också för den vuxna Ulrik. Han är en verklighetsfrånväänd drömmare som trivs bäst i sagornas fantasifulla värld. Senare i romanen blir hans intensiva förälskelser i olika kvinnor ett återkommande handlingsmönster och de här förälskelserna följer en likadan förlaga. Först hänger sig Ulrik åt allt mer upptrappade drömmar och fantasier, tills känslorna slutligen avtar och istället ersätts av likgiltighet och leda. Ulrik får sägas vara mer förälskad i sin föreställning om kärleken än i någon specifik kvinna och den kärlekssyn som uttrycks i romanen är desillusionerad och pessimistisk.

Kärleken blev både hyllad och hårt kritiserad. I *Hufvudstadsbladet* ger Rafaël Hertzberg ett positivt utlåtande. Han berömmar romanen för dess psykologiska trovärdighet och menar att den bär på likadana drag som Ola Hanssons dekadensverk *Sensitiva amorosa* (1887) eftersom kärlekkänslan hos de bägge författarna ”betraktas som ett irrbloss, efter hvilket vandraren följer några korta ögonblick, för att sedan snart för all säkerhets skull draga sig tillbaka.”⁶⁴ Nästan lyriskt lovordar han von Mickwitz språk och stil och menar att hon ”ej uppnås av någon svensk prosaförfattare i vårt land”.⁶⁵ Också signaturen Contemporain i *Borgå Nya Tidning* förhåller sig positivt till von Mickwitz psykologiska berättarförmåga och även här dras en parallell till Ola Hanssons författarskap.⁶⁶

Betydligt värre låter det i *Nya Pressen*, där signaturen E. G. i något raljerande ton sågar romanen efter noter och ser alldeles för många spår av Jacobsen och Bang i innehållet. Skribenten menar att romanen, på grund av de många förälskelseepisoderna som skildras, hör till:

en hel skola inom de tio sista årens svenska vitterhet – en skola, af hvars anhängare ingen enda vunnit betydenhet, därför att de allesamman, med förkväfvande af den originalitet, som de möjligtvis haft på hand, gått upp i sina stora mästare, bjudit till att se med deras ögon och höra med deras öron, tänkt deras tankar och skrivit deras språk. Till denna skola hör också fröken v. Mickwitz. Hennes förebilder hafva varit

---

⁶³ Toftegaard Pedersen 2003, s. 164–165.

⁶⁴ Rafaël Hertzberg, ”Literatur”, i *Hufvudstadsbladet* 22.11.1892.

⁶⁵ Rafaël Hertzberg, ”Literatur”, i *Hufvudstadsbladet* 22.11.1892.

⁶⁶ Contemporain, [sign.], ”Literaturkåseri”, i *Borgå Nya Tidning* 22.3.1893.

Medan de andra recensenterna ser von Mickwitz rannsakande av Ulriks själsliv som både lyckat och innovativt menar E. G. alltså att det varken finns någonting nytt eller tilltalande att ta fasta på i *Kärleken*. Det är ett hårt omdöme för en roman som kunde ha gå till historien som ett exempel på genuin dekadenslitteratur.

Sammanfattning

Gerda von Mickwitz uppvisar en påfallande mångsidighet under de knappt två decennier som hennes svenskspråkiga författarskap omfattar. Som genombrottsförfattare skriver hon i en realistisk och kritisk anda, vilket är nytt för den sena, finländska 1800-talslitteraturen. Samtidigt påvisar de tematiska och innehållsmässiga likheterna med bland annat Bang, Jacobsen och Ibsen att hennes författarskap hör hemma i en nordisk kontext, vilket också noterades av kritikerna. I genombrottets anda följer von Mickwitz Georg Brandes berömda devis om att sätta problem under debatt, men några uttalade lösningar levereras sällan, läsaren uppmanas snarare till reflektion. Att von Mickwitz skriver om syfilis och erotiska begär är vågat och sällsynt för en kvinnlig 1800-talsförfattare och hennes av dekadens influerade texter hör till den tidigaste dekadenslitteratur som skrivits, både i Finland och i den svenska litteraturen.

I sitt berättande visar von Mickwitz också prov på variation. När det moderna genombrottets stora teman så som äktenskap och sedlighet avhandlas, präglas berättandet av en viss distans och ett förmedlande underifrån, så att situationer snarare beskrivs än kritiseras rakt ut, även om kritiken framkommer indirekt i beskrivningarna. Kritiken uttrycks också genom spetsfundig ironi och karikerade litterära gestalter. Bruket av lakoniska kommentarer och underdrifter är en annan mickwitzsk specialitet, vilket jag uppmärksammar i analyskapitlen. När von Mickwitz skriver om erotiska begär och dekadent lidelse tillämpar hon ett betydligt mer expressivt berättande och ett starkt bildspråk. Ett sista drag som är återkommande i von Mickwitz berättande är hennes sätt att ironiskt ge uttryck för vad ”man” eller ”alla” tycker, särskilt i frågor som gäller parbildning och äktenskap.

---

⁶⁷ E. G., [sign.], ”Literaturbref”, i. *Nya Pressen*, 1.12.1892.

Också kärleken är ett återkommande inslag i von Mickwitz författarskap och enligt Toftegaard Pedersen är hon ”den af periodens finlandssvenske forfattere, der mest koncentreret tematiserer kærligheden.”⁶⁸ Den kärlek som von Mickwitz skildrar garanterar dock inga lyckliga slut, utan utmynnar snarare i pessimism, självutplåning och desillusion. Kvinnorna kvävs och tystnar i sina äktenskap med borgerliga män medan dekadensmännens trånande kärleksfantasier sakta ersätts av leda och vämjelse. Sann kärlek blir en ouppnåelig dröm för de litterära gestalterna.

---

⁶⁸ Toftegaard Pedersen 1997, s. 193.

3. Bakgrund

I det här kapitlet behandlas det moderna genombrottet i litteraturen och vad som är allmänt kännetecknandet för det.⁶⁹ Jag lyfter också fram hur genombrottets tankar gick ihop med sekelskiftets kvinnoemancipationsrörelse. Därefter följer en introduktion till 1880-talets sedlighetsdebatt och till slut skriver jag om vad som är utmärkande för det sena 1800-talets nordiska dekadenslitteratur. Avsikten med kapitlet är att ge en litteraturhistorisk och kontextorienterad bakgrund som ska understöda den förestående analysen av von Mickwitz texter.

Det moderna genombrottet

Den litteraturhistoriska period i Norden som fick sin början under 1870-talet och som sträcker sig några år in på 1900-talet går under beteckningen det moderna genombrottet. Begreppet myntades av den danska litteraturkritikern Georg Brandes i boken *Det moderne gennembruds mænd* (1883), där han lyfter fram tidens moderna, manliga författare och de samhällsanknutna, sociala och i många fall även radikala frågor som började ta plats i litteraturen. Den moderna litteraturen hade Brandes också behandlat i en föreläsningsserie under det tidiga 1870-talet och dessa föreläsningar utkom i bokform under titeln *Hovedstrømninger i det 19. Aarhundredes Litteratur* (1872).⁷⁰

Georg Brandes berömda förkunnande om att litteraturens viktigaste uppgift var att sätta samhälleliga problem under debatt kom att bli karaktäriserande för den nordiska genombrottslitteraturen och många författare tilltalades av Brandes reformförespråkande programförklaring. Så uppstod en riklig mängd litteratur där samtidens och samhällets avigsidor dryftades och belystes genom ett realistiskt orienterat och ofta kritiskt berättande. Brandes kulturella inflytande under den här tidsperioden var enormt. I hans umgängeskrets i Köpenhamn ingick många av tidens övriga litterära och kulturella celebriteter och man lyssnade till hans auktoritära röst i

---

⁶⁹ Eftersom Gerda von Mickwitz hör till de författare som skrev på svenska i Finland och som därmed ligger språkligt nära de svenska, danska och norska genombrottsförfattarna avgränsar jag min behandling till att inte omfatta den finskspråkiga genombrottslitteraturen. En övergripande helhetsbild av den finska litteraturen under denna tidsperiod ger exempelvis Päivi Lappalainen, och Minna Canth och Juhani Aho lyfts fram som några av periodens viktigaste finska författare. Se Lappalainen 2000.

⁷⁰ Gunnar Ahlström, *Det moderna genombrottet i Nordens litteratur*, Rabén & Sjögren, Stockholm 1974 [1947].

hela Norden. Hans inflytande nådde även Finland där hans idéer debatterades i tidskriftsspalterna och själv besökte han Helsingfors två gånger för att föreläsa.⁷¹ Också i Sverige märktes Brandes inflytande i 1880-talslitteraturen, där en grupp författare som kom att gå under benämningen "Det unga Sverige" (Alfhild Agrell, Victoria Benedictsson, Anne Charlotte Leffler, Gustaf af Geijerstam, August Strindberg m.fl.) gav sig i kast med radikala och kritiska samhällsskildringar.⁷²

Det moderna genombrottet i litteraturen avspeglar det sena 1800-talet som en tid full av förändringar, där en gammal världsordning ställdes mot det nyare, modernare Norden som började ta form. Teknologiska framsteg och kommunikationsnät som byggdes ut hämtade med sig impulser från den stora världen, människans föreställningshorisont vidgades och ekonomiskt tillväxt ledde till en ökad industrialisering, urbanisering, och till att städerna växte. Den naturvetenskapliga världsbild som fick fäste ifrågasatte kyrkans auktoritet och den sociala världens värderingar, umgängesformer och hierarkier förändrades sakta. 1800-talet var framför allt borgerskapets sekel. Den politiska liberalismen fick en allt större anhängarskara samtidigt som den stötte på konservativt mothugg och det sena 1800-talet engagerade både kvinnor och arbetare till att ställa krav på sina rättigheter. Alla de förändringar som låg i tiden ledde också till att sekelslutet blev en period präglad av osäkerhet och ifrågasättande.⁷³

I genombrottslitteraturen behandlades många av de frågor som också dryftades på annat håll i samhället. Genom att belysa tidens problem eftersträvade man förändring. Genombrottet kan exempelvis betecknas som "de olyckliga äktenskapens litteraturepok"⁷⁴ eftersom äktenskapet i allra högsta grad hörde till dessa omtvistade frågor. Äktenskapstematiken knöt också an till en bredare diskussion kring förhållandet mellan kvinnor och män, kvinnans ställning både juridiskt och allmänt, och kvinnans rätt till utbildning och försörjning. Mot kyrkan och kristendomen riktades det häftig kritik och prästerskapet fick ofta representera skenheliga hycklare i litteraturen. Genombrottslitteraturen är full av exempel på

---

⁷¹ För mer om den offentliga diskussionen efter Brandes besök i Finland, se Trygve Söderling, "Brandes, Georg, var här, värtalig, ämabel. Tidskriftsröster om Brandes två besök i Finland", Jennica Thylin-Klaus och Julia Tidigs (red.), *Historiska och litteraturhistoriska studier* 88, Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland, Helsingfors 2013, s.183–196.

⁷² En övergripande bild av "Det unga Sverige" ger Per Arne Tjäder i avhandlingen "Det unga Sverige." *Åttitalrörelse och genombrottsepok*, Arkiv avhandlingsserie, 15, diss. Göteborg; Lund 1982.

⁷³ Ahlström 1974.

⁷⁴ Ahlström 1974, s. 10.

missförhållanden som ”ropar på att avslöjas.”⁷⁵ Författarna underbyggde sin samhällskritik genom att demonstrera hur de litterära gestalterna påverkades av sin miljö och styrdes av regler och normer.⁷⁶

Genombrottslitteraturen knyter an till samma slags teman och problem i hela Norden och särskilt 1880-talet utmärker sig som ett decennium när den litteratur som skrevs var sällsynt homogen.⁷⁷ Perioden utmärker sig också för att många kvinnor debuterade som författare och i litteraturen dryftades samma teman tvärs över könsgränserna. Det var inte bara skönlitteraturen som ställde problemen under debatt. Också teatern fungerade som ett viktigt forum för de idéer som låg i tiden och den dramatik som skrevs under genombrottsepoken avspeglade och influerade samhällsdebatten. Henrik Ibsen och Bjørnstjerne Bjørnson hör till de mest berömda dramatikerna, vars pjäser spelades på teaterscener runt om i Norden och lyckades väcka både positiva och indignerade reaktioner. Men det fanns också många kvinnliga dramatiker som tog del i den offentliga debatten genom att lyfta fram kvinnors liv och umbäranden på scenen, så som Alfhild Agrell, Anne Charlotte Leffler, Emma Gad och Minna Canth.⁷⁸

I såväl litteraturen som dramatiken gick de kvinnliga och manliga författarna i dialog med varandra och man lånade varandras idéer och utvecklade nya versioner av dem. Detta ska dock inte primärt förstås som plagiat, utan som ett pågående samtal där man kände behov av att skriva sanningsenligt och där olika tolkningshorisonter gav upphov till olika slutresultat. Särskilt Ibsens pjäser hade ett enormt inflytande i den pågående debatten om förhållandet mellan könen och hans kvinnogestalter levde vidare i reviderade och omstöpta varianter eftersom många kvinnliga författare omtolkade dem utgående från sina perspektiv på tillvaron.⁷⁹

Det finns mindre forskning som behandlar det moderna genombrottet på svenska i Finland, jämfört med den övriga Norden. Även om Köpenhamn utgjorde centrum för den nordiska kultureliten under den här tidsperioden var man i

---

⁷⁵ Ahlström 1974, s. 10.

⁷⁶ Ahlström 1974, s. 11.

⁷⁷ Johan Wrede, ”Finland and Modern Scandinavian Realism in the 1880’s”, i *Scandinavica* vol. 17, 1978:1, s. 3. Wrede menar att den nordiska litteraturen varken tidigare eller senare uppnått en lika hög grad av integration som under 1880-talet.

⁷⁸ Margareta Wirmark, *Noras sysstrar. Nordisk dramatik och teater 1879–1899*, Carlssons, Stockholm 2000.

⁷⁹ Ingeborg Nordin Hennel, ”Strid är sanning, frid är lögn”, Elisabeth Møller Jensen (huvudred.), *Nordisk kvinnolitteraturhistoria. Band 2. Fadershuset, 1800-talet*, Förlags AB Wiken, Höganäs 1993, s. 512–513.

Finland inte alls isolerad från den litterära och kulturella kontexten och de samhälleliga förändringarna som låg i tiden nådde även Finland. Ansenliga mängder genombrottslitteratur av bland annat Brandes och Ibsen lästes på originalspråk och debattandan tog småningom fart. I takt med att samhällsdebatten utvidgades och påverkades av nya idéer fick också den nationalromantiska idealismen gradvis ge vika för en mer sekulariserad världsbild i litteraturen.⁸⁰ Den moderna litteratur som började skrivas på svenska i Finland bemöttes dock inte alltid med förståelse och entusiasm. Tidigare hade man, med Runeberg som förebild, bemödat sig om att skriva patriotiskt och gudfruktigt, samt att bygga upp en idealiserad Finlandsbild, vilket hängde samman med det nationella uppvaknandet i tiden. Därför fann många konservativt lagda kritiker den nya litteraturens oförskönande realism och blottläggande av sociala problem föga tilltalande.⁸¹

I den tidigare litteraturhistorieskrivningen har framför allt Tavaststjerna lyfts fram som en ensam representant för det moderna genombrottet och hans roman *Barndomsvänner* (1886) har förlänats äran som den första moderna finlandssvenska romanen.⁸² Förutom Tavaststjerna fanns det emellertid många andra författare som mot slutet av 1880-talet följde det moderna genombrottets idéer, debatterade problem, introducerade nya teman och utvecklade ett kritiskt och realistiskt berättande som bröt mot den runebergska idealismen i litteraturen. Till de författare som bidrog med att förnya det sena 1800-talets svenskspråkiga litteratur i Finland hör bland annat Anders Allardt, Oscar Behm, Adelaïde Ehrnrooth, Alexandra Gripenberg, Rafaël Hertzberg, Ina Lange, Gerda von Mickwitz, Hanna Ongelin och Ferdinand Wahlberg, trots att många av deras insatser senare glömts bort och trots att många av dessa författarskap förbisetts i den kanoniserade litteraturhistorieskrivningen. Dessa författares texter kan emellertid läsas som en integrerad del av den nordiska genombrottslitteraturen.⁸³

---

⁸⁰ Johan Wrede, "Det moderna genombrottet", Johan Wrede (utg.), *Finlands svenska litteraturhistoria. Första delen: Åren 1400–1900*, Svenska litteratursällskapet i Finland/Bokförlaget Atlantis, Helsingfors/Stockholm 1999, s. 434.

⁸¹ Toftegaard Pedersen 2002, s. 68 och Wrede 1978, s. 7–10.

⁸² Toftegaard Pedersen skriver om det moderna i *Barndomsvänner*, samt om hur romanen tolkats, i artikeln "Det moderne sammenbrud. Om Karl August Tavaststjernas *Barndomsvänner*", Helena Solstrand-Pipping (utg.), *Historiska och litteraturhistoriska studier 70*, Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland, Helsingfors 1995, s.107–136.

⁸³ Toftegaard Pedersen 2002, s. 12–14 och Palmgren 1980. Palmgren skriver att en stor del av dessa författare kom från en välbärgad samhällsklass och han menar att deras möjligheter till utbildning och utlandsresor hänger samman med de nya influenser som de introducerade i 1880-talslitteraturen.

Den debattanda, förändringsvilja och det moderna samhälle som småningom började ta form gynnade också kvinnoemancipationsrörelsen. En allt större mängd kvinnor engagerade sig i den offentliga debatten och särskilt 1880-talet utmärktes av kvinnlig aktivitet. I de olika kvinnoförbund och föreningar som bildades i Norden strävade man efter att synliggöra kvinnosaken i lagstiftningen så att kvinnans ställning i både äktenskapet och yrkeslivet skulle bli mer jämlik. Att kvinnor förenade sig och tog plats offentligt, utanför hemmets väggar, var nytt och radikalt och bröt mot bilden av kvinnan som passiv och fragil.⁸⁴ Under den här tiden utkom det även rikligt med polemiska skrifter som behandlade alla tänkbara aspekter av kvinnosaken och synen på kvinnlighet. Den brittiska filosofen John Stuart Mills *Förtrycket av kvinnorna* (1869) som översattes till danska och svenska samma år som den utkom innehöll exempelvis tankar som blev centrala för kvinnorörelsens emancipationsprojekt. Mill argumenterade för att kvinnan bör ses som individ, inte som styrd och definierad av sitt kön.⁸⁵

Som redan tidigare nämnts avspeglade litteraturen de förändringar som låg i tiden och genombrottets problemfokusering gick väl ihop med intresset att lyfta fram det svåra och ojämlika i kvinnans situation. Den borgerliga kvinnans begränsade bildningsideal som inte var till stor nytta utanför societetskretsarna och tidens flickuppfostran som betonade självupppoffring blev föremål för mycket kritik. Också den ogifta borgerliga kvinnans få möjligheter till arbete och försörjning var ett problem som tillägnades uppmärksamhet.⁸⁶ Under det sena 1800-talet var konkurrensen på äktenskapsmarknaden väldigt hård och detta framkommer särskilt i 1880-talslitteraturen där kvinnliga författare låter balttillställningar bli ett återkommande inslag, som skådeplats för äktenskapsmäklade och sociala hierarkier. Balsituationerna skildras ofta som någonting traumatiskt och de kvinnliga litterära gestalterna upplever obehag när de exponeras inför männens blickar.⁸⁷ Att skriva kvinnoromaner, det vill säga romaner som belyser kvinnotillvaron och gör kvinnans röst hörd, hade praktiserats redan tidigare under 1800-talet av författare så som Charlotte Brontë och på nordiskt håll av exempelvis Camilla Collett och Fredrika Runeberg. Genombrottslitteraturens fokusering på bland annat äktenskap, kvinnans ställning, utbildning och uppfostran bidrog dock till att allt flera kvinnoromaner

---

⁸⁴ Hjort-Vetlesen 1993, s. 333–334.

⁸⁵ Hjort-Vetlesen 1993, s. 337.

⁸⁶ Hjort-Vetlesen 1993, s. 331–332. Ang. flickuppfostran, se även Lappalainen 2000, s. 151–152.

⁸⁷ Nordin Hennel 1984, s. 68–75.

skrevs och de kvinnliga författarnas kvinnoskidringar utmanade, fördjupade, reviderade och gick i dialog med de manliga författarnas.⁸⁸

Också i Finland fann kvinnorörelsen och emancipationsprojektet fotfäste. Förutom Gerda von Mickwitz fanns det flera andra kvinnliga författare som samtidigt var engagerade i kvinnosaksrörelsen. Bland dessa utmärker sig bland annat Minna Canth, Adelaïde Ehrnrooth, Alexandra Gripenberg, Ina Lange, Hanna Ongelin och Helena Westermarck.⁸⁹

Den nordiska sedlighetsdebatten

Under 1880-talet dryftades en samling känsliga ämnen i den nordiska offentligheten, med könsmoralen som gemensam hållpunkt. En stor del av de nordiska författarna var delaktiga i debatten, men sedlighetsspörsmålen behandlades också av bland annat kvinnosakskvinnor, pedagoger och läkare. Debatten syntes i litteraturen, på teaterscener, i dagstidningar och tidskrifter, och den gav dessutom upphov till en stor mängd småskrifter i ämnet. Sedlighetsföreningar bildades i syfte att hejda den moraliska depravationen i samtiden och berömda kulturpersoner gav sig ut på föredragsturnéer för att sprida sina antingen frisinnade eller restriktiva läror. Ute i Europa häpnades man över den radikala frispråkighet som plötsligt tycktes ha skakat om hela Norden.⁹⁰

Att sedlighetsfrågan pockade på allmänhetens uppmärksamhet hängde samman med de reaktioner som den nya, radikala och kritiska litteraturen väckte. Redan 1879 hade Ibsen med *Ett dockhem* riktat uppmärksamhet mot det kärlekslösa äktenskapet och mannens infantiliserande förhållningssätt till hustrun. När Bjørnson 1883 i *En Handske* ställde den borgerliga mannen mot väggen för dubbelmoral och förde fram kravet på sexuell avhållsamhet för både män och kvinnor innan äktenskapet, lät reaktionerna inte vänta på sig. *En handske* öppnade upp för en diskussion om det frisläppta liv som den ogifta mannen tilläts åtnjuta och som inte ansågs vara acceptabelt för en kvinna. Den sedlighetsdebatt som nu började ta form

---

⁸⁸ Hjort-Vetlesen 1993, s. 342–344.

⁸⁹ Lappalainen 2000, s. 144.

⁹⁰ Bredsdorff 1973.

fick olika grupperingar. Dels fanns de som ansåg att ogifta kvinnor skulle ha lika rätt till sexuell frihet och dels fanns de som förespråkade avhållsamhet för båda könen.⁹¹

Den hycklande dubbelmoral som dolde sig bakom borgerskapets tillrättalagda fasader blev föremål för många angrepp i litteraturen. Äktenskapet som institution kritiserades och otrohet lyftes fram. Känsliga ämnen så som ett lössläppt leverne och prostitution behandlades av bland annat Hans Jæger i *Fra Kristiania-Bohêmen* (1885) och av Christian Krogh i *Albertine* (1886). Den skotska läkaren George Drysdales läror om vikten av att bejaka människans sexualdrift avspeglades också i litteraturen, där bland annat August Strindberg och Stella Kleve förkastade tanken om sexuell avhållsamhet. Mannens sexualdrift och begär blev ofta föremål för granskning, men när Kleve uttryckte en kvinnas sexuella begär och dessutom skildrade hur den kvinnliga blicken objektifierade män i ”Pyrrhussegrar” (1886) vidrörde hon ett extremt tabubelagt ämne på ett sätt vars like inte hade skådats tidigare. Den litteratur som befattade sig med dylika ämnen väckte givetvis anstöt, både för att innehållet uppfattades som osmakligt och för att man fruktade att den osedliga litteraturen skulle sänka moralen i samhället. I vissa fall ledde skandallitteraturen även till åtal och rättsprocesser.⁹²

Den skandallitteratur som underblåste sedlighetsdebatten hade alltså lyckats greppa tag i de känsliga och i många fall tabubelagd problem som var påtagliga i det sena 1800-talssamhället. I takt med att städerna växte ökade exempelvis prostitutionen och därigenom spreds könssjukdomar. Särskilt syfilis var en farlig smitta och för den fanns inget botemedel vid den här tiden. Den av dubbelmoral präglade inställningen som såg mellan fingrarna på mannens sexuella eskapader bidrog samtidigt till att syfilismittan spreds mellan äkta makar. Sedlighetsdebatten knöt därmed också an till kvinnoaksrörelsens intressen och många kvinnor höjde sina röster, i krav på en högre sexualmoral som skulle gynna bägge könen.⁹³ Bland dessa kvinnor utmärker sig exempelvis den svenska feministen Sophie Adlersparre och Elisabeth Grundtvig som var ordförande för Danskt Kvindesamfund. De sedlighetsanknutna frågor som kvinnorna gav sig i kast med att

---

⁹¹ Bredsdorff 1973, s. 40–52, 64–80 och Jonas Liliequist, ”Sexualiteten”, Jørgen Lorentzen och Claes Ekenstam (red.), *Män i Norden. Manlighet och modernitet 1840–1940*, Gidlunds förlag, Mörklinta 2006, s. 195–196.

⁹² Bredsdorff 1973 och Liliequist 2006, s. 195–201. För mer om 1880-talets kontroversiella litteratur och mottagandet av denna, se Bredsdorff 1973. Bredsdorff följer en klar struktur och behandlar diskussionen kring de olika författarna och deras verk i separata avsnitt.

⁹³ Hjärdin Levin, *Testiklarnas herravälde. Sexualmoralens historia*, Natur och Kultur, Stockholm 1989 [1986], s. 27–28.

diskutera handlade inte bara om hur könssjukdomar skulle undvikas. Man dryftade huruvida kvinnan var driftstyrd och hade samma slags sexuella begär som mannen påstods ha, uppmärksammade hur kvinnor blev sexuellt utnyttjade både i äktenskapet och genom prostitution och debatterade kvinnans rätt till fri kärlek. De många och ofta inbördes olika åsikterna som kom till uttryck i dessa frågor vittnar slutligen om kvinnornas vilja att själva få uttrycka sin syn på hur en jämlik relation mellan könen skulle se ut.⁹⁴

För att förstå den indignation och upprördhet som fick kvinnor och män att förfasas över en avtagande sedlighet måste den borgerliga världsbild som rådde beaktas. Trots att borgerskapet endast utgjorde en liten del av Nordens befolkning var det de som behärskade det offentliga rummet och deras åsikter blev därför riktgivande i synen på allmänna frågor. De idéer och den litteratur som väckte osedligt anstöt stred mot den borgerliga världsbilden. I sin behandling av sedlighetsbegreppet påpekar David Gedin att det osedliga rent av kunde uppfattas som ett hot mot samhällsordningen.⁹⁵ Sedlighetstanken var grundläggande för den borgerliga 1800-talsmänniskan, som uppfattade sig representera en högre moral i förhållande till andra grupper i samhället.⁹⁶

Begreppet sedlighet stod dock för mer än bara sexualmoralen. I ett vidare perspektiv handlade det om att leva ett dygdigt liv, att uppföra sig behärskat, följa normer, beakta traditioner och ha goda värderingar. Sedligheten var en grundsten i den umgängeskultur och människosyn som rådde bland borgerskapet och inbegrep hela samhällets ”etiska och estetiska grundval.”⁹⁷ Den debatt som flammade upp under 1880-talet handlade således om mycket mer än den vacklande sexualmoralen i samtiden. Enligt Inger-Lise Hjordt-Vetlesen kan debatten förstås som en större, kulturell kamp om rätten att definiera sundhet, sanning och synen på vad som var kvinnligt och manligt.⁹⁸

---

⁹⁴ Se Levin 1989, t.ex. s. 58–62, 91–92.

⁹⁵ Gedin 2004, s. 82.

⁹⁶ David Tjeder, ”Borgerlighetens sköra manlighet”, Jørgen Lorentzen och Claes Ekenstam (red.), *Män i Norden. Manlighet och modernitet 1840–1940*, Gidlunds förlag, Mörklinta 2006, s. 48.

⁹⁷ Gedin 2004, s. 80–82, citatet s. 80.

⁹⁸ Hjordt-Vetlesen 1993, s. 339.

Dekadens i litteraturen

Vid sidan av den Brandesinspirerade och debattorienterade linjen som gick hand i hand med framstegsoptimism och viljan att åstadkomma förändringar fanns det också ett annat, mer negativt laddat spår som kom till uttryck i genombrottstidens litteratur. Samhälleliga förändringar, den oro som dessa gav upphov till samt den dubbelmoral och förljugenhet som tycktes lura i varje vrå, bidrog till att författare så som Herman Bang och J. P. Jacobsen skrev in pessimism, uppgivenhet, nederlagsstämningar och dekadens i sina verk.⁹⁹

I dekadenslitteraturen kom de föreställningar om hela den västerländska civilisationens förfall och undergång som florerade omkring sekelskiftet till uttryck. Själva begreppet dekadens betyder nedgång och urartning och dekadenslitteraturen tog fasta på de pessimistiska stämningar som låg i tiden. Dels handlade det om att gestalta människans förvirring och vantrivsel i en föränderlig värld och dels uttryckte dekadenslitteraturen det försvagade och moraliskt tvivelaktiga tillstånd som många ansåg prägla människan, kulturen, tidsandan och samhället i allmänhet.¹⁰⁰

Dekadenslitteraturen har sin bakgrund i den franska naturalismen och fann sin väg till Norden genom Danmark, där Bang och Jacobsen tidigt experimenterade med den här litterära strömningen. Som dekadenslitteraturens förgrundsgestalt måste Charles Baudelaire lyftas fram. I exempelvis *Ondskans blommor* (1857) skildrar han livsleda och frossar i det fula och äckliga, i död och förruttnelse. Baudelaires flanörsgestalter driver omkring, estetiserar sina intryck och betraktar kvinnan med fascination och avsky. I Baudelaires författarskap ingår således både dekadensmannens förkärlek för det konstgjorda och hans vämjelsefulla inställning till kvinnan.¹⁰¹ I Baudelaires spår följde flera författare som tog fasta på de dekadenta tendenserna. Bland dessa kan exempelvis Joris-Karl Huysmans och hans kultförklarade roman *Mot strömmen* (1884) nämnas, där jakten på estetiska njutningar, ett djupt kvinnoförakt och en passiviserande livsleda utgör framträdande drag, och på engelskt håll nyttjade Oscar Wilde dandygestalten i litteraturen.

---

⁹⁹ Toftegaard Pedersen 2002, s. 22. Se även Ahlström 1947, t.ex. s. 262–263.

¹⁰⁰ Claes Ahlund, *Medusas huvud. Dekadensens tematik i svensk sekelskiftesprosa*, Acta Universitatis Upsaliensis, Historia litterarum, 18, Stockholm 1994, s. 13.

¹⁰¹ Ebba Witt-Brattström, *Dekadensens kön. Ola Hansson och Laura Marholm*, Norstedts, Stockholm 2007, s. 159–169.

Gemensamt för den europeiska dekadenslitteraturen var intresset för en estetiserad livshållning där det artificiella och iscensatta framhävdes, samt att våga skriva om det moraliskt förkastliga i form av erotiska utsvävningar, fantasier och olika slags sexuella persioner. Också det psykologiska blev ett viktigt inslag i dekadenslitteraturen eftersom man skrev om själslivet och skildrade tillvarons meningslösa sidor, där ångest och livsleda utgjorde framträdande drag.¹⁰² Genom dekadenslitteraturens fokus på själslivet och den psykiska verkligheten kom även könsångest till uttryck, i form av mannens skräck och fascination inför kvinnan. Dekadenslitteraturens kvinnogestalter är därför ofta både farliga och förföriska, med drag som lånats av övernaturliga och mytologiska väsen.¹⁰³

I dekadenslitteraturen kan också ett omkullkastande av de traditionella könsrollerna iakttas. Dekadensens könstyper blir uppblandande och vaga i förhållande till den borgerliga världens polariserade könsordning. I dekadenslitteraturen beskrivs mannen ofta som kvinnlig eller som bärare av kvinnliga egenskaper, medan kvinnan får uppvisa exempelvis sensuella, dominanta och farliga drag, och de omkullkastade och omförhandlade könsframställningarna hade sin grund i det sena 1800-talets omvälvande samhällsförändringar.¹⁰⁴

Enligt Claes Ahlund skiljer sig den nordiska dekadenslitteraturen något från den europeiska eftersom dragningen mot det konstgjorda, extravaganta och moraliskt depraverade i allmänhet inte betonades lika explicit. Istället riktades fokus på de litterära gestalternas ångest och vantrivsel i tillvaron. Denna vantrivsel framkommer exempelvis genom trötthet, en förlamande passivitet, uppgivenhet och apati, samt i tankar om samtidsmänniskans svaghet och undergång.¹⁰⁵ Undergångstanken kan läsas in i exempelvis Bangs roman *Släkter utan hopp* (1880) där den unga, manliga huvudpersonen blir besatt av att leva upp till föreställningen om sin släkts fornstora dagar men misslyckas med sina förehavanden, och i Jacobsens *Niels Lyhne* (1880) där den manliga huvudpersonen också gestaltas som en viljesvag drömmare.

I den svenska litteraturen utgör Stella Kleve och Ola Hansson två tidiga representanter för dekadens. Kleves *Berta Funcke* (1885), den första svenska

---

¹⁰² Ahlund 1994, s. 11–17.

¹⁰³ Witt-Brattström 2007, s. 63–64.

¹⁰⁴ Elaine Showalter, *Sexual Anarchy. Gender and Culture at the Fin de Siècle*, Virago Press, London 1995 [1990], t.ex. s. 169–184. Se även Witt-Brattström 2007.

¹⁰⁵ Ahlund 1994, s. 11, 13–14, 197.

dekadensromanen, behandlar den kvinnliga huvudpersonens balansgång mellan sexuellt laddade "flirtationer", behärskning och leda. Samtidigt kan *Berta Funcke* läsas som ett psykologiskt tidsporträtt av den unga borgerliga kvinnans motsättningsfulla förhållningssätt till sin sexualitet.¹⁰⁶ Hanssons novellsamling *Sensitiva amorosa* (1887) är en samling psykologiska reflektioner som kretsar kring livsleda och en hastigt uppflammande och lika hastigt avtagande erotisk lust, men Hansson drar sig inte heller för att skildra ångest och könsäckel. Kleves och Hanssons verk ansågs länge vara marginalföreteelser i den svenska litteraturen och det är egentligen först på senare tid som det utpräglade dekadenta i dessa verk lyfts fram i litteraturforskningen.¹⁰⁷

Likaså har dekadensen i den svenskspråkiga litteraturen i Finland förklarats vara närmast obefintlig under det sena 1800-talet och livsledan och pessimismen har istället uppmärksammats i samband med 1910-talets dagdrivarlitteratur. I den här avhandlingens femte kapitel där jag behandlar dekadensen representationer av kön i von Mickwitz författarskap, i form av förförerskan och dekadensmannen, argumenterar jag dock för att det är möjligt att påvisa likheter mellan hennes, Kleves och Hanssons författarskap och att en del av von Mickwitz texter kan läsas som renodlad dekadenslitteratur.

---

¹⁰⁶ Exempelvis Maria Andersson har skrivit om hur sexualiteten behandlas i *Berta Funcke* i avhandlingen *Att bli människa. Barn, sedlighet och kön i Amanda Kerfstedts, Helena Nybloms och Mathilda Mallings författarskap 1880–1910*, Makadam, diss. Stockholm; Göteborg/Stockholm 2010.

¹⁰⁷ Dekadensen i Kleves och Hanssons författarskap uppmärksammas exempelvis av Ahlund 1994. Birgitta Ney behandlar också dekadensen i Kleves författarskap i avhandlingen *Bortom berättelserna. Stella Kleve – Mathilda Mallings*, Symposium Graduale, diss. Stockholm; Stockholm/Stehag 1993 och dekadensen i Ola Hanssons författarskap behandlas utförligt av Witt-Brattström 2007.

4. En borgerlig värld

Den borgerliga värld som en stor del av Gerda von Mickwitz texter utspelas i, reflekterar en polariserad könsordning där det råder olika villkor för kvinnor och män. I den borgerliga världen utgör dockhustrun och den borgerliga mannen exempel på två återkommande litterära gestalter, genom vilka von Mickwitz behandlar genombrottets tematik, problematiserar äktenskapet och knyter an till sedlighetsdebatten.

von Mickwitz texter återspeglar en samhällsordning där vetenskaperna allt sedan det sena 1700-talet bidrog till att etablera en könsordning som byggde på ett motsatstänkande och könsskillnaderna underströks och motiverades biologiskt. Detta tog sig bland annat uttryck i olika uppfostran för flickor och pojkar, i förväntningar på ett könskodat beteende, samt i ett problematiskt förhållningssätt till den kvinnliga sexualiteten som å ena sidan var föremål för ett vida utbrett vetenskapligt intresse, men å andra sidan nedtystades i det vardagliga livet.¹⁰⁸ Den borgerliga världens könsordning följde en modell där kvinnan stod för trevnad och harmoni i hemmet medan mannen styrde i det offentliga rummet. Ett behärskat uppförande var dock centralt för båda könen och man skulle inte ge vika för starka känslouttryck så som ilska och lidelse.¹⁰⁹

Det sena 1800-talet utgjorde emellertid ett brytningsskede vad synen på det traditionellt kvinnliga och manliga beträffar, och i litteraturen omförhandlades och prövades nya sätt att gestalta representationer av kön. När den moderna litteraturen och debattandan slog igenom under det sena 1800-talet rubbades den borgerliga världsordningen som istället fick utstå mycket kritik. Genom sedlighetsdebatten lyftes både kvinnans och mannens sexualitet fram som någonting befintligt, som inte kunde ignoreras i det oändliga.

---

¹⁰⁸ Thomas Laqueur, *Om könsens uppkomst. Hur kroppen blev kvinnlig och manlig*, Brutus Östlings Bokförlag Symposium, Stockholm/Stehag 1994 [1990]. Laqueur redogör för hur könsskillnaderna polariserades och fastställdes vetenskapligt under 1800-talet, vilket resulterade i att kvinnan och mannen sågs som varandras motsatser, inte motsvarigheter; ”När av många skäl en förut existerande transcendent ordning, eller seder som gällt sedan urminnes tider, fick allt mindre trovärdighet som motivering för sociala relationer, övergick naturen, det biologiska könet, till att bli det slagfält där man stred om genusroller. Den åtskilda könsliga anatomin åberopades som stöd för eller vederläggning av alla möjliga påståenden i en rad särskilda sociala, ekonomiska, politiska, kulturella eller erotiska sammanhang.” Citatet s. 176. Ang. den kvinnliga sexualiteten, se även Karin Johannisson, *Den mörka kontinenten. Kvinnan, medicinen och fin-de-siècle*, Norstedts, Stockholm 1994, s. 58–79.

¹⁰⁹ Andersson 2010, s. 17–18.

I det här kapitlet inleder jag min typologiska analys genom att undersöka hur dockhustrun och den borgerliga mannen gestaltas, med fokus på deras förhållningssätt till sedlighet och sexualitet. Vid en första anblick förefaller de här litterära gestalterna vara stadigt förankrade i en borgerlig och traditionsbunden värld. I min läsning uppmärksammar jag emellertid det som skevar i von Mickwitz karaktärsskildringar. Genom att lyfta fram von Mickwitz bruk av ambivalens och ironi åskådliggör jag hur hennes texter bär på spänningar vad representationer av kön beträffar.

Försynta dockhustrur

I det sena 1800-talets realistiska litteratur förekommer det rikligt med exempel på unga kvinnor som utgör arketyper för en så kallad dockhustru. Det rör sig om en kvinnogestalt som fått gifta sig i unga år och som uppfostrats enligt det borgerliga samhällets stränga sedlighetskrav, vilket resulterat i naiv ovetskap om äktenskapets fysiska sidor. För en sådan uppfostran står i allmänhet den äldre generationens kvinnor, oftast mödrarna, som dessutom lägger en ära i det oskuldsfulla och rena som den unga kvinnans ovetskap implicerar. Eftersom dockhustrun ofta blir gift i väldigt unga år ses äktenskapet som en fortsättning på den uppfostringsprocess som inlets av modern, men som vid ingåendet av äktenskapet övertas av maken. Maken får i sin tur ett kluvet förhållningssätt till sin hustru eftersom han dels ser henne som ett barn men samtidigt förväntar sig att hon ska leva upp till de krav och plikter som hustrurollen medför.¹¹⁰

Trots en harmlös benämning var alla dockhustrur inte alldeles fogliga och tillfreds med den roll som de tilldelats. Kring sekelskiftet ställde kvinnliga litterära gestalter till med skandal efter skandal i Norden. Ibsens Nora lämnade sitt dockhem redan 1879, Bjørnsons Svava kastade en stridshandske åt sin fästman 1883, Amalie Skrams Constance begick självmord 1885 och Minna Canths Sylvi förgiftade sin gamla make när passionen för en annan man tog över 1893.

I von Mickwitz texter förekommer ingen dockhustru som öppet förklarar krig mot patriarkatet, men däremot förekommer det upprepade skildringar av unga kvinnor som drabbas negativt av de krav som en traditionell hustruroll

---

¹¹⁰ Lappalainen 2000, s. 161–162.

medför. Den namnlösa kvinnan i novellen ”En tillvaro” som ingår i *Solglöd*, Sigrid Erikson i ”Messling” och Anna Norman i *Ett giftermål* bär tydligast på drag av dockhustru på grund av sin uppfostran. Men också den namnlösa kvinnan i novellen ”Snö” som ingår i *Solglöd* fogar sig i en tyst hustruroll och i ett stillsamt liv som markant skiljer sig från den frihet hon åtnjutit som ogift.

Dockhustruns sedliga uppfostran

1800-talets borgerliga flickuppfostran betonade det behärskade och behagfulla i alla situationer. Den unga flickan skulle lära sig att uppträda korrekt i sociala sammanhang, att konversera och dansa, men framför allt skulle hon förberedas till att sprida trevnad i det framtida hem där hon skulle bli maka och mor en dag. Med den unga flickans framtid i åtanke blev lydnad och självuppooffring viktiga egenskaper som betonades. Detta slags flickuppfostran, som varken uppmuntrade till självständighet eller förde med sig praktiska försörjningsfärdigheter, hörde till de ämnen som blev utsatta för skarp kritik i samband med det moderna genombrottet.¹¹¹ När författare gav sig i kast med att skildra problematiken med de borgerliga uppfostringsidealerna blev det samtidigt ett sätt att uttrycka nya åsikter i frågan. Inom ramarna för den nya, realistiska litteraturen kunde man dessutom åskådliggöra hur den sociala miljön inverkade på de litterära gestalterna.¹¹²

I von Mickwitz texter framkommer det hur dockhustrurna Anna Norman och Sigrid Erikson utformats genom en tidstypisk och konservativ uppfostran som skötts av den äldre generationens kvinnor. Annas mor fru Alma Norman i *Ett giftermål* och moster Emmy Lind i ”Messling” delar åsikt i frågan om hur en riktig kvinna bör vara och hur så kallad ”sann kvinnlighet” lämpligen uttrycks. Enligt dem är det kvinnans plikt att vara uppooffrande, behagfull och mild och fru Norman är snar att anklaga Anna för okvinnligt beteende då hon bryter mot de här idealen genom att exempelvis yrka på sin egen åsikt. Fru Norman och moster Emmy ger således uttryck för romantikens kvinnoideal, där kvinnan framställdes som en vän och omhändertagande ängel i huset, utan egna behov och intressen utöver familjen och hemmet.¹¹³

---

¹¹¹ Hjort-Vetlesen 1993, s. 332 och Lappalainen 2000, s. 151–152.

¹¹² Päivi Lappalainen, ”Uhattu koti. Kodin ja perheen ihanteen murtumia suomalaisessa 1800-luvun realistisessa kirjallisuudessa”, *Paikkoja ja tiloja suomalaisessa kirjallisuudessa*, Kaisa Kurikka (red.), Turun yliopisto, Taiteiden tutkimuksen laitos, Sarja A, N:o 37, Turku 1998b, s. 107.

¹¹³ Hjort-Vetlesen 1993, s. 332.

Oskuldsfullhet och renhet är ytterligare två egenskaper som fru Norman och Emmy Lind värdesätter högt i sin sedliga uppfostran av de blivande dockhustrurna Anna och Sigrid. I 1800-talets borgerliga kultur idealiserades den unga kvinnans renhet i så hög grad att man genom tystnad undanhöll kvinnan kännedom om sexualiteten. Enligt de rådande idealen skulle en så kallad sann kvinna vara ”okunnig, oskuldsfull, asexuell.”¹¹⁴ Det framkommer dock att von Mickwitz inte ställer sig bakom det slags renhets- och ovetskapsideal som den äldre generationen förespråkar, eftersom det får negativa följder för de unga kvinnorna i hennes texter.

I ”Messling” har moster Emmy Linds uppfostran lyckats galant, så att ”Sigrid hade blifvit sådan som hon ville hafva henne.”¹¹⁵ Mostern anser att Sigrid uppfostrats ”till det högsta, en kvinna kan nå, hennes egentliga kall – det, att blifva maka och mor”.¹¹⁶ För att värna om Sigrids renhet har mostern sett till så att hon inte fått läsa ”de der moderna böckerna, som endast gräfd i smutsen och med sina otäcka, oblyga bilder grumlade en ung flickas rena själ.”¹¹⁷ Istället har Sigrid fått läsa Runeberg, Topelius och Tegnér och von Mickwitz avslutar redogörelsen för Sigrids uppfostran med den lakoniska kommentaren: ”På detta sätt blef Sigrid Erikson förberedd till äktenskapet och lifvet.”¹¹⁸ Den här kommentaren, som vid en hastig anblick kan te sig rätt harmlös, är i själva verket djupt ironisk och avslöjar von Mickwitz kritiska förhållningssätt till det hon nyss skildrat, eftersom Sigrid inte alls blivit ”förberedd till lifvet” på ett rimligt sätt. Kommentaren inrymmer flera lager radikal kritik. Dels riktar von Mickwitz svidande kritik mot moster Emmys kvinnoosyn och de uppfostringsideal som prackats på Sigrid. Dels låter von Mickwitz förstå att de stora skaldernas verk inte kan lära en ung människa någonting om livets realiteter. Dessutom riktar von Mickwitz ytterligare ett slag mot de män som representerar en etablerad litterär kanon och en romantisk och idealistisk estetik när hon i genombrottets anda avfärdar detta slags verklighetsförskönande litteratur.

---

¹¹⁴ Johannisson 1994, s. 59.

¹¹⁵ Mickwitz 1886, s. 9.

¹¹⁶ Mickwitz 1886, s. 9.

¹¹⁷ Mickwitz 1886, s. 9.

¹¹⁸ Mickwitz 1886, s. 9. När von Mickwitz riktar kritik mot Sigrids reglerade läsning där Runeberg Topelius och Tegnér godkänns menar Toftegaard Pedersen att hon svänger om den konservativa kritik som ofta riktades mot romanläsning och mot en modern, realistisk och därmed ”smutsig” litteratur. Med hjälp av sin omsvängda kritik påvisar von Mickwitz istället det onyttiga med den gamla litteraturen. Toftegaard Pedersen 1997, s 189.

Liksom mostern Emmy Lind har också fru Norman själv ansvarat för Annas uppfostran i *Ett giftermål*. Förvisson finns det även en herr Norman i familjen, men i enlighet med tidens konventioner är han inte lika delaktig som hustrun i barnuppfostran. När fru Norman i början av romanen för ett samtal med Karsten Rode i avsikt att väcka hans intresse för Anna avslöjar hon följande om sin syn på hur en ung flicka bör vara:

Jag har vakat öfver att hon icke fått läsa någon utaf de moderna böckerna», fortfor fru Norman: »Gengangere» kom hon genom en tillfällighet öfver. [...] Men Anna förstod alls icke boken – den intresserade henne knappt. Sendess vet jag, att Anna aldrig kommer att förlora den doft av barnslig renhet och oskuld, som är en ung flickas största... hm... charme.¹¹⁹

Fru Normans försök att reglera Annas läsning kan uppfattas som en strategi för att värna om hennes ovetskap i förhållande till den tabubelagda sexualiteten. Syfilis är ett dolt huvudmotiv i Ibsens *Gengångare* men eftersom Anna inte har förstått boken vittnar det om hennes totala okunskap om allt vad könsliv heter. Fru Normans uppfostringsprojekt har uppenbart lyckats eftersom hon stolt kan marknadsföra sin adertonåriga dotter med epiteten ”barnslig renhet och oskuld” på äktenskapsmarknaden. I både ”Messling” och *Ett giftermål* framhävs även den äldre generationens syn på den moderna litteraturen som någonting smutsigt, farligt, och besmittat med osedlighet och von Mickwitz driver med föreställningen om att unga läsarinnor måste beskyddas för det slags skadliga intryck som skandallitteraturen kunde föra med sig. Samtidigt var läsandet av ”rätt” slags litteratur i fostrande och utvecklande syfte av stor vikt vid den här tiden.¹²⁰ Det är således rimligt att anta att fru Norman delar Emmy Linds syn på de gamla skalderna som långt mer lämplig lektyr än Ibsen.

En annan borgerlig ung kvinna i den sena 1800-talslitteraturen som utsatts för en likadan uppfostran som Anna Norman och Sigrid Erikson är Gertrud i Amanda Kerfstedts novell ”Synd”, som publicerades i *Finsk Tidskrift* 1881. I ”Synd” behandlar Kerfstedt diskrepansen mellan den tillrättalagda världsbild som borgerliga

---

¹¹⁹ Gerda von Mickwitz, *Ett giftermål*, G. W. Edlunds förlag, Helsingfors 1889a, s. 39. Romanen är uppdelad i två delar och eftersom sidnumreringen börjar från början i den andra delen hänvisar jag till dem som 1889a och 1889b. Det är för övrigt knappast någon slump att det är just Ibsens *Gengångare* som omnämns i *Ett giftermål* eftersom syfilis är ett tema som förekommer i båda verken, om än mer dolt i Ibsens tappning. Jag uppmärksammar syfilistematiken i von Mickwitz texter i analysen av den borgerliga mannen.

¹²⁰ Gedin 2004, s. 226–227.

flickor uppfostrades till att se och den osedlighet som florerade i verkligheten. ”Synd” är således en typisk genombrottsnovell eftersom Kerfstedt riktar kritik mot den borgerliga världens dubbelmoral. I ”Synd” har Gertrud uppfostrats till en naiv tro på världen som ren och god. Liksom Sigrid har hon även försetts med lämpligt utvald lektyr men i hennes fall är det fadern som tillhandahållit henne ”litteraturens skönheter”.¹²¹ Fadern ”tolkade ädla mäns ädla tankar, så livligt, så hjärterörande, att det aldrig föll henne annat än att det var hans egna.”¹²² Gertrud beundrar sin far högt och när hon inser att han, som i hennes ögon representerar en oklanderlig moral, är otrogen mot modern, rasar hennes världsbild samman. Det finns följaktligen innehållsmässiga likheter att ta fasta på i ”Synd”, ”Messling” och *Ett giftermål*. Både Kerfstedt och von Mickwitz kritiserar ett ensidigt läsande av en idealistisk och verklighetsfjärrad litteratur och de riktar ytterligare kritik mot den borgerliga flickans uppfostran till naiv ovetskap, eftersom detta gör verkligheten svårhanterlig för henne.¹²³ Kerfstedts redogörelse för Gertruds uppfostran och läsande avslutas med orden ”[s]å uppväxte Gertrud D., så inandades hon harmonisk luft, på det sättet hade hon utvecklats”.¹²⁴ Detta konstaterande kan jämföras med von Mickwitz formulering om hur Sigrid blivit ”förberedd till äktenskapet och lifvet.”¹²⁵ I bägge fallen antyder den lakoniska tonen att författarna inte förespråkar det slags uppfostran som de utsatt sina unga huvudpersoner för.

För en ung kvinna i 1800-talets borgerliga värld var äktenskapet den givna försörjningsmöjligheten, men det var emellertid viktigt att upprätthålla föreställningen om att äktenskapet ingicks av kärlek mellan två individer. Jette Lundbo Levy har uppmärksammat hur läget på den borgerliga äktenskapsmarknaden avspeglades i litteraturen, där mödrarna ofta spelar en avgörande, övertalande och rent av manipulerande roll för att få döttrarna att ingå äktenskap.¹²⁶ Detta kommer också till uttryck i von Mickwitz texter. Emmy Lind vill inte att Sigrid ska förälska sig i någon jämnårig ung herre, utan hoppas på en ”[l]itet äldre, solidare [man] – så

---

¹²¹ Kerfstedt, Amanda, ”Synd” [1881], Birgitta Ney (red.), *Synd. Noveller av det moderna genombrottets kvinnor*, pdf-upplaga 2007 [1993], s. 11.

¹²² Kerfstedt [1881], s. 11.

¹²³ Toftegaard Pedersen nämner ”Synd” som ett exempel på litteratur där den unga och ovetande kvinnan står i fokus, men går inte in för att närmare diskutera innehållsmässiga likheter mellan Kerfstedts novell och von Mickwitz texter. Toftegaard Pedersen 1997, s. 200.

¹²⁴ Kerfstedt [1881], s. 11.

¹²⁵ Mickwitz 1886, s. 9.

¹²⁶ Lundbo Levy 1982, s. 52–53.

att han kunde vara henne ett stöd i alla livets skiften.”¹²⁷ Därför ses den något äldre professorn Magnus Löwe som ett utmärkt parti och då ryktena om hans syfilissmitta inte når Emmy Linds öron är det hon som yrkar på ett äktenskap mellan Sigrid och Magnus. Också fru Norman har med fingrarna i spelet när det kommer till äktenskapet mellan Anna och den betydligt äldre Karsten Rode. Anna och Karsten har som vana att ta promenader på tumanhand, men när fru Norman plötsligt bestämmer sig för att detta är olämpligt och inte kan fortsätta tvingas Anna rannsaka sina känslor för Karsten. Det är sålunda moderns ultimatum som får Anna att ställa in sig på giftermål.

När dockhustrun gifter sig är det maken som tar över ansvaret för henne och äktenskapet ses som en fortsatt uppfostringsprocess för den unga kvinnan.¹²⁸ I *Ett giftermål* behandlar Karsten Rode sin unga hustru Anna med ”mild faderlighet”, vilket kommer till uttryck då han kallar henne ”liten” och ”barn” när han tilltalar henne. Ett liknande faderligt förhållningssätt till hustrun förekommer i många av periodens romaner och dramer, bland annat i Ibsens *Ett dockhem*. I egenskap av Annas uppfostrare diskuterar Karsten Rode och fru Norman Annas sinnelag och beteende och blir på så sätt allt mer förtrogna med varandra. Själv har Anna inte en särskilt varm relation till sin mor. De är ofta oense eftersom Annas åsikter och beteende inte överensstämmer med det som fru Norman anser vara korrekt och kvinnligt. Karsten förstår emellertid inte de konflikter som uppstår mellan Anna och fru Norman, utan förebrår tvärtom Anna för att bete sig illa gentemot modern. Generationskonflikter och komplicerade mor- och dotterrelationer är vanligt förekommande inslag i genombrottslitteraturen, särskilt hos kvinnliga författare. Ingeborg Nordin Hennel belyser hur den äldre kvinnogenerationen är mer benägen att följa patriarkatets maktordning genom att exempelvis yrka på ingåendet av äktenskap för sina döttrars räkning, vilket i sin tur försämrar mor- och dotterrelationerna.¹²⁹

Det sena 1800-talets idealisering av unga kvinnors oskuldsfullhet inbegrep vissa paradoxer, vilket von Mickwitz fångar upp i ”Messling” och i *Ett giftermål*. Anna Norman hyser en stark aversion mot balttillställningar och avskyr att bära uringade klänningsliv. I Annas fall är det fru Norman som insisterar på en

---

¹²⁷ Mickwitz 1886, s. 9.

¹²⁸ Lappalainen 2000, s. 161–162.

¹²⁹ Nordin Hennel 1984, s. 70. Ang. generationskonflikt, se även Lappalainen 2000, s. 143.

dekolleterad klädsel vid societetslivets flärdfulla tillställningar samtidigt som hon är stolt över att dottern utstrålar oskuld och renhet. Också moster Emmy gläder sig över att Sigrid ser så ”retande jungfrulig”¹³⁰ ut. Det här förvrängda kvinnoidealet, där unga flickor skulle reta männens blickar i societetslivet utan att själva förstå vilken slags signaler de utstrålade, knyter an till det sena 1800-tales hårda konkurrens på äktenskapsmarknaden.¹³¹ Nordin Hennel har påvisat hur balttillställningar i kvinnliga 1880-talsförfattares noveller av flera orsaker får någonting traumatiskt över sig. För det första var kvinnornas klädsel problematisk. Festdräkten skulle ”å ena sidan på ett erotiskt lockande sätt framhäva den kvinnliga figuren och å andra sidan simulera det dockaktiga. Kvinnan skulle med andra ord vara oskuldsfullt blygsam och erotiskt utmanande”,¹³² vilket måste ha känts förvirrande för den sedligt uppfostrade unga kvinnan. För det andra belyser balskildringarna i litteraturen hur unga kvinnor exponeras och Nordin Hennel betonar att det obehag som dessa tillställningar beskrivs med, bottnar i att de kvinnliga litterära gestalternas värde endast kan bekräftas utifrån, genom männens blickar, vilket styrker kvinnans objektsstatus.¹³³ Genom att lyfta fram Annas osäkerhet och ovilja mot att bära uringat samtidigt som fru Norman bestämt yrkar på detta åskådliggör von Mickwitz hur den unga borgerliga kvinnan blir en lyxvara som ska bjudas ut på äktenskapsmarknaden. Fru Norman är en ivrig förespråkare för konservativa kvinnoideal och följer en djupt rotad, patriarkal världsåskådning som hindrar henne från att förstå det obehag som Anna känner inför societetslivet.

Både fru Normans och Emmy Linds uppfostran understöder det som enligt dem är kvinnans sanna kall i livet; att bli maka och mor. Men för att bli mor krävs ett fysiskt samliv, vilket de rent och dygdigt uppfostrade borgerliga flickorna inte bör känna till innan de gifter sig. I Anna Normans fall har von Mickwitz skildrat de blandande och förvirrade känslor som det erotiska uppvaknandet ger upphov till, vilket jag återkommer till längre fram i det här analyskapitlet. Hur Sigrid Erikson handskas med det äktenskapliga samlivet får läsaren aldrig reda på. Det enda som framkommer är att hon smittas av makens syfilis. ”Messling” kretsar kring personerna runt omkring Sigrid; mostern, fadern och maken Magnus Löwe, medan Sigrid själv endast får komma till tals genom några få repliker, vilket förstärker

---

¹³⁰ Mickwitz 1886, s. 9.

¹³¹ Nordin Hennel 1984, s. 69.

¹³² Nordin Hennel 1984, s. 69.

¹³³ Nordin Hennel 1984, s. 68–69.

intrycket av henne som en oansenlig litterär gestalt. Men när moster Emmy fått besked om Sigrids ”mässling”, hälsar på och kommenterar hur tård Sigrid ser ut, är det Sigrid som levererar novellens mest slagkraftiga replik. ”Det tar på en att vara gift”¹³⁴, säger den syfilissmittade Sigrid och mostern förfasas över hennes cyniska tonfall.

Genom sin replik blir Sigrid en ambivalent litterär gestalt. Att Sigrid gestaltas både som en oansenlig dockhustru och som en djupt kritisk kvinna överensstämmer med Nordin Hennels uppmärksammande av kvinnliga författares ambivalenta kvinnskildringar i den svenska 1880-talsnovellistiken. Kvinnogestaltningarna präglas av en dubbelhet och kvinnan framställs exempelvis som ett harmlöst barn och samtidigt som en arg revoltör, vilket står i direkt förbund med författarnas ambitioner att beskriva kvinnans tillvaro och ställning i samhället.¹³⁵ Sigrids replik svänger om det tidigare oansenliga intrycket av henne och ger henne istället en kritisk röst som läsaren, men inte mostern förstår. Detta slags slående repliker som är korta, ironiska och på samma gång gravt underdrivna är typiska för von Mickwitz författarskap. De genererar ambivalens och rubbar tidigare tolkningar eftersom läsaren måste omvärdera hur det som berättas går ihop med den plötsligt kritiska och ironiska tonen.¹³⁶ ”Messling” talar således för att dockhustruns lott inte är särskilt eftersträfvansvärd. Jag fortsätter analysen genom att granska två andra litterära gestalter som också blivit tilldelade hustruroller med drag av dockhustru.

Hustrurollen som arbete och plikt

Novellen ”En tillvaro” som ingår i *Solglöd* handlar om en kvinna som ägnar hela sitt liv åt att ta hand om andra, först sina yngre syskon och sedan sina egna barn och barnbarn. Den här namnlösa kvinnan tar inte plats, ställer inga krav och gör inga anspråk på sig själv. Därmed blir hon en inkarnation av idén om den självuppoffrande kvinnan som ängeln i huset.

Den namnlösa kvinnan i novellen är äldsta dotter i en fattig prästfamilj i Österbotten. En sommar besöks prästfamiljen av en välbärgad man från

---

¹³⁴ Mickwitz 1886, s. 9.

¹³⁵ Nordin Hennel 1984, s. 80–83.

¹³⁶ Jfr Dahlerups uppmärksammande av ambivalensen hos de danska kvinnliga genombrottsförfattarna. Ambivalensen kommer bland annat till uttryck som ett spel mellan berättaren och det som berättas, vilket kräver läsarens uppmärksamhet. Dahlerup 1984, s. 479.

huvudstaden. Mannen har redan länge varit på jakt efter en lämplig hustrukandidat och han är väl medveten om sitt värde på äktenskapsmarknaden, men han har inte funnit någon kvinna som han anser vara god nog. Han tilltalas emellertid av prästdotterns flit, anspråkslöshet, samt det faktum att hon inte visar fallenhet för fåfänga. Efter att ha anhängit om prästdotterns hand hos fadern friar mannen, men frieriet urartar till en torftig episod som snarast kunde kallas för en affärssuppgörelse. Mannen frågar aldrig kvinnan om hon vill gifta sig med honom. Han inleder med att berätta att fadern gett sin välsignelse och antar att kvinnan förstår vad det handlar om. Men kvinnan förstår först inte alls vad han menar och när det framkommer att det är fråga om att ingå äktenskap är hennes första, osäkra reaktion att hon vill rådfråga sin mor. Mannen går med på att ge henne betänketid fram till kvällen.

När kvinnan vänder sig till sin mor råder modern henne att ingå äktenskap och motiverar det ekonomiskt. Den fattiga familjen kan inte försörja några vuxna flickor. Som representant för en äldre kvinnogeneration är modern väl indoktrinerad i en patriarkal världsåskådning där det inte är ett alternativ att tacka nej till frieriet, för det kanske inte kommer flera. Modern påpekar för dottern att hon varken är rik eller vacker men att mannen vill gifta sig med henne på grund av följande kvaliteter:

Du har icke hufvudet förvidret genom romanläsning, du är uppfostrad i enkelhet och gudsfruktan. Du vet, att lifvet är ett ansvarsfullt arbete, som måste utföras samvetsgrant. Och det gör du äfven. Han känner dig nog och vet, att du blir honom en duglig hustru och en god mor åt hans barn.¹³⁷

Liksom fru Norman och Emmy Lind tycker också prästhustrun att romanläsning inte nödvändigtvis är någon lämplig sysselsättning för en ung kvinna. Ordvalen ”duglig hustru” och ”god mor” signalerar i sin tur vad hon anser att dottern ska ägna sitt liv åt. När dottern som reaktion på moderns replik frågar ifall livet endast är ett arbete lyder moderns säkra svar: ”Ja, naturligtvis. Hvad skulle det väl annars vara, för en som tar det alvarligt?”¹³⁸ Svaret ger uttryck för en hård luthersk moral. Modern tillägger också att äktenskapet är ”qvinnans kall”.¹³⁹ Hon vill således lotsa in sin unga dotter på dockhustruns bana och bär på samma slags konservativa värderingar som fru Norman och Emmy Lind. Den unga kvinnan erbjuds inga

---

¹³⁷ [Gerda von Mickwitz], – ii –, *Solglöd och andra skizzer*, G. W. Edlunds förlag, Helsingfors 1885, s. 43.

¹³⁸ Mickwitz 1885, s. 43.

¹³⁹ Mickwitz 1886, s. 43.

handlingsalternativ. von Mickwitz sätt att skildra den återhållsamma dialogen mellan mor och dotter blir tongivande för stämningen i novellen. Novellens titel ”En tillvaro” förefaller vara synnerligen välvald eftersom den återspeglar prästdotterns liv, som inte blir någonting utöver en allvarsam och arbetsfylld tillvaro.

Prästdottern tar nämligen moderns råd på allvar och förhåller sig till livet som vore det ett arbete. Hon blir en god hustru, hålls frisk, föder många barn, utför alla sina husliga plikter och ägnar sig även åt välgörenhet. Hon varken ifrågasätter, klagar eller kräver någonting, utan lever ett liv som framstår som totalt självupppoffrande. Då kvinnans mor dör och hon och maken står vid moderns dödsbädd säger maken: ”Hon har uppfostrat dig för min lycka.”¹⁴⁰ Den kärnfulla repliken sammanfattar den problematik som von Mickwitz behandlar i novellen och blir samtidigt ytterligare ett exempel på hennes lakoniska och effektfulla stil. Kvinnan har visserligen uppfostrats till en omhändertagande, plikttrogen hustru, stadigt förankrad i sitt dockhem, men den hustruroll som hon tilldelats har medfört fullständig självupppoffring. von Mickwitz skildrar inte livet i ”En tillvaro” som ett åtråvärt kvinnoöde och det framkommer även att kvinnan själv inte är fullt tillfreds med sin situation.

Det var underligt med hennes ansigte. Det hade vanligtvis ett lugnt, förnöjdt uttryck. Men när hon log, kom det som ett moln deröfver. Någonting så trött och sorgset och längtansfullt . . . Han [maken] tyckte icke om att se henne le, och han sade det åt henne. Sedan dess log hon ännu mera sällan. Till sist glömde hon det nästan.¹⁴¹

Trots ett ordnat liv som uppfyller alla omgivningens förväntningar och krav bär kvinnan i novellen på en outtalad, undertryckt sorg och i von Mickwitz skildring av kvinnans leende finns någonting väldigt skevt. Leenden implicerar glädje men i det här fallet är det snarare kvinnans sorg och längtan som ger sig till känna, vilket gör textpassagen ambivalent. Kvinnans skeva leende väcker obehag hos mannen, som förmodligen inte är beredd att inse att livet som plikttrogen dockhustru inte räcker till för att göra henne lycklig. Att hon till och med fogar sig i hans krav på att inte le blir ytterligare ett sätt på vilket von Mickwitz belyser dockhustruns tillvaro som rent hälsovådlig.

---

¹⁴⁰ Mickwitz 1885, s. 48.

¹⁴¹ Mickwitz 1885, s. 45.

Hennes blick var lugn och klar. Men det kunde ibland hända, att någonting började arbeta bakom denna klarhet, ville kämpa sig fram till ytan. Någonting, som låg fjettradt, fruset, på grunden af denna tillvaro . . .¹⁴²

Det är inte bara kvinnans leende som skevar. Också hennes blick uttrycker att allting inte står rätt till. Nordin Hennel har uppmärksammat hur metaforiken hos kvinnliga genombrottsförfattare ”poängterar kvinnotillvaron som förbunden med alienation, kyla, identitetslöshet, tyngd, kaos, brist, förlust, något våldfört eller en askungetillvaro”¹⁴³ och att kvinnan framstår ”som fångad i icke-identitet”,¹⁴⁴ vilket överensstämmer med hur von Mickwitz skriver om dockhustrun i ”En tillvaro”. Med hjälp av ett återhållsamt berättande gestaltar von Mickwitz dockhustruns hårda liv och novellen präglas av outtalade spänningar. Det budskap och den kritik som novellen inrymmer döljer sig bakom fasaden av ett välbeställt och barnrikt äktenskap. Istället för att i fördömande ordalag kritisera äktenskapet som institution och dockhustruns självuppoftande könsroll framför von Mickwitz sin kritik indirekt, i det sätt på vilket kvinnans liv, blick och leende skildras. Det här beskrivande och på samma gång något återhållsamma berättargreppet är typiskt för von Mickwitz äktenskapsskildringar. Genom att beskriva situationer där det antyds att någonting är skevt utmanas läsaren att reflektera över det som skildras.

Den tillbakadragna hustrun

Novellen ”Snö” som också ingår i *Solglöd* är ytterligare en berättelse om ett äktenskap som på ett ytligt plan ger sken av att vara i sin ordning, men där kvinnan bär på undertryckta, olyckliga känslor. Precis som i ”En tillvaro” har personerna i den här novellen inte heller försetts med namn. ”Snö” handlar om en kvinna som tidigare levt ett förhållandevis självständigt liv och charmat män i societetskretsarna. I samband med sitt äktenskap genomgår hon dock en regelrätt personlighetsförändring. Hon slutar intressera sig för såväl intellektuella spörsmål som societetslivets flärd och går istället in för att helhjärtat leva för sina barn.

Kvinnan i ”Snö” är ingen klassisk dockhustru. Då hon beskrivs i början av novellen framstår hon nästan som en kokett förförerska, väl medveten om sitt utseende och sina utstuderade manér:

---

¹⁴² Mickwitz 1885, s. 49.

¹⁴³ Nordin Hennel 1984, s. 83.

¹⁴⁴ Nordin Hennel 1984, s. 85.

Hon var mycket beundrad af herrar. Hon hade ett eget sätt med dem. Hon drog dem till sig genom sin älskvärdhet, sitt ståtliga utseende och sitt öfverlägsna väsen. Och hon förstod äfven att fasthålla dem. Ömsom varm och intresserad, ömsom kall och likgiltig, visade hon ständigt nya själsskiftningar och nya ansigten, och höll dem i oupphörlig osäkerhet och spänning. Och om hon icke själf ville det, så slapp ingen, som en gång spänt sig för hennes triumfvagn, derifrån.¹⁴⁵

Kvinnans sätt att vinna männens uppmärksamhet och hålla dem i spänning genom ett ombytligt beteende påminner om de ”flirtationer” som beskrivs i Stella Kleves roman *Berta Funcke* (1885), där den unga huvudpersonen Berta också växlar mellan att uppvisa intresse och likgiltighet när hon umgås med män som beundrar henne. *Solglöd* och *Berta Funcke* utkom samma år och de litterära gestalternas beteende kans sägas avspegla ett tillåtet umgängessätt för den borgerliga kvinnan som söker uppvaktnings, samtidigt som hon uppvisar självbehärskning och håller sig inom ramarna för ett sedligt uppträdande. Berta Funcke och kvinnan i ”Snö” handlar således efter den borgerliga kulturens sexualitetsmönster som präglas av spänningar mellan ”oskuld och sensualitet respektive öppet och dolt.”¹⁴⁶

När kvinnan i ”Snö” träffar sin blivande make, en något äldre medicinare, faller han inte för hennes charm. Han bemöter henne med ett både dominant och likgiltigt sätt och hon blir besatt av att fånga hans intresse. ”Snö” utvecklas till ett psykologiskt maktspel där von Mickwitz beskriver hur kvinnan frångår sitt gamla sätt att vara för att behaga mannen. I takt med att hon bryts ned och fogar sig i hans föreställningar om hur en kvinna bör vara, blir han allt vänligare inställd mot henne.

Så kom den dag, då hon vardt en annan. Det låg någonting brutet öfver hennes väsen, någonting hjälplöst bedjande i hennes blick. Den inre striden var slutad. Hon visste, att hon blifvit besegrad.¹⁴⁷

Kvinnan medger sig vara besegrad men tänker samtidigt att hon älskar mannen. I hennes ögon är han nämligen en ”riktig man”. von Mickwitz sätt att skildra deras relation präglas ändå av skeva drag eftersom relationen bygger på kvinnans underkastelse och mannens dominans och därmed får drag av sadomasochism. Här är det åter möjligt att uppmärksamma likheter med *Berta Funcke*, för i slutet av romanen gifter sig även Berta med en äldre man som uppvisar bestämda och

---

¹⁴⁵ Mickwitz 1885, s. 95–96.

¹⁴⁶ Andersson 2010, s. 170. För en ingående analys av ”flirtationerna” i *Berta Funcke* med fokus på kön, blickar och maktspel, se Andersson 2010, s. 138–170.

¹⁴⁷ Mickwitz 1885, s. 99.

dominanta egenskaper. Efter att Berta bevittnat hur mannen piskar sin bångstyriga häst tackar hon ja till hans frieri. Hästincidenten anspelar visserligen på underkastelse och dragning mot en sadomasochistisk sexualitet,¹⁴⁸ men samtidigt är Berta ytterst medveten om att hon frivilligt ingår äktenskap med en man som hon inte älskar. Bertas medvetenhet rubbar intrycket av henne som fullständigt undergiven i förhållande till mannen. Det maktspel mellan kvinna och man som von Mickwitz skildrar i ”Snö” blir snarare ett maskspel hos Kleve, eftersom Berta är mån om att visa upp en tillrättalagd fasad samtidigt som hennes intentioner är svåråtkomliga, både för de övriga litterära gestalterna och för läsaren. I ”Snö” skildras kvinnans underkastelse däremot entydigare och smärtsammare eftersom von Mickwitz låter antyda att hon är olycklig i äktenskapet.

Genom giftermålet blir kvinnan i ”Snö” en dockhustru och hennes liv följer samma konventioner som styr Anna Norman, Sigrid Erikson och kvinnan i ”En tillvaro”. Den kvinnoosyn som den äldre generationens kvinnor predikat, där kvinnans kall är att bli hustru och mor, är något som kvinnan i ”Snö” slutligen fogar sig efter. När parets förlovning kungörs, konstateras det att:

”[a]lla voro ense om att hon var oigenkännelig. Så mild, så mjuk, så förekommande [...] Till och med hennes fruntimmersbekanta medgafvo, att hon blifvit qvinligare efter sin förlofning.”¹⁴⁹

Förlovningen och det förestående äktenskapet har lockat fram traditionellt kvinnliga sidor hos novellens protagonist och ”alla”, det vill säga allmänheten, tycker att detta är i sin ordning. Genom att vinkla berättarperspektivet utgående från den allmänna uppfattningen om parets förlovning skapar von Mickwitz ambivalens i texten. Medan en ytlig läsning ger ett skenbart positivt intryck av situationen antyder en djupare läsning att allting inte står rätt till. Att kvinnan blivit ”oigenkännelig” tyder nämligen på identitetsförlust. von Mickwitz skriver upprepade gånger om det som ”alla” eller ”man” tycker, särskilt i frågor som berör parbildning, fririer och äktenskap. Dessa textställen präglas av en viss vaghet eftersom de ger uttryck för de kollektiva åsikter som råder i societeten utan att närmare specificera vem som egentligen tycker så, vilket i sin tur inbjuder till tolkningsalternativ bortom det uppenbara.

---

¹⁴⁸ Ahlund 1994, Lundbo Levy 1982 och Ney 1993 lyfter fram hur det borgerliga samhällets sedlighetskrav på kvinnor utmynnar i förträngda begär och i en sadomasochistisk sexualitet i *Berta Funcke*. Andersson 2010 gör en något annorlunda läsning av romanen och uppmärksammar istället de strategier genom vilka Berta kan ge uttryck för sin sexualitet.

¹⁴⁹ Mickwitz 1885, s. 101.

Den en gång så belästa, diskussionslystna och utåtriktade kvinnan i "Snö" tystnar och drar sig tillbaka i sitt äktenskap. Hon får inte längre någon intellektuell stimulans eftersom maken inte är intresserad av att föra filosofiska samtal. Istället får hon ägna sig åt att ta hand om hem och barn. I umgängeskretsen ser man de här förändringarna som något positivt. Att von Mickwitz däremot förhåller sig kritiskt till den tystnad som äktenskapet medför framkommer indirekt när kvinnan skildras. Kvinnan brukar försjunka i tankar, bli ouppmärksam på sin omgivning och få en tom, stirrande blick. Detta sker emellertid omedvetet och kvinnans omedvetenhet tyder på att hon varken får eller kan medge att hon inte är lycklig. Liksom "En tillvaro" är också "Snö" en berättelse om hur det går när kvinnan uppfyller alla de förväntningar som finns på henne efter att hon ingått äktenskap. När hon underkastar sig samhällets normer och krav tappar hon bort sig själv och självuppooffringen kväver hennes personlighet.

I slutet av novellen vaknar kvinnan en morgon och ser ut genom fönstret, där yttervärlden täckts av nyfallen snö. Medan hon betraktar det gråvita landskapet reflekterar hon över sitt liv.

Det kom som en blixtnad över henne. En obegriplig känsla af tomhet, längtan, hunger efter någonting – någonting – som hon gått och väntat på, och som aldrig kommit. Och nu, nu var det för sent – för sent . . .¹⁵⁰

Kvinnan tvingas inse att livet inte har blivit så som hon kanske en gång föreställt sig det. Hon är låst i sitt äktenskap och i sin samhälleliga position som hustru och som mor, men den tomhet och längtan som hon känner, vittnar om att detta är otillräckligt för henne. Precis som i "En tillvaro" präglas kvinnans liv av alienation och brist. Här är det också möjligt att anknyta till novellens titel "Snö" eftersom snön dels kan förknippas med den iskalla relationen som hon lever i tillsammans med den dominanta maken. Men snön som kvinnan ser när hon skådar ut genom fönstret anspelar också på en längtan till livet som det var innan äktenskapet, eftersom den vita färgen symboliserar oskuld och renhet. Snön blir en sorglig påminnelse om oprövade möjligheter och vägar som ännu inte trampats, men som nu gått förlorade för henne.

---

¹⁵⁰ Mickwitz 1885, s. 105.

Den tabubelagda sexualiteten

En litterär gestalt som faktiskt gör ett försök att bryta upp från dockhemmets ordnade tillvaro är Anna Norman i *Ett giftermål*. Vägen fram till upprottet går via en man, ett bröllop och en chockartad upptäckt av det fysiska samliv som äktenskapet medför.

Anna möter sin blivande make Karsten Rode på en bal. Deras första möte är symboliskt laddat eftersom Karsten råkar stöta till Annas blottade skuldra i trängseln. Han märker att hon genast ”med en rörelse af skrämsel och obehag dragit sig åt sidan – så långt hon bara kunde.”¹⁵¹ Här gör Karsten med andra ord intrång på jungfrulig mark och händelsen kan ses som en anspelning på att det är Karsten som senare i romanen tar Annas oskuld, samt att Anna upplever obehag i samband med sina första erotiska erfarenheter. När det blivande paret möts på balen är Anna besvärad av både balsituationen och sin urringade klänning. Karsten föreslår att de ska slå sig ned i ett avgränsande rum för att konversera men till en början flyter konversationen trögt. ”Skall man då tala om dockor med henne?”¹⁵² tänker Karsten förargat. Att von Mickwitz valt att använda just ordet ”dockor” kan tolkas som en fingervisning till Ibsens *Ett dockhem* och i förlängningen till att det rör sig om en genombrottsroman där äktenskapet kommer att problematiseras och utmynna i kris.

Annas och Karstens bekantskap leder fram till frieri och bröllop. När det blivit fastställt att paret ska gifta sig är det en förtjust fru Norman som tar över planerandet och bröllopsförberedelserna medan Anna passivt följer med händelseförloppet.¹⁵³ Även om Anna tänker att hon älskar Karsten blir hon ställd när han meddelar att han ska anhänga om hennes hand hos fadern och hon upplever det som ”obehagligt” och ”förnedrande.”¹⁵⁴ Hon anser att de känslor hon hyser för honom är hennes ensak och hon vill inte exponera sitt inre för omvärlden. Anna har således indoktrinerats mer än väl i borgerskapets sedighetstänkande, där ett behärskat beteendet var av stor vikt.¹⁵⁵ Annas syn på kärleken är i grunden platonisk, några andra alternativ känner hon inte till. Hon tycker inte om att Karsten rör vid henne i offentliga sammanhang och blir då närmast avvisande. Toftegaard Pedersen tolkar

---

¹⁵¹ Mickwitz 1889a, s. 15.

¹⁵² Mickwitz 1889a, s. 22.

¹⁵³ Toftegaard Pedersen drar paralleller mellan bröllopsscenerna i *Ett giftermål*, Victoria Benedictssons *Pengar* och Bjørnsons *En handske* och menar att bruden i alla tre verken skildras som olycklig och passiv. Toftegaard Pedersen 1997, s. 212.

¹⁵⁴ Mickwitz 1889a, s. 167.

¹⁵⁵ Se t.ex. Andersson 2010 och Gedin 2004, s. 80–91.

Annas beteende som ett uttryck för osäkerhet. Anna blir upprörd och känner obehag inför Karstens kärleksbetygelser eftersom hon inte vet hur hon ska handskas med dem.¹⁵⁶ På grund av sin sedliga uppfostran har Anna inga ord för sexualitet, erotik och lust. Istället blir hon förvirrad, upprörd och känner skam inför de ”böjelser” som vaknar inom henne.

Han [Karsten] förstod icke huru absolut okunnig hon var om allt det, som kärlek och äktenskap innebära, och att all hennes osäkerhet, allt det motsägande hos henne, kom sig endast deraf. Den fantasiverld om lifvet och kärleken, som hon byggt upp för sig, hade råkat i strid med verkligheten och med de känslor, som vaknat inom henne. Hon kände böjelser uppstå hos sig, hvilkas existens hon aldrig anat, och för hvilka hon kände en obestämd fruktan, ja, skam. – ¹⁵⁷

Trots att ämnet är kontroversiellt tar von Mickwitz ändå tag i Annas uppvaknande sexualitet och belyser hennes komplexa förhållande till den. Att *Ett giftermål* består av två delar som betitlats ”Före” och ”Efter” blir symboliskt eftersom det är bröllopet och själva bröllopsnatten som styr uppdelningen.

När Anna och Karsten gift sig följer en bröllopsresa till sjöss. Ombord på båten känner Anna på sig att någonting ska hända, men hon vet inte vad. Hon blir frånvarande, blek och nervös. Samtidigt som von Mickwitz gestaltar Annas förändrade beteende skapar hon en spänd stämning i texten. Första delen av *Ett giftermål* slutar med att Karsten, trots Annas lama protester, med ”mildt våld”¹⁵⁸ leder ned henne för salongstrappan i båten och von Mickwitz formulering anspelar på både tvång och våldtäkt. Att Karsten leder Anna nedåt symboliserar dessutom ett fall och förlorad oskuld. Längre än så här får läsaren inte följa med paret, även om det knappast råder tvivel om vad som sedan sker. Hur Anna upplever Karstens våldtäkt – eller fullbordandet av äktenskapet – framkommer inte explicit, men när hon i början av romanens andra del tänker tillbaka på bröllopsresan står det klart att hennes första erotiska upplevelser har varit chockartade.

Hela första tiden af bröllopsresan stod inför henne egentligen blott som en oupphörlig följd af sinnesrörelser och själsskakningar, der alla enskilda händelser och tankar flöto

---

¹⁵⁶ Se Toftegaard Pedersen 1997, s. 212.

¹⁵⁷ Mickwitz 1889a, s. 178.

¹⁵⁸ Mickwitz 1889a, s. 185. Även Toftegaard Pedersen läser scenen som ”antydningen af en sanktioneret voldtægt” och drar en parallell till en liknande scen som förekommer i Amalie Skrams *Et ægteskab* (1886) där Skram skildrar hur en gift man tvingar sig på sin hustru, som upplever ett starkt obehag men passivt uthärdar situationen. Toftegaard Pedersen 1997, s 212–213.

ihop till ett oredigt virrvarr. Hon hade bara tyckt, att hon aldrig skulle kunna komma över det här, hon måste bli galen eller taga lifvet af sig...¹⁵⁹

Det fysiska samliv som inletts mellan Anna och Karsten framkallar starkt förvirrade känslor hos Anna. von Mickwitz undviker att i detalj skildra Annas upplevelser och läsaren får istället gissa sig fram, samtidigt som Annas tankar om att hon kommer att bli galen eller bli tvungen att "taga lifvet af sig" vittnar om situationens allvar. Att minnena från bröllopsresan flyter ihop till fragmentariska tankar tyder på att Anna saknar ord för vad hon varit med om. I genombrottets anda behandlar von Mickwitz således den problematik som den unga kvinnans ovetskap om sexualiteten medför när hon gifter sig. Eftersom Annas traumatiska upplevelser lyfts fram får *Ett giftermål* även drag av kvinnoroman, det vill säga en roman som tar kvinnans upplevelser, känslor och lidanden på allvar och som i det här fallet uppmärksammar det slags nedtystade missförhållanden som döljer sig bakom den presentabla borgerliga världens fasad.¹⁶⁰

Genombrottslitteraturen rymmer flera exempel på chockartade reaktioner och starka obehagskänslor som unga, nygifta kvinnor känner inför de begär som deras män ger uttryck för efter bröllopet. Särskilt de kvinnliga författarna har skildrat den här problematiken. Både i Victoria Benedictsson *Pengar* och i Amalie Skrams *Constance Ring* känner de kvinnliga huvudpersonerna obehag och rent av äckel inför sina äkta män när dessa gör fysiska närmanden. De unga kvinnorna skärskådar männen med kritisk blick, upplever deras kroppar som motbjudande och bemöter deras begär med förakt. I *Ett giftermål* fokuserar von Mickwitz emellertid enbart på Annas förvirring och inre upplevelser. Även om Karstens förfarande efter bröllopet är klandervärt riktar Anna varken agg, förakt eller obehagskänslor direkt mot honom. Anna vantrivs inte i sitt äktenskap och hennes svåra förhållningssätt till det fysiska samlivet får en strikt psykologisk grund eftersom det är hennes uppfostran till ovetskap som gör mötet med erotiken så traumatiskt.

Annas komplexa förhållningssätt till det fysiska samlivet kommer åter till uttryck när hon får veta att hennes och Karstens vän Hjalmar Stern ska gifta sig med den unga societetsfröken Elma Törner. När Hjalmar berättar om sin förlovning

---

¹⁵⁹ Mickwitz 1889b, s. 30.

¹⁶⁰ Se Hjort-Vetlesen 1993, s. 343–346 för en närmare genomgång av det moderna genombrottets kvinnliga författares anspråk på att skildra kvinnotillvaron sanningsenligt.

blir Annas första reaktion inte att gratulera honom eller att uttrycka glädje. Istället tänker hon på Elma:

Månne Elma veta, hvad hon gick till mötes då hon gifte sig? Månne det icke vore rätt att förbereda henne? – Men huru skulle man kunna göra det? – När Elma nu ingenting visste – huru skulle hon också kunna veta? –” [...] Ingen skulle väl någonsin gifta sig, om alla riktig noga visste, hvad de gingo till mötes. Det var väl derföre nödvändigt, att de voro okunniga.¹⁶¹

I Annas tankar benämns inte erotiken med ord, men det finns likväl skäl att anta att det är just detta problematiska och tabubelagda som hon syftar på. Anna förutsätter att Elma liksom hon själv uppfostrats till okunnighet. Att ”förbereda” Elma, det vill säga att bedriva sexualupplysning, är en tanke som Anna endast nuddar vid men sedan lämnar därhän. Eftersom Anna inte kan sätta ord på det som berör sexualiteten ens i sina egna tankar är det inte möjligt för henne att föra ett förberedande samtal med Elma. Att Anna går så långt som att tänka att ingen väl skulle vilja gifta sig om de visst vad det innebär bli ännu ett belägg för att hon upplevt erotiken som någonting obehagligt.

Den äktenskapskris som bryter ut mellan Anna och Karsten har sin grund i parets olika syn på sedlighet. I enlighet med sin rena uppfostran har Anna levt i tron att hon varit den enda för Karsten,¹⁶² liksom han varit den enda för henne. Så är emellertid inte fallet. Vägen till den här insikten börjar med att Anna får veta att Karstens vän Gösta Kronfelt ska gifta sig med Sofi Ek, en sömmerska och dessutom en fallen kvinna som tidigare levt ”med många”.¹⁶³ Anna blir djupt indignerad och tror först att Gösta inte känner till Sofi Eks bakgrund. Därefter tror hon att det är Karsten som inte vet vilken slags osedligt umgänge Gösta slagit sig i lag med. Men Karsten känner mycket väl till Gösta Kronfelts förhållanden och har ingenting att invända mot giftermålsplanerna. När Anna förstår att inte bara Karstens vänner, utan även han själv idkat könsumgänge innan de gift sig är måttet rågat för henne. Männens liberala inställning till fysiska förbindelser strider djupt mot Annas uppfostran och sedlighetskänsla. Hon blir så upprörd att hon besluter sig för att

---

¹⁶¹ Mickwitz 1889b, s. 28–29.

¹⁶² Eller möjligtvis den andra eftersom Karsten varit gift en gång tidigare med en kvinna som dog, men Anna tänker inte på hans tidigare hustru.

¹⁶³ Mickwitz 1889b, s. 75. Lappalainen lyfter fram sömmerskan som en representant för prostituerade och fallna kvinnor i den realistiska 1800-talslitteraturen. Päivi Lappalainen, ”’Äiti-ilon himo.’ Naiset ja kansakunnan rakentuminen 1800-luvulla”, Tero Koistinen, Piret Kruuspere et. al. (red.), *Kaksi tietä nykyisyyteen. Tutkimuksia kirjallisuuden, kansallisuuden ja kansallisten liikkeiden suhteista Suomessa ja Virossa*, Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 1999, s. 119–120 och Lappalainen 2000, s.187.

lämna honom. Det är således först när Anna får reda på att Karsten haft ett erotiskt förflutet som hon känner ilska och vämjelse för honom.

Genom Annas historia åskådliggör von Mickwitz vilka skadliga konsekvenser 1800-talets traditionella flickuppfostran i värsta fall kunde få och hur diskrepansen mellan ideal och realiteter leder till chock och kris.¹⁶⁴ Även om von Mickwitz inte fördömer enskilda litterära gestalter kan *Ett giftermål* läsas som en replik mot att borgerskapets flickor och pojkar uppfostrades med vitt skilda förhållningssätt till sin sexualitet. För de borgerliga männen gällde i allmänhet mindre strikta premisser vilket möjliggjorde dubbelmoraliska förfaranden, medan tystnaden och tigandet kring kvinnornas sexualitet uteslöt dem från att yttra sig i ämnet.¹⁶⁵ Romanens kausalt uppbyggda problematik som kretsar kring Annas ovetskap ger *Ett giftermål* en pedagogisk prägel, ty von Mickwitz visar hur både den egna sexualiteten och sedlighetsfrågorna blir svårhanterliga för den som saknar ord och vetenskap. Så länge Anna Norman och hennes likar utsätts för en uppfostran som utformar dem till försynta dockhustrur utgör de en del av en samhällsstruktur där kvinnans sexualitet är strikt tabubelagd, där den borgerliga mannen inte ställs till svars för sitt dubbelmoraliska leverne och där förändringar inte är en realitet.

Det är en upprörd Anna som lämnar sitt dockhem och reser till sin far som befinner sig på familjens gård ute på landsbygden, medan fru Norman och Karsten ägnar sig åt att tysta ned rykten om vad som skett. Anna är fast besluten om att hon vill skiljas. Liksom Sigrid Erikson i "Messling" präglas också Anna av den dubbelhet som Nordin Hennel uppmärksammat i genombrottets kvinnskildringar, ty när hon lämnar sin make förvandlas den relativt fogliga barnbruden till en oberäknelig rebell. Anna vacklar, på gränsen till att ta steget bort från ett utstakat liv som Karstens dockhustru. Men situationen förändras när hon får läkarbesked om att hon är gravid. Anna tar emot beskedet genom att lamslås av passivitet och hon uppvisar ett depressivt beteende. Hon besluter sig ändå för att återvända till Karsten eftersom hon inte ser sig ha andra alternativ och eftersom hon anser att det ofödda barnet binder dem samman. Medan Ibsens Nora lämnade både man och barn och därmed exemplifierar hur periodens manliga författare använde kvinnogestalter som

---

¹⁶⁴ Flera av recensenterna påpekade emellertid att Anna Normans naivitet och okunskap är näst intill otrovärdig. Se J. A., "I Bokhandeln", i *Finsk Tidskrift* 1890:3 och – a., "Literatur", i *Nya Pressen* 23.12.1889.

¹⁶⁵ Andersson 2010, s. 95 och Johannisson 1994, s. 59.

fick symbolisera framtidsdrömmar, frihet och en ny moral,¹⁶⁶ anpassar von Mickwitz sin roman till en mer realistisk förankring. Det förestående moderskapet lotsar tillbaka Anna till äktenskapet och till dockhemmets ordnande tillvaro eftersom situationen som ensamstående mor vore otänkbar för en borgerlig 1800-talsdam.¹⁶⁷

Moderskapet träder fram som ett tema mot slutet av *Ett giftermål* när Anna blir intresserad av frågor som berör barnuppfostran. Som nybliven mor anser Anna att hon inte ska utsätta sin dotter för samma slags hämmande uppfostran som hon själv lidit av, utan tvärtom öppna barnets ögon för verkligheten. Att lyfta fram moderskapet och de påverkningsmöjligheter som står kvinnan till buds när hon uppfostrar och utformar framtida generationer är ytterligare ett uttryck för det moderna genombrottets anda i romanen och von Mickwitz antyder att en realistiskt orienterad barnuppfostran kan åstadkomma positiva samhälleliga förändringar. Annas ambitioner avspeglar hur moderskapet blev en reell strategi för att utöva samhällspåverkan i den borgerliga 1800-talskvinnans värld. I egenskap av mor och pedagog kunde kvinnan göra sin röst hörd i offentligheten¹⁶⁸ och kvinnan ansågs också vara bäst lämpad för att diskutera sedlighetsanknutna frågor med barnen.¹⁶⁹ Men barnet blir antingen Annas livboj eller undergång, beroende på hur romanens tvetydiga slut tolkas. När Anna vilar sig och hör barnsköterskan pyssla om dottern i rummet intill tänker hon att hon ska låta sköterskan ta in barnet till sig. Hon orkar dock inte kalla på sköterskan utan somnar. Annas orkeslöshet kan tolkas som en antydning om att hennes nyfunna pedagogiska projekt inte kommer att förverkligas.¹⁷⁰ En resignerad livsinställning överensstämmer även med de tröstlösa dockhustruliv som von Mickwitz tidigare skildrat i ”En tillvaro” och ”Snö”.

Dockhustrun – sammanfattning

I analysen av dockhustrun har det framkommit att hon är ytterst präglad av sin uppfostran, som sköts av en äldre kvinnogeneration med konservativa värderingar. Dockhustrun uppmanas att ingå äktenskap i unga år med en något äldre, borgerlig man och när hon blivit gift fogar hon sig i de rådande kraven som följer med

---

¹⁶⁶ Hjordt-Vetlesen 1993, s. 338. För en närmare granskning av Ibsens Nora och hans övriga kvinnogestalter, se även Wirmark 2000.

¹⁶⁷ Jfr Huhtalas tolkning av *Ett giftermål* och Annas resignation inför moderskapet. Huhtala 1989, s. 253.

¹⁶⁸ Lappalainen 1999, s. 110.

¹⁶⁹ Andersson 2010, s. 71.

¹⁷⁰ Jfr Forssells tolkning av *Ett giftermål*. Forssell 1999, s. 460.

hustrurollen, det vill säga att vara en omhändertagande maka och mor. Dockhustruns sedliga uppfostran där sexualiteten är onämnbart och tabubelagd får hämmande konsekvenser och gör hennes erotiska uppvaknande till en komplicerad process. Detta åskådliggör von Mickwitz tydligt i Anna Normans fall. Till skillnad från många andra genombrottsverk där äktenskap, sexualitet och ett fysiskt samliv problematiseras låter von Mickwitz inte Anna känna antipatier gentemot sin make efter bröllopsnatten, utan fokuserar istället på Annas inre förvirring i förhållande till erotiken.

von Mickwitz sätt att gestalta dockhustrun överensstämmer dock med de ambivalenta kvinnoskildringar som Nordin Hennel uppmärksammat bland den svenska genombrottslitteraturens kvinnliga författare. Både Anna Norman och Sigrid Erikson balanserar mellan foglighet och protest, medan ambivalensen hos kvinnorna i "En tillvaro" och "Snö" framkommer mer indirekt i von Mickwitz gestaltningar av deras liv, där skeva leenden, tomma blickar och en diffus inre längtan förmedlar intrycket av att allting inte står rätt till. Eftersom dockhustrun i von Mickwitz noveller saknar en starkt utpräglad personlighet¹⁷¹ argumenterar jag för att von Mickwitz främst använder den här litterära gestalten i ett instrumentellt syfte. Genom att infoga skeva drag i beskrivningarna av hennes tillvaro påvisar von Mickwitz de missförhållanden mellan könen som polariserade könsroller och konservativa ideal ledde till. Kvinnorna som lotsas in på dockhustruns bana är inte lyckliga, även om de inte ens är medvetna om det själva. Deras olycka kommer till uttryck genom antydningar om att det finns någonting outtalat de bär på, samt genom deras resignation inför sin plats i samhället. Dockhustrun blir en självutplånande litterär gestalt utan möjlighet att utvecklas som individ. I samtliga fall där dockhustrun gestaltas låter von Mickwitz hennes olycka förmedlas subtilt så att det inte skildras rakt ut i form av starka känslouttryck, utan snarare uttrycks genom längtan och saknad. von Mickwitz sätt att gestalta dockhustruns tillvaro präglas av återhållsamhet, samt av en dold kritik som kan läsas in i texterna eftersom kvinnotillvaron framstår som tom och bristfällig.

Berättelserna om von Mickwitz dockhustrur står i dialog med periodens problemorienterade samhällsskildringar. Dockhustrun tjänar det moderna genombrottets syften, ty genom att uppmärksamma representanter för en kvinnlighet

---

¹⁷¹ Anna Norman utgör ett undantag eftersom hon är en av huvudpersonerna i *Ett giftermål* och därmed gestaltas mer ingående än de övriga dockhustrurna.

som fogat sig i en patriarkal världsordning och som får utstå underordning och självutplåning sätter von Mickwitz dockhustrus uppfostran, äktenskap och tillvaro under debatt.

Borgerliga män

I den västerländska historieskrivningen brukar 1800-talet kallas för borgerskapets sekel. Under den här tidsperioden fick det framväxande borgerskapet allt fler inflytelserika positioner i samhället och den borgerliga mannen blev en synlig och auktoritär figur i offentliga sammanhang.¹⁷²

Klädd i kostym och med guldklockan i kavajfickan står borgaren på bankett efter bankett under seklets gång med lagom rund mage, betraktar sig själv som moralens väktare och världens centrum och håller tal färgade av idealism: [...]. Själv anser sig borgaren vara bärare av en helt överlägsen manlighet.¹⁷³

Så beskriver David Tjeder den arketypiska borgerliga 1800-talsmannen som kännetecknas av självsäkerhet och är medveten om sin egen manlighet. I von Mickwitz texter bär de borgerliga männen på uppenbara likheter med den figur som Tjeder illustrerar i det ovanstående citatet. De borgerliga männen står i bjärt kontrast till sina försynta dockhustrur och till de viljesvaga och drömska dekadensmän som analyseras längre fram i avhandlingens femte kapitel. När von Mickwitz tar sig an sina borgerliga män präglas dock karaktärsskildringarna av ett drivande med tidens manlighetsideal. I gestaltningarna av de borgerliga männen uppvisar von Mickwitz nämligen prov på en tillspetsad ironi.

Även om den verkliga borgerliga 1800-talsmannen skattade sig själv högt¹⁷⁴ blev han utsatt för en hel del svidande kritik både i genombrottslitteraturen och i samband med sedlighetsdebatten. Som litterär gestalt fick den borgerliga mannen ofta representera en hycklande dubbelmoral. Så är fallet exempelvis i Amanda Kerfstedts genombrottsnovell ”Synd” där den borgerliga familjefadern talar för sköna ideal och en hög moral, samtidigt som han har en utomäktenskaplig affär med familjens tjänsteflicka. Också Amalie Skram gestaltar en tämligen omoralisk borgerlig man i *Constance Ring*, där den gifta herr Ring förför en tjänsteflicka och

---

¹⁷² Ahlström 1974.

¹⁷³ Tjeder 2006, s. 48.

¹⁷⁴ Se t.ex. Ahlström 1974, s. 58.

bryter det löfte om att sluta dricka som han givit sin hustru. Ytterligare ett exempel på en borgerlig man med tvivelaktig moral är patron Kristerson i Victoria Benedictssons *Pengar*, ty när han anhåller om huvudpersonen Selmas hand hos hennes farbror framkommer det att han ska göra sig av med sin hushållerska som han har en fysisk förbindelse med.

I följande del av detta analyskapitel behandlar jag von Mickwitz borgerliga män. Eftersom dessa förekommer i samma texter som dockhustrun blir en viss upprepning av texternas innehåll nödvändig, men här fokuserar jag på von Mickwitz gestaltning av männen. Jag inleder med att granska den borgerliga manlighet som de äkta makarna i novellerna "En tillvaro" och "Snö" representerar. Därefter analyserar jag Magnus Löwe i "Messling" och i samband med honom uppmärksammas syfilis, dubbelmoral och den manliga gemenskap som han ingår i. Jag avslutar analysen av den borgerliga mannen med att granska Karsten Rode i *Ett giftermål*, med utgångspunkt i hans förhållningssätt till sin unga hustru och till den sedlighetskris som drabbar deras äktenskap.

Självsäkra sekelskiftesherrar

De äkta männen i "En tillvaro" och "Snö" representerar en borgerlig manlighet som von Mickwitz beskriver på ett närmast identiskt sätt. Liksom deras dockhustrur har inte heller männen försetts med namn i novellerna.

"En tillvaro" inleds med ett för von Mickwitz typiskt berättargrepp; att ge uttryck för vad "man" tycker, det vill säga hur det talas om mannen och hans äktenskap med den österbottniska prästdottern, vilket i societetens ögon anses vara otillräcklig för en man av hans kaliber.¹⁷⁵ Mannen beskrivs som "en mycket omtyckt fruntimmerskarl"¹⁷⁶ som är medveten om att många kvinnor mer än gärna skulle vilja gifta sig med honom. Men han tar god tid på sig innan han bestämmer sig för att ingå äktenskap eftersom han letar efter en lämplig hustru som motsvarar hans förväntningar. Mannens beslut att utse den unga prästdottern till sin hustru baseras på en utvärdering av hennes goda egenskaper; "Att hon var duglig och flärdlös, och god att hushålla, det hade han nog fått tillfälle att se. Frisk var hon också."¹⁷⁷ Han ser henne alltså i första hand som en lönsam framtidsinvestering för sin egen del.

---

¹⁷⁵ Den här mannen har titeln magister och kommer från huvudstaden.

¹⁷⁶ Mickwitz 1885, s. 37.

¹⁷⁷ Mickwitz 1885, s. 38.

Därmed får hans motivering till att ingå äktenskap drag av ett rationellt kalkylerande.¹⁷⁸ Efter att han bestämt sig för att fria till prästdottern hyser han höga tankar om sig själv:

Han kände sig helt rörd och vek om hjertat. Hvad skulle hon väl säga, denna anspråkslösa lilla landsflickan, till en sådan utsigt? Att slippa till hufvudstaden, att bli hans hustru – Han, som nog hade kunna få hvem som helst, om han velat, och som bland alla hade valt just henne!¹⁷⁹

I citatet ovan åskådliggör von Mickwitz i vilken ojämlik position mannen ser sin blivande hustru i förhållande till sig själv. Han upplever sig närmast som en välgörare eftersom han kommer att göra ”denna anspråkslösa lilla landsflickan” till sin hustru och ta med henne till huvudstaden. Att han tänker på att han kunde ha fått vilken kvinna han än velat, men att han valt just den fattiga prästdottern, signalerar på ett subtilt sätt att han förväntar sig tacksamhet av henne. Även om mannen upplever sig vara förälskad blir förälskelsen inte det primära i sammanhanget.

När mannen går till flickans far för att anhålla om hennes hand ler han ”sitt trygga, sjelfmedvetna leende”¹⁸⁰ och när samtalet kommer in på pengar och den fattiga prästen försynt inflikar att han inte har råd med att bekosta så mycket i bröllopsväg menar mannen att den blivande svärfadern inte ska bekymra sig om sådant.

Och han gick ut med högburet hufvud. Ja, pastorn kunde verkligen vara glad öfver att få en sådan svärson! Icke, att han just tänkte det så, bevars! Han hade blott en så angenäm känsla af inre tillfredsställelse. Och det var icke förunderligt. Och det hade han full rättighet till.¹⁸¹

Mannen i ”En tillvaro” är mycket belåten över att precis ha ordnat upp sin framtid. Hans tankar präglas av en stark självmedvetenhet och han är nöjd med sig själv. Genom att framhäva hans självsäkerhet och självmedvetenhet lyckas von Mickwitz fånga upp några utmärkande drag för det sena 1800-talets borgerliga manlighet. Den borgerliga manligheten kännetecknades nämligen av en stark självsäkerhet och mannens självbild präglades av en uppfattning om sin egen förträfflighet. I 1800-talssamhället intog den borgerliga mannen en mellanposition eftersom han skiljde sig

---

¹⁷⁸ Ahlström lyfter fram hur genombrottslitteraturen återspeglar en tidsanda som drivs av ekonomiska faktorer, vilket resulterat i många negativa skildringar av litterära gestalter som representerar samhällets ekonomiska sektor. Ahlström 1974, s. 11–18. Även om mannen i ”En tillvaro” inte har en explicit sammankoppling till affärslivet kan hans rationella resonemang kring äktenskapet ändå uppfattas som en pik mot ett kalkylerat nyttotänkande.

¹⁷⁹ Mickwitz 1885, s. 38–39.

¹⁸⁰ Mickwitz 1885, s. 39.

¹⁸¹ Mickwitz 1885, s. 39–40.

från den gamla adeln och det arbetande folket. Samtidigt utmärkte han sig som epokens främsta representant och det var den borgerliga världsbilden som dominerade i det offentliga rummet. Den borgerliga mannen såg sig själv som en stöttepelare och garant för moral och dygd i samhället. Hans manlighet blev normgivande och ansågs utgöra ett stabilt inslag i bevarandet av samhällsordningen.¹⁸² Den arketypiska borgerliga mannen var således utrustad med ett gott självförtroende och till hans viktigaste dygder räknades plikt, disciplin och ordning.¹⁸³ Mannens viljestyrka och handlingskraft ansågs också vara värdefulla egenskaper.¹⁸⁴

Med den borgerliga manlighetens framträdande drag i åtanke blir mannen i "En tillvaro" en tidstypisk representant för detta slags manlighet. Men samtidigt som von Mickwitz framhäver hans handlingskraft, självsäkerhet och självgodhet när han planerar sitt framtida äktenskap, åskådliggör hon också hans tillkortakommanden när han till slut friar. När den annars så självsäkra mannen ska inviga sin blivande hustru i äktenskapsplanerna får han nämligen inte fram de rätta formuleringarna. Han inleder frieriet med orden: "Jag kommer just från frökens far, [...] Jag har talat med honom. Han ger sin välsignelse till mitt förehavande –".¹⁸⁵

Mannens frieri är långt ifrån romantiskt. Han talar inte om kärlek och bjuder inte heller på några fagra ord. von Mickwitz antyder att frieriet inte löper alldeles planenligt, ty hans ord "kom raskare och mera direkte, än han egentligen ämnat"¹⁸⁶, vilket innebär att mannen inte behärskar situationen till fullo. Han blir irriterad men riktar irritationen mot kvinnan. I samband med det misslyckade frieriet rubbas den borgerliga mannens tidigare uppvisade självsäkerhet. von Mickwitz åskådliggör den skevhet som råder mellan hans förnöjda självuppfattning och hans hantering av frieriet, och förser honom följaktligen med ett tillspetsat drag.

Paret i novellen gifter sig, får flera barn och mannen uppfyller en arketypisk bild av en borgerlig familjefar; "Han blef för hvarje år fetare och rödblommigare."¹⁸⁷ Det finns endast en sak som paret en gång blir oense om, nämligen religion. Den borgerliga mannen i "En tillvaro" är en representant för en

---

¹⁸² Tjeder 2006, s. 48–50.

¹⁸³ Tjeder 2006, s. 50.

¹⁸⁴ George L. Mosse, *The Image of Man. The Creation of Modern Masculinity*, Oxford University Press, Oxford/New York 1996, s. 100.

¹⁸⁵ Mickwitz 1885, s. 40.

¹⁸⁶ Mickwitz 1885, s. 40–41.

¹⁸⁷ Mickwitz 1885, s. 44.

generation män som inte tar kristendomen på alltför stort allvar och när han gör sig lustig över religionen säger hustrun ifrån. Efteråt är det mannen som ber om ursäkt och säger: ”I grunden önskar jag heller icke, att du hörde till de så kallade „otrogna“. Jag för min del tycker icke om en kvinna utan religion. Det är oqvinligt.”¹⁸⁸ Här framträder än en gång den borgerliga världens polariserade könsroller. Mannen får tänka fritt och driva med religionen medan föreställningen om religiös fromhet ingått i kvinnans sedliga uppfostran och därmed ses som ett uttryck för kvinnlig dygd.¹⁸⁹ Genom sin ursäkt fokuserar mannen snarast på hustrus särart som kvinna och legitimerar därmed hennes seriösare förhållningssätt till religionen. Mannens sätt att definiera vad som är kvinnligt respektive okvinnligt blir ännu ett uttryck för hans självsäkerhet.

Den borgerliga mannen i novellen ”Snö” uppvisar drag av samma slags manlighet som maken i ”En tillvaro” och hans överlägsenhet framhävs särskilt. I början av novellen beskrivs han på följande sätt:

Torr, något ironisk, men tillika godmodig, var han både fruktad och omtyckt, men det förra ändå mer än det senare. Han hade ett sätt att visa sin öfverlägsenhet genom tonen i sin röst, en särskild rörelse med handen, som gjorde att han lätt sårade människor. Men han menade ingenting ondt dermed. Det var bara så hans sätt, och han hade mycket goda tankar om sig sjelf.¹⁹⁰

Att mannen i ”Snö” är mer ”fruktad än omtyckt” skiljer honom något från mannen i ”En tillvaro” som inte tillskrivs ett likadant, explicit negativt karaktärsdrag. Medan läsaren delvis får bilda sig en uppfattning om mannen i ”En tillvaro” utgående från hans handlingar, i synnerhet det misslyckade frieriet, signalerar von Mickwitz redan i början av ”Snö” att det finns skäl att förhålla sig vaksamt gentemot den här mannen. Den överlägsenhet som han utstrålar stämmer väl överens med den arketypiska borgerliga mannens självuppfattning och att von Mickwitz så snabbt tillägger att han inte menar något ont med att såra andra illustrerar hur mannen är ett barn av sin tid och hur han följer ett inlärt sätt att vara som han tar för givet. Vidare beskrivs mannen som en praktisk och målmedveten person, vilket understryker intrycket av honom som handlingskraftig.

Han gjorde alltid, och uti allt hvad han gjorde och sade, intrycket utaf att vara en man. Han hade uti sitt väsen ingenting vekligt och drömmande. Hans själ var genomfrisk.

---

¹⁸⁸ Mickwitz 1885 s. 46.

¹⁸⁹ Lappalainen 2000, s. 151–152.

¹⁹⁰ Mickwitz 1885, s. 97.

De menniskor han mest ringaktade, voro de, som brydde sig om saker, som icke det ringaste angingo dem, som bråkade sin hjerna med frågor, hvars lösning icke hade gjord lifvet ett grand bekvämare eller trefligare. Sådant hatade och afskydde han, af natur lika mycket som af princip.¹⁹¹

I citatet ovan framhävs mannens manlighet i kontrast till allt det som han inte är och inte står för, vilket överensstämmer med hur 1800-talets manlighetsideal byggdes upp och kontrasterades mot såväl kvinnlighet som ”fel” slag maskulinitet.¹⁹² Mannens principfasthet uttrycks också, vilket förstärker intrycket av hans starka och orubbliga karaktär. Även karaktärstänkandet var centralt för 1800-talets manlighetsideal och den borgerliga mannen kännetecknades framför allt av sin goda karaktär.¹⁹³ Men samtidigt som von Mickwitz överhopar den här litterära gestalten med tidstypiskt maskulina attribut vacklar han på gränsen till en ironiskt tillspetsad karikatyr. Hans manlighet kan nämligen tolkas som ett hinder eftersom hans sätt att vara inte rymmer plats för någonting som överskrider de ramar han satt upp för sig själv och hans orubbliga självsäkerhet inbegriper även självblindhet. Den borgerliga mannen i ”Snö” kan därmed läsas som en kritisk och ironisk skildring av ett överdrivet mansideal.

Trots att det finns gott om kvinnor som är intresserade av att ingå äktenskap med mannen i ”Snö” är han själv inte intresserad och han ”bemötte sina beundrarinnor allt annat än förekommande.”¹⁹⁴ Det beror på att han förhåller sig föraktfullt till kvinnor, vilket i sin tur illustrerar hans väldigt tillspetsade syn på könen. Den här mannen har ingen brådska med att ingå äktenskap och det förklaras på följande vis: ”Dessutom hade han icke den ringaste lust att utbyta sitt bekväma ungarlslif, som tillät honom så många friheter, emot äktenskapets band.”¹⁹⁵ Vilken slags friheter det egentligen rör sig om får läsaren gissa sig fram till. von Mickwitz kontrasterar även ordet ”friheter” mot den bild av bundenhet som äktenskapet implicerar.

När mannen träffar sin blivande hustru vid hennes fars sjukbädd inleds deras bekantskap med att han genast intar en dominant attityd gentemot henne.

---

¹⁹¹ Mickwitz 1885, s. 97–98.

¹⁹² Med ”fel” slags maskulinitet avsågs exempelvis den veka, drömska och ibland även sexuellt perverterade dekadensmannen. Mosse 1996, s. 78. Se även Claes Ekenstam, ”Manlighetens kriser & kransar: mansbilder och känsloliv vid tre sekelskiften”, Anita Göransson (red.), *Sekelskiften och kön. Strukturella och kulturella övergångar år 1800, 1900 och 2000*, Prisma, Stockholm 2000, s.77–83.

¹⁹³ Tjeder 2006, s. 51–52.

¹⁹⁴ Mickwitz 1885, s. 98.

¹⁹⁵ Mickwitz 1885, s. 98.

Kvinnan är nervös och orolig och därför ger mannen henne en ”skarp tillrättavisning.”¹⁹⁶ Han betar sig självsäkert och utövar både makt och kontroll i situationen och hans auktoritet framhävs dessutom av det faktum att han är läkare. Följande dag besöker han den sjuka fadern igen och kvinnan börjar konversera med honom och försöker styra in samtalet in på filosofi. Han lyssnar på henne en stund utan att yttra ett ord, men sedan slår han näven i bordet och utbrister: ”Nej, hör nu, fröken! allt det der är baraste skräp och krimskrams. Gå hellre och se till, att vattnet kokar. Jag behöver varmt vatten för den sjuke.”¹⁹⁷ I hans agerande och i hans sätt att befalla kommer en högst konventionell och dessutom anmärkningsvärt hegeliansk kvinnosyn till uttryck, där kvinnan förväntas passa upp och utföra hushållssysslor, men inte befatta sig med övrigt tänkande.¹⁹⁸

Samtidigt erbjuder en noggrann läsning av von Mickwitz sätt att skildra episoden en ironisk, karikerad tolkning. Tjeder belyser hur den självsäkra borgerliga manligheten också präglades av djup oro på grund av de förändringar som låg i tiden, inte minst kvinnoemancipationsrörelsen som kunde uppfattas som ett undergrävande av den egna maktpositionen.¹⁹⁹ Med detta i åtanke kan den borgerliga mannens självsäkra och dominanta agerande i novellen istället läsas som ett uttryck för osäkerhet. Den strängt traditionella mannen klarar inte av att föra en diskussion som inte faller honom i smaken och för att undgå att bli avslöjad tillämpar han en auktoritär och befallande strategi. von Mickwitz text är ambivalent, för även om mannen är den som verkar ha makt i situationen avslöjas hans tillkortakommanden genom det beteende som han uppvisar. von Mickwitz kritik mot en allt för inskränkt borgerlig manlighet markerar än en gång hennes position som genombrottsförfattare.

I takt med att mannens och kvinnans relation etableras i ”Snö”, förändras kvinnan så att hon börjar motsvara mannens förväntningar och så att hon böjer sig allt mer för hans vilja. Novellens stämning är tryckande och obehaget döljer sig under ytan. Genom att ta fasta på hustruns eftergivenhet råder det inget tvivel om att såväl äktenskapet som familjelivet följer mannens villkor. Mannen dominerar sin

---

¹⁹⁶ Mickwitz 1885, s. 98.

¹⁹⁷ Mickwitz 1885, s. 99.

¹⁹⁸ Förringandet av kvinnans tankekapacitet återfinns i Hegels filosofi. Hegel utesluter kvinnan ur det politiska och offentliga livet och förpassar henne till hemmet. Hans tankar nådde stor utbredning i Finland under 1800-talet i samband med det nationella uppvaknandet och bland annat J. V. Snellman lät sig influeras av den tyska filosofen i sin syn på samhälle, äktenskap och familj. Lappalainen 1999, s. 109.

¹⁹⁹ Tjeder 2006, s. 48–50.

hustru så till den grad att till och med hennes livsåskådning fogar sig efter hans.²⁰⁰ Efter att paret ingått äktenskap beskriver von Mickwitz hur den gifta mannen verkar må bra av det äktenskapliga livet; ”Han blef allt stadigare och solidare. Han gjorde nu, mera än någonsin förut, intrycket utaf att vara en man, nu när han var make och familjefar.”²⁰¹ Här är det möjligt att finna ytterligare likheter med mannen i ”En tillvaro”, vars yttre också påverkas efter att han gift sig, så att han går upp i vikt. Jag vill dock lyfta fram en skillnad i min tolkning av de två männens respektive förhållningssätt till sina hustrur. Mannen i ”En tillvaro” är på något plan omedveten om vad han gör mot sin hustru och på vilket sätt hennes hustruroll leder till självutplåning. Mannen i ”Snö” skildras däremot på ett sätt som gör honom hård, kall och förtryckande. Han kräver och dominerar och visar inget intresse för sin blivande hustru förrän hon underkastat sig hans vilja och fogat sig i hans krav. Dockhustrun i ”En tillvaro” förväntas vara uppooffrande, medan dockhustrun i ”Snö” däremot förväntas visa underkastelse. I de båda novellerna står männens självsäkerhet i markant kontrast till den självutplåning som tycks följa med dockhustruns roll.

Det solida och självsäkra är karaktärsdrag som genomsyrar gestaltningarna av de två borgerliga männen i ”En tillvaro” och ”Snö”. von Mickwitz framhäver deras manlighet genom arketypiska egenskaper och de litterära gestalterna varken reflekterar över eller tvivlar på sig själva, sina rättigheter eller sin manlighet. Men de bägge männens uppenbara självgodhet gör dem samtidigt blinda för sina egna brister. I sitt sätt att gestalta de här männen framhäver von Mickwitz den borgerliga manlighetens blinda fläckar och visar därmed hur den här manligheten och de egenskaper och ideal som den bygger på inte är problemfria.

Syfilis, dubbelmoral och manlig gemenskap

Eftersom den borgerliga mannen förutsattes vara utbildad och kunna försörja sin familj ledde det till att han inte ingick äktenskap i alldeles unga år. Medan borgerskapets unga döttrar förväntades hålla strängt på sin dygd fram till äktenskapet var kraven inte lika strikta för männens del, och man såg ofta mellan fingrarna på ogifta män som hade älskarinnor eller besökte prostituerade.²⁰² Karin Johannisson skriver att den borgerliga mannens sexualitet präglades av ”den disciplinerade

---

²⁰⁰ Se Mickwitz 1885, s. 102–103.

²⁰¹ Mickwitz 1885, s. 101.

²⁰² Liliequist 2006, s. 186.

dubbelmoralen”, vilket innebar att sexualiteten klövs itu. I hemmet och äktenskapet representerade den borgerliga mannen en god, sund sexualitet medan städernas mörka gator lockade fram en mindre rumsren sida.²⁰³

Den borgerliga mannen hämmades inte i lika stor utsträckning av den renhetsivrande uppfostran som präglade hans motpart dockhustrun, men vid tiden omkring sekelskiftet bekymrade man sig trots det för alla de frestelser som unga män lätt kunde utsättas för.²⁰⁴ Ungkarllivets eskapader kunde bland annat leda till könssjukdomar, vilka mannen sedan förde med sig in i äktenskapet. Särskilt syfilis var ett utbrett problem vid den här tiden och något botemedel fanns inte. Problematiseringen av en bristfällig sexualupplysning och könssjukdomarnas förtärande konsekvenser smög sig också in i periodens samhällskritiska litteratur²⁰⁵ där detta antingen behandlades i genombrottets anda så som hos von Mickwitz, eller utmynnade i förtäckta ord, expressiv metaforik kring sjukdoms- och symptombeskrivningar, samt ett frossande i könsäckel.²⁰⁶

Syfilissmitta är någonting som von Mickwitz tar upp i ”Messling” och som hon återkommer till tre år senare i *Ett giftermål*. ”Messling” kan läsas som ett direkt inlägg i den pågående nordiska sedlighetsdebatten eftersom von Mickwitz problematiserar det sätt varpå sjukdomen tystades ned inom äktenskapet. I novellen utgör Magnus Löwe ett praktexempel på en tidstypisk borgerlig man som levt ett osedligt ungdomsliv och han representerar den hycklande dubbelmoral som tillät män ett långt friare sexuell beteende än vad som var acceptabelt för borgerskapets kvinnor. Trots vetskapen om att han bär på sjukdomen gifter han sig med den betydligt yngre och till renhet och ovetskap uppfostrade Sigrid Erikson. Sigrids far går med på Magnus anhållan om dotterns hand även om han hört rykten om Magnus sjukdom:

Det var icke värdt att bry sig om det som sades om professor Löwe. Dessutom hade han väl nu sluppit ifrån sin sjukdom efter den kur, han genomgått i Aachen. Ett sådant parti erbjöd sig för resten icke alla dagar, och att afvisa det för en sådan – bagatell – –
²⁰⁷

---

²⁰³ Johannisson 1994, s. 59. För en mer ingående diskussion om den manliga dubbelmoralen, se även Liliequist 2006, s. 180–187.

²⁰⁴ I debattskrifter, populärmedicin- och rådgivningsböcker lyftes häftiga lidelser, självbefläckelse och alkohol fram som reella hot med menlig inverkan på ynglingars karaktär. Tjeder 2006, s. 63–65.

²⁰⁵ Levin 1989, s. 102.

²⁰⁶ T.ex. Ola Hansson uppvisar prov på stark metaforik. Se Witt-Brattström 2007, s. 85–90.

²⁰⁷ Mickwitz 1886, s. 10.

Fadern låter således bli att förhöra sig om Magnus hälsotillstånd och gläds istället åt tanken på att äktenskapet blir ett gott parti för dottern. Professor Magnus Löwe beskrivs som en ”stor fruntimmerskarl, och för resten omtyckt utaf alla, som kommo i beröring med honom – män och kvinnor.”²⁰⁸ Precis som de äkta makarna i ”En tillvaro” och ”Snö” är också Magnus Löwe en väldigt uppskattad man som inte torde ha svårigheter med att finna en villig hustrukandidat. Att vara en ”fruntimmerskarl” ses som en positiv egenskap i det sociala sammanhang där Magnus ingår. Men trots egenskaper och beskrivningar som vid ett första påseende klingar positivt har von Mickwitz emellertid skapat ambivalens i gestaltningen av Magnus.

Magnus Löwe var icke mera alldeles ung. En karl på slutet af tretioalet, vacker, fin, bildad, med ett ridderligt aktningsfullt sätt mot fruntimren – också mot äldre fruntimmer – och en flytande talförmåga. Och aldrig voro de ämnen han valde banala, liksom de icke heller ens närmade sig gränsen för det otillständiga och det tvetydiga. Det var detta, som särskildt anslog fröken Lind. Hon hade ett fint öra för allt som var opassande.

Så hörde hon honom en gång – i starka, bestämda ordalag – yttra sig om den nyare litteraturen. Att gräfvat i smutsen – försvagade den allmänna sedlighetskänslan – se der, hvad man gjorde! – Han var en af dem, som undertecknat en petition i syfte att få censuren att strängare inskrida mot dessa alster af en förderfvad tidsanda...²⁰⁹

Den dubbelmoral som Magnus Löwe formligen osar av kommer till uttryck genom den sedliga fasad som han upprättat. Att Magnus fördömer den nya, osedliga litteraturen och förespråkar en strängare censur charmar visserligen moster Emmy Lind som uppfattar honom som en karaktärsfast person. En noggrannare läsning av ”Messling” klargör emellertid att hans fördömande av osedlighet inte alls går ihop med hans tidigare ungdomsleverne som ådragit honom syfilis, vilket resulterar i att även Magnus, liksom de övriga borgerliga männen som tidigare analyserats, blir en ironiskt tillspetsad litterär gestalt. Det kritiska och ironiska i von Mickwitz berättande kommer till uttryck i kontrasten mellan ord och handling, vilket fråntar den borgerliga mannen hans trovärdighet och omvandlar honom till en löjeväckande figur.

När moster Emmy beger sig till paret Löwe för att ta hand om Sigrids mässling är en doktor, som för övrigt är god vän med Magnus, på plats. Doktorn hindrar mostern från att genast gå in till Sigrid och hans beteende beskrivs som

---

²⁰⁸ Mickwitz 1886, s. 7.

²⁰⁹ Mickwitz 1886, s. 9–10.

förläget. När Magnus dyker upp växlar han och doktorn en snabb blick och doktorn ”gjorde en nästan omärklig, nekande rörelse med hufvudet,”²¹⁰ vilket får tas som en bekräftelse på att mostern inte känner till Sigrids riktiga diagnos. Genom att låta mostern sväva i ovetskap utövar de sammansvurna herrarna makt och bevarar intrycket av Magnus som en dygdig man. Innan mostern tillåts stiga in i sjukrummet vill Magnus tala med Sigrid. Han berättar för henne att han underrättat hennes familj om ”»Att du har messling.» – Han sade det snabbt och såg spanande bort mot sängen.”²¹¹ Magnus remarkabla beteende signalerar att han är medveten om att han spelar ett fult spel. Han försäkrar sig ändå om att Sigrid kommer att hålla sig till hans version av sanningen: ”Du är ju med om att det förblir så. [...] Det är alltså messling? – Du tycker som jag, att det är bäst.”²¹² För att undvika skandal övertalar Magnus Sigrid att ljuga. Det är således Magnus bekvämlighet som prioriteras i situationen, så att han slipper tappa ansiktet inför moster Emmy.

Samtidigt framkommer det att Sigrids ”mässling” inte är någon hemlighet i den av herrar bestående umgängeskrets där både Magnus och doktorn ingår. Tvärtom har en kamrat skämtat; ”äkta makar måste ju dela *allt*”,²¹³ vilket på nytt förstärker intrycket av en sammansvetsad manlig gemenskap där man drar på munnen åt tvetydiga skämt. Även Sigrids far är införstådd i lögnen om Sigrids sjukdom. Novellen börjar med att han får telegram om att Sigrid fått ”[m]essling. Icke farligt”.²¹⁴ Här framkommer det att fadern nog tvivlar på att så är fallet eftersom han ”blef litet blek och tog uti bordet”.²¹⁵ Sigrid har nämligen redan haft mässling en gång som barn, vilket en förvånad moster Emmy påpekar, men fadern insisterar ändå på den falska diagnosen istället för att avslöja sanningen.

Samtidigt som von Mickwitz bruk av ironi omkullkastar föreställningen om den borgerliga mannens fasta karaktär och istället låter honom representera en hycklande dubbelmoral blir ”Messling” också ett åskådliggörande av hur patriarkatets män gaddar ihop sig och håller varandra om ryggen. Magnus Löwe, doktorn, den skämtande kamraten och Sigrids far är litterära gestalter som skildras utan minsta antydning till sympati. Nordin Hennel belyser hur ambivalensen i den kvinnliga 1800-talstexten även kommer till uttryck genom att:

---

²¹⁰ Mickwitz 1886, s. 7.

²¹¹ Mickwitz 1886, s. 8.

²¹² Mickwitz 1886, s. 8.

²¹³ Mickwitz 1886, s. 8.

²¹⁴ Mickwitz 1886, s. 7.

²¹⁵ Mickwitz 1886, s. 7.

[d]e kvinnliga författarnas värld är starkt polariserad i manligt-kvinnligt, något som blir en bärande struktur i flera av deras texter. Kvinnor och män tillhör där olika system med skilda värderingar, normer och betingelser.²¹⁶

Så är fallet även i ”Messling”, där männen lever i en värld präglad av dubbelmoral, osedlighet och lögn och där de ingår i en manlig gemenskap som stöttar systemet, samtidigt som kvinnorna exkluderas genom ovetskap och tystnad. Nordin Hennel påpekar att en dylik polarisering, där kvinnor och män representerar vitt skilda världar, ofta leder till förödande bittra och hårda mansskildringar, exempelvis gällande mannens moraliska otillräcklighet.²¹⁷ Enligt min mening kommer en liknande polarisering tydligast till uttryck hos von Mickwitz i ”Messling”, där hon belyser den borgerliga mannens allra sämsta sidor så att det förefaller uppenbart att de manliga litterära gestalterna ska läsas med aversion, vilket också förstärker novellens debattförande och problemskildrande karaktär. I von Mickwitz övriga texter är mansskildringarna inte lika entydigt negativa, utan inrymmer större variation.

Efter ”Messling” dyker syfilistematiken åter upp i *Ett giftermål*. von Mickwitz är fortfarande ute efter att sätta problemet under debatt i genombrottets anda, men problematiseringen präglas av en större komplexitet jämfört med den starka polariseringen i ”Messling” och den syfilissmittade mannen i *Ett giftermål* skiljer sig markant från Magnus Löwe. Medan Magnus representerar den borgerliga mannens sämsta sidor har den syfilissmittade Carl Holst i *Ett giftermål* tilldelas en annorlunda roll, inte självgod utan snarare ödmjuk.

Carl Holst var bland kamraterna känd för sin stora finkänslighet, och de vågade uti hans närvaro aldrig komma fram med någonting fult eller indiskret. Icke dessmindre, eller kanske just därför, var han afhållen och aktad utaf alla.²¹⁸

Jämfört med Magnus Löwe, som är mån om att upprätthålla en sedlig fasad utåt även om detta inte överensstämmer med hans tidigare handlingar eller med den skämtande jargong som råder i herrgemenskapen, ger beskrivningen av Carl Holst intrycket av att det rör sig om en helt annan slags personlighet. Carl Holst hycklar inte sin finkänslighet och representerar därmed en modifierad version av den borgerliga mannen som von Mickwitz skildrar utan ironisk skärpa.

---

²¹⁶ Nordin Hennel 1984, s. 41.

²¹⁷ Nordin Hennel 1984, s. 41.

²¹⁸ Mickwitz 1889a, s. 11.

Att Carl Holst är syfilissmittad är en väl bevarad hemlighet som ytterst få personer känner till i början av *Ett giftermål*. Carl förhåller sig seriöst till sjukdomen. Trots att han är medveten om att den unga Ada Ring gärna skulle vilja bli hans hustru vill han ogärna gifta sig; ”Han ville med allvar kämpa emot sin kärlek, icke gifva vika för den.”²¹⁹ Carls inställning till att försöka stå emot kärleken vittnar om ett ädelt sinne och hans kamp får någonting ridderligt över sig.

Rode var den ende, han skänkte sitt förtroende. Och Rode var den ende, som visste att det var fruktan för ett nytt utbrott af den sjukdom han ådragit sig under sitt ungarlslif, som afhöll honom ifrån att öppet bedja om hennes kärlek och som i mörka stunder lät honom betrakta sin egen kärlek nästan som ett brott. Huru vågade han – befläkad som han var – lyfta sina ögon upp till henne, så ren, så ung, så oskyldig!²²⁰

Carls medvetenhet om den farliga smittan och hans syn på sig själv som ”befläkad” i kontrast till den rena och oskyldiga Ada är såväl självkritiska som dramatiskt klingande tankar, som klart bryter mot det drag av självgodhet som kännetecknar majoriteten av von Mickwitz borgerliga män.

När Carl konsulterar en läkare får denne, precis som i ”Messling”, spela en skurkaktig roll i berättelsen. Läkaren i *Ett giftermål* intygar att Carl kan gifta sig eftersom han inte känt av sina symptom på flera år. Det framkommer dock att läkaren i själva verket tvivlar på ifall Carl verkligen har tillfrisknat. Ahlström lyfter fram läkaren som en favoritgestalt i genombrottslitteraturen och menar att han påfallande ofta skildras positivt och därmed får representera ”en naturvetenskapligt legitimerad genomskådare av samhällshumbug.”²²¹ Här skiljer sig von Mickwitz dock från sina nordiska genombrottskolleger, ty läkarna i ”Messling” och *Ett giftermål* står för det rakt motsatta och representerar snarare dubbelmoral, lögn, maktmissbruk och upprätthållandet av en patriarkal samhällsordning.²²²

Carl Holst väljer att tro på läkarens falska, positiva utlåtande. Han gifter sig och får en son tillsammans med Ada Ring, men drabbas sedan av återfall och blir vansinnig. I slutet av *Ett giftermål* återstår inget hopp för honom. von

---

²¹⁹ Mickwitz 1889a, s. 27.

²²⁰ Mickwitz 1889a, s. 27.

²²¹ Ahlström 1974, s. 247.

²²² Jfr Tavaststjernas *Barndomsvänner* där läkaren, istället för att lugna huvudpersonen Benjamin Thomén som diagnostiserats med en könssjukdom, roas av hans förskräckta reaktion och njuter av att skrämma upp honom ännu mer. von Mickwitz och Tavaststjerna utgör dock ett för magert underlag för att bekräfta tesen om en allmänt utbredd skepsis mot läkargestalten i den finlandssvenska genombrottslitteraturen.

Mickwitz skildrar emellertid Carl som en sympatisk och omtyckt litterär gestalt genom hela romanen. Toftegaard Pedersen har noterat detta och menar att genom Carl ”bliver det en pointe, at syfilis rammer blindt. Det tager spidsen af den foragt, det let kunne følge med en kønssjukdom.”²²³ Syfilistematiken i *Ett giftermål* har således inte som primärt syfte att avslöja den borgerliga mannens dubbelmoral eftersom Carl inte är en typisk representant för ett sådant leverne. Istället får sjukdomen ett diskussionsöppnande syfte i romanen, ty liksom ”Messling” tangerar även *Ett giftermål* frågan vem som får känna till syfilisdiagnosen. I romanen framförs en rad olika åsikter och medan läkaren förespråkar absolut förtigande inför kvinnor företräder Carls syster Hilda, som förstått hur det är fatt, en frispråkigare linje.

Medan ”Messling” väckte upprörda reaktioner bland *Framåt*-läsarna ansåg von Mickwitz recensenter att hon behandlade könssjukdomen på ett icke anstötligt sätt i *Ett giftermål*.²²⁴ Att behandla syfilisproblematiken på ett öppet och sakligt sätt där olika åsikter vägs mot varandra, och att dessutom göra detta i egenskap av kvinna, är både vågat och veterligen rätt sällsynt i den svenskspråkiga sekelskifteslitteraturen. Ebba Witt-Brattström har uppmärksammat dekadenslitteraturens fördolda ”syfiliskod”, där Baudelaires *Ondskans blommor* banade väg för andra författare att experimentera med expressiva (blomster)metaforer som anspelade på könssjukdomen. Syfilisanspelningarna sker dock i det fördolda och uttrycks genom ett bildspråk som lyfter fram ångest, kropps- och könsäckel.²²⁵ von Mickwitz angriper sjukdomen genom en helt annan vinkel när hon skriver om den. Hos henne förekommer inga målande beskrivningar, bara sansade konstateranden om Carls försämrade hälsotillstånd. Hennes behandling av syfilistematiken följer således genombrottets idé, där vikten av att tala istället för att tiga och dölja framhävs.

---

²²³ Toftegaard Pedersen 1997, s. 205.

²²⁴ Se t.ex. osignerad recension, ”Literatur”, i *Hufvudstadsbladet* 17.12.1889. Att syfilistematiken i *Ett giftermål* inte väckte rabalder kan bero på att Carls historia endast utgör ett av romanens många handlingsspår och således inte överskuggar hela berättelsen. Möjligtvis kan bristen på indignation bland de (manliga) recensenterna också ha att göra med att det hycklande tigandet som präglar *alla* män i ”Messling” endast representeras av läkaren i *Ett giftermål*, som dessutom är en sekundär gestalt.

²²⁵ Witt-Brattström 2007, s. 85–90.

Sedlighetskris i äktenskapet

Karsten Rode, en av huvudpersonerna i *Ett giftermål*, utstrålar samma slags borgerliga manlighet som de äkta makarna i ”En tillvaro” och ”Snö”. Även Karsten är en eftertraktad potentiell make och eftersom han ämnar göra karriär i senaten anses ett giftermål öka ”hans förmäns förtroende till hans solida karaktär”,²²⁶ vilket nog får läsas som ännu en mickwitzsk pik mot den borgerliga världens tänkesätt. Karsten är en uppskattad societetsman och kvinnorna är glada över den uppmärksamhet han skänker dem, men ”Karsten Rode fortfor att lefva sitt lif inom societeten, kurtiserade unga flickor, var älskvärd emot deras mödrar och gick åt båda, när han var ensam med kamraterna.”²²⁷ I herrgemenskapens skyddande krets kan Karsten göra sig lustig över både flickor och de mödrar som mer än gärna skulle vilja arrangera bröllop och samtidigt antyder von Mickwitz att Karsten ingår i en liknande, exkluderande herrgemenskap som männen i ”Messling”.

I sin umgängeskrets ses den nästan fyrtioåriga Karsten som en ständig ungtung och därför förvånas man över hans beslut att ingå äktenskap med den adertonåriga Anna Norman. Karsten resonerar sig fram till att han håller på att bli äldre och att det därför vore lämpligt att efter ett långt och utdraget ungtungsliv stadga sig med hustru och barn. De villkor som styrt Karstens tillvaro gäller givetvis inte för Anna, som inte får ha någon fri ungdomsperiod, utan förväntas ta steget från dotter i fadershuset till maka och mor, i samma ögonblick som hon gifter sig. Den episod i *Ett giftermål* som handlar om hur Karsten bestämmer sig för att ingå äktenskap med Anna bär också på vissa likheter med det torftiga frieriet i ”En tillvaro”. Karsten skildras i en förhållandevis osympatisk dager i det ögonblicket då han ser Anna komma gående mot honom.

En känsla af segerviss öfverlägsenhet, nästan jubel, bemäktigade sig honom, när han ilade emot henne. Han kände sig åter som den säkra, erfarna verldsmannen, hon var blott en blyg, oerfaren flicka, som hvarken kände lifvet eller sig sjef och som maktlös var gifven uti hans våld.²²⁸

I sin skildring av den giftaslystna Karstens känslotillstånd visar von Mickwitz åter prov på det slags polarisering som Nordin Hennel uppmärksammat i den kvinnliga genombrottstextens mansskildringar.²²⁹ Den överlägsenhet som Karsten känner

---

²²⁶ Mickwitz 1889a, s. 6.

²²⁷ Mickwitz 1889a, s. 12.

²²⁸ Mickwitz 1889a, s. 156.

²²⁹ Nordin Hennel 1984, s. 41.

förankrar honom i en maktposition där han anser sig stå över Anna och detta förstärks av att han upplever sig ha henne i sitt våld. Precis som i "En tillvaro", där mannen ser sig som en välgörare i förhållande till den anspråkslösa prästdottern som han ämnar göra till sin hustru, känner även Karsten att han är en världsman som kan styra över den oerfarna flickan han ämnar gifta sig med, även om Karstens höga tankar om sig själv kan läsas med en ironisk antydning. Och precis som i "En tillvaro" frågar inte heller Karsten Anna ifall hon vill gifta sig med honom. Efter att paret bekänt sin kärlek till varandra förkunnar Karsten att de är förlovade. Därefter slår han fast att det är dags att gå och tala med Annas far.

Att Karsten inte tar Anna på allvar framkommer upprepade gånger i *Ett giftermål*. Efter att Karsten anhållit om Annas hand hos herr Norman är hon upprörd och undrar ifall han verkligen behöver föräldrarnas tillstånd för att älska henne (i strikt platonisk bemärkelse). Istället för att diskutera saken roas Karsten av det han kallar för hennes "barnsliga okunnighet", det vill säga det sätt på vilket hennes världsbild skiljer sig från hans.

Han smålog. Der kom nu åter hennes barnsliga okunnighet om verkligheten fram! Men det klädde henne så utmärkt. Hon såg så söt och tilldragande ut, der hon stod halft bortvänd, med sammandragna ögonbryn och läpparne trotsigt ihoptryckta. Den fina gestalten var sträckt till hela sin längd, och hufvudet tillbakakstadt.

Utan att säga ett ord, uti ett utbrott af hejdlös ömhet, slog han sina armar om hennes lif och böjde hennes hufvud upp till sig, och åter kände han, huru hennes muskler slappades och huru hon viljelöst gaf sig uti hans famntag.²³⁰

Karstens ovan skildrade utbrott av ömhet illustrerar åter den borgerliga mannens självsäkra överläge. Han begrundar inte Annas ord, utan tänker bara på hennes fördelaktiga utseende. Att Anna ger sig "viljelöst" är också någonting som Karsten uppfattar vara i sin ordning. Annas ifrågasättande av en given samhällsordning där en kärleksförklaring automatiskt leder till äktenskap blir således bortkysst av Karsten, som i egenskap av borgerlig man representerar upprätthållandet av ordningen.

Karstens förmyndaraktiga attityd gentemot Anna förändras inte efter att äktenskapet ingåtts. Tvärtom hyser han allvarliga planer på att "böja hennes vilja"²³¹ och han ser äktenskapet som en fortsättning på hennes uppfostringsprocess. Lappalainen uppmärksammar hur den sena 1800-talslitteraturens skildringar av dockhustruäktenskap ofta inbegriper ett Pygmalionmotiv, vilket innebär att mannens

---

²³⁰ Mickwitz 1889a, s. 168.

²³¹ Mickwitz 1889b, s. 9.

ambitioner att omforma och böja den unga hustrun efter egna preferenser kommer till uttryck.²³² Detta gäller även för *Ett giftermål*, när Kasten tänker:

Hon hade nu redan mycket förändrat sig, och småningom skulle det nog lyckas honom, att forma henne alldeles efter sitt sinne; det dagliga lifvets små bekymmer och omsorger skulle lära henne, huru ljuft det är att gifva efter och försaka för den, man älskar. Han ville tålmodigt bida sin tid.²³³

Karsten är en litterär gestalt som står stadigt förankrad i det sena 1800-talets polariserade syn på könen, vilket tydligt framkommer i citatet ovan. Anna ska formas till en hustru som med glädje ger efter och försakar. Karsten behöver inte gå med på dylika uppoffringar eftersom han i egenskap av man håller i trådarna och bestämmer över dem båda. Eftersom han tror sig kunna omforma Anna illustrerar von Mickwitz med kritisk skärpa hur han primärt inte ser henne som en individ, snarare som en representant för ett underläggset kön.

När parets äktenskapliga kris bryter ut och Anna får kännedom om Karstens liberala inställning till männens sexuella utsvävningar, samt att hans eget förflutna inte är fläckfritt, finns det två framträdande drag att ta fasta på i Karstens reaktion. För det första blir han rädd för att Anna eventuellt kan ha fått nys om att även han en gång haft en relation med sömmerskan Sofi Ek, som vännen Gösta Kronfelt nu står i beredskap att gifta sig med.²³⁴ För det andra förstår Karsten egentligen inte varför Anna är så upprörd och han uppfattar situationen som roande; ”Hon föreföll honom så barnslig och okunnig och tillika så retande söt uti denna sin okunnighet. Han hade velat brista ut i gapskratt.”²³⁵ Än en gång demonstrerar von Mickwitz hur Karsten inte tar Anna på fullt allvar, utan snarare tänker på hur han tilltalas av hennes dockaktiga yttre.

Karstens syn på sedlighet och sexualitet skiljer sig markant från allt det som Anna uppfostrats till. Han anser sig varken behöva förklara eller ursäktas det ungarliv han levt, som tillåtit erotiska friheter. Karsten är inte beredd att tala uppriktigt, utan vill hellre släta över saken. Liksom Arvid Mörne påpekat, behandlar *Ett giftermål* samma slags problematik som Björnsons *En handske*,²³⁶ skådespelet

---

²³² Lappalainen 2000, s. 161.

²³³ Mickwitz 1889b, s. 8–9.

²³⁴ Nyheten om Gösta Kronfelts och Sofi Eks giftermål fungerar som en katalysator för Annas och Karstens äktenskapskris eftersom Anna upprörs av det osedliga i att Gösta tänker gifta sig med en så kallad fallen kvinna.

²³⁵ Mickwitz 1889b, s. 93.

²³⁶ Mörne 1939.

som ställde krav på en ny och lika könsmoral för kvinnor och män. I *En handske* väljer Svava att lämna sin fästman Alf eftersom han inte anser sig behöva redogöra för sitt förflutna. Svava vill inte ingå äktenskap med en man som genom förtigandet representerar dubbelmoral och som inte är uppriktig gentemot henne. Svava företräder således en ny moral som ställer anspråk på tillit, men Alf klarar inte av att bemöta detta.²³⁷

Med *Ett giftermål* ställer von Mickwitz visserligen inte samma explicita renhetskrav på avhållsamhet före äktenskapet som Bjørnson gjorde i *En handske* och Anna lämnar inte Karsten för gott, men tanken om uppriktighet och tillit återfinns och problematiseras i parets sedlighetskris. Den konflikt som Anna och Karsten har, bottnar i deras respektive och fundamentalt olika perspektiv på sedlighetsfrågan, vilket har sitt ursprung i uppfostran, rådande normer och ett polariserat synsätt på de två könen. I *Ett giftermål* har von Mickwitz iscensatt den frontalkrock som uppstår när den borgerliga mannens och den sedesamma dockhustruns världsbilder inte går ihop.

Det slags moraliska uppriktighet som varken Alf i *En handske* eller Karsten i *Ett giftermål* klarar av att stå för, skriver von Mickwitz dock in i romanen genom Gösta Kronfelt. Gösta är mycket medveten om vad slags förflutet den fallna kvinnan Sofi Ek bär på, men detta hindrar honom inte från att förälska sig och fria till henne. När Sofi först avböjer av hänsyn till hans rykte låter von Mickwitz honom leverera en replik full av ärlig självinsikt: ”»Är jag då bättre än du?»» sporde han sakta. »Har icke jag gjort det samma som du?»»²³⁸ Göstas radikala ord anno 1889 avspeglar en kompromisslös jämlikhetstanke. Samtidigt som von Mickwitz låter honom bemöta den fallna kvinnan med respekt tar han avstånd från den borgerliga världens hycklande dubbelmoral i sitt medgivande om att även han bär på ett förflutet, även om han i egenskap av man inte ställts till svars för det och inte döms i samhällets ögon. Göstas uppriktiga resonemang får den tvekande Sofi att tacka ja till frieriet. Liksom den sympatiskt skildrade syfilitikern Carl Holst blir även Gösta Kronfelt en litterär gestalt som inte låter sig förblindas av sin egen förträfflighet, utan som tvärtom signalerar förmåga till självinsikt. Därmed skiljer sig Carl och Gösta från den av von Mickwitz vanligen ironiskt karikerade borgerliga mannen.

---

²³⁷ Wirmark 2000, s. 46–48.

²³⁸ Mickwitz 1889b, s. 43.

Den borgerliga mannen – sammanfattning

I von Mickwitz texter uppträder den borgerliga mannen som en självsäker gestalt som varken tvivlar på sig själv, sin handlingsförmåga, sin auktoritet eller på sin plats i samhället. I allmänhetens ögon är han en uppskattad sällskapsmänniska och en eftertraktad make. I flera fall beskrivs han dessutom som en charmerande kvinnokarl, vilket ses som någonting positivt inom hans umgängeskrets.

Den borgerliga mannen väljer gärna en betydligt yngre hustru men lyckas inte genomföra ett romantiskt frieri. I förhållande till hustrun intar han en förmyndaraktig attityd, antingen som hennes uppfostrare i *Ett giftermål* eller som en dominant make i ”Snö”, och han nöjer sig med en polariserad och konservativ syn på de två könen, vad deras kall och uppgifter i livet beträffar. Den borgerliga mannen i von Mickwitz texter blir med andra ord en upprätthållare av en gammal världsordning där nytänkande varken förstås eller välkomnas. Dessutom åskådliggör von Mickwitz på ett kritiskt sätt hur männen håller varandra om ryggen och upprätthåller en exkluderande manlig gemenskap där man gärna skrattar åt dem som inte ingår i den egna kretsen.

Den borgerliga mannens sexualitet är långt friare än dockhustruns. Även om von Mickwitz inte explicit skildrar männens reflektioner kring hur de förhåller sig till sexualiteten framkommer det att flera av dem ägnat sig åt erotiska upptäckter under sin ungdomstid och att de uppskattar ett ungkarlsliv som tillåter dylika friheter. På så vis gestaltar von Mickwitz den borgerliga världens dubbelmoral, där man ser mellan fingrarna på mannens osedliga förehavanden, så länge dessa sköts diskret. Både i ”Messling” och i *Ett giftermål* är mannen smittobärare av syfilis och i samband med detta aktualiseras frågan om hur man talar eller inte talar om sjukdomen. Här skiljer sig von Mickwitz läkargestalter från genombrottslitteraturens allmänna linje, ty istället för att vara en samhällsförbättrare blir läkaren en representant för lögner och förtigande.

von Mickwitz tar fasta på tidens rådande manlighetsideal när hon förser sina borgerliga män med både självförtroende och självgodhet, men vid en noggrannare läsning finns det skäl att anta att författaren inte förhåller sig till detta slags manlighet på ett lika oproblematiskt sätt som de litterära gestalterna själva gör. Samtidigt som von Mickwitz skriver fram en självsäker borgerlig man överdimensionerar hon hans principfasta karaktärsdrag. De litterära gestalterna förblindas av sin egen förträfflighet och deras brister och svagheter framträder inför

läsaren. von Mickwitz borgerliga man blir således en ironiskt tillspetsad och karikerad figur, vars självbild inte överensstämmer med hur han verkligen hanterar situationer i texterna. Här utgör emellertid Carl Holst och Gösta Kronfelt, som båda ingår i *Ett giftermål*, två betydande undantag i von Mickwitz mansskildringar. Båda representerar en ödmjukare variant av den borgerliga mannen som är förmögen till kritisk självreflektion. Men genom att kontrastera den försynta och självutplånande dockhustrun mot den i regel självsäkra och dominanta borgerliga mannen, åskådliggör von Mickwitz den skeva samhällsordning som den borgerliga världens polariserade könsroller bidrog till att upprätthålla.

5. En dekadent tillvaro

I utkanten av den borgerliga värld som inrymmer självsäkra män och uppoffrande dockhustrur laborerar Gerda von Mickwitz med en annan typ av litterära gestalter som hör hemma i dekadenslitteraturens persongalleri. I det här kapitlet fortskrider den typologiska analysen av representationer av kön i von Mickwitz texter, med fokus på förförerskor och dekadensmän. Dessa förekommer redan under medlet av 1880-talet i *Solglöd*, vilket innebär att von Mickwitz hör till de allra första författare som introducerar dekadensinslag i den svenskspråkiga litteraturen i Finland. I början av 1890-talet återkommer von Mickwitz till en mer ingående gestaltning av såväl dekadensmannen Ulrik Bruhn som förförerskan Davida Dybing i sin andra roman *Kärleken*.²³⁹

Dekadenslitteraturen präglas av pessimistiska stämningar, livsleda, existentiell ångest, sjukliga kroppar och erotiska begär,²⁴⁰ vilket även är fallet i de texter där von Mickwitz dekadensgestalter figurerar. När von Mickwitz skriver om dekadensmän och förförerskor bär texterna ofta på en laddad, sexuell spänning och pessimistiska övertoner. De litterära gestalterna, framför allt dekadensmännen, slits och plågas av erotisk lidelse, längtan och fantasier som de står handfallna inför och som ofta inte kan levas ut.

När erotiken ges plats i von Mickwitz dekadentexter behandlas detta i regel utgående från unga, manliga protagonisters perspektiv.²⁴¹ von Mickwitz förförerskor har visserligen försetts med en initiativförmåga som signalerar både lust och vilja, men det är dekadensmännens lidelsefullt upphetsade sinnesstämningar som primärt delges läsaren. I sin studie av Victoria Benedictssons författarskap skriver Jette Lundbo Levy att Benedictssons begagnande den manliga pseudonymen Ernst Ahlgren – det vill säga att skriva utgående från en manlig författaridentitet – ”hjälp[er] henne att övervinna fördomar och rädsla för att säga sanningen eller få syn på delar

---

²³⁹ Dekadens och degeneration brukar ibland förknippas med idén om en depraverad adel (se t.ex. Tjeder 2006, s. 48) men von Mickwitz gör inte sådana explicita klassmarkeringar i sina texter. Dekadensmännen och förförerskorna är också av borgerlig härkomst men deras livsstil bryter mot den ordnade borgerliga tillvaron och de polariserade könsrollerna som uppmärksammades i föregående kapitel.

²⁴⁰ Se t.ex. Ahlund 1994 och Witt-Brattström 2007.

²⁴¹ Anna Norman i *Ett giftermål* utgör ett undantag men i hennes fall blir mötet med erotiken någonting chockartat och obehagligt istället för en förtärande lidelse och längtan.

av verkligheten som är förbjudna för kvinnor.”²⁴² Visserligen har von Mickwitz inte låtit publicera sina svenskspråkiga böcker under manlig pseudonym,²⁴³ men med tanke på att erotiken utgjorde ett kontroversiellt ämne, att kvinnors sexualitet var ett stort tabu och att böcker som innehöll erotiska motiv lätt kunde stämplas som osedlig litteratur, kan von Mickwitz väl att i första hand behandla erotiken utgående från manliga litterära gestalters perspektiv ses som en försiktighetsåtgärd. Att von Mickwitz låter dekadensmännen ge uttryck för erotiska begär och lidelse kan således uppfattas som en tillämpning av den kvinnliga 1800-talsförfattarens könsbytarstrategi som uppmärksammats av Nordin Hennel och Leffler, det vill säga att behandla kontroversiella ämnen genom manliga litterära gestalter.²⁴⁴

När dekadensen i von Mickwitz texter uppmärksammas är det möjligt att ta fasta på influenser från Jacobsen och Bang, vilket påpekats både i den tidigare forskningen och i litteraturhistorien. Jag bortser inte helt från von Mickwitz danska föregångare, men lyfter även fram likheter mellan von Mickwitz och de svenska dekadenspionjärerna Stella Kleve och Ola Hansson. De här tre författarna skrev dekadens under samma tidsperiod och det finns flera paralleller att ta fasta på i författarskapen. Medan Kleves och Hanssons litterära dialog (och bekantskap) uppmärksammats i litteraturforskningen²⁴⁵ har von Mickwitz dekadensinsatser förblivit obemärkta, även om dessa ingår i samma litterära kontext.

Djärva förförerskor

Förförerskan, eller en så kallad femme fatale, dyker upp i olika varianter i litteraturen och konsten vid tiden kring det förra sekelskiftet. Hon porträtteras som en vacker, sensuell, narcissistisk och samtidigt farlig kvinna som är medveten om den dragningskraft som hon utövar på männen i sin omgivning. Orsaken till att den här kvinnotypen blev ett vanligt inslag, i synnerhet hos sekelskiftets manliga författare och konstnärer, brukar förklaras som en reaktion på den osäkerhet och maskulinitetskris som kvinnoemancipationsrörelsen och ifrågasättandet av två

---

²⁴² Lundbo Levy 1982, s. 134.

²⁴³ *Solglöd* publicerades dock under pseudonymen – ii –. Under 1910-talet skrev von Mickwitz två romaner på tyska som publicerades under manlig pseudonym, men dessa behandlas inte i avhandlingen.

²⁴⁴ Leffler 2005, s. 14 och Nordin Hennel 1984, s. 21.

²⁴⁵ Se Ney 1993, s. 54–65 och Witt-Brattström 2007, s. 150–163.

orubbliga och polariserade könsroller gav upphov till.²⁴⁶ ”Tiden hade blivit märkvärdigare och kvinnorna med den”,²⁴⁷ lyder exempelvis Ahlströms kärnfulla förklaring till förekomsten av excentriska femme fatale-figurer i den nordiska sekelskifteslitteraturen. Att von Mickwitz valt att skildra förförerskor i sina texter kan således bero på att förförerskan var en tidstypisk, närmast moderiktig, litterär gestalt som även förekommer hos hennes danska föregångare Bang och Jacobsen. Men genom att analysera förförerskan i von Mickwitz texter är det också möjligt att undersöka hur hon behandlar den kvinnliga sexualiteten samt kvinnors lust och initiativförmåga på ett sätt som skiljer sig från hur detta kommer till uttryck hos dockhustrun.

Den kvinnotyp som förförerskan i von Mickwitz texter representerar utgör nämligen en stor kontrast till den självutplånande dockhustrun som analyserats i föregående kapitel. För den sedesamt uppfostrade Anna Norman är erotiken någonting så tabubelagt att hon inte ens kan sätta ord på det i sina egna tankar. Förförerskan lider inte av samma ovetskap och osäkerhet som dockhustrun. Tvärtom är hon den initiativtagande parten i själva förförelseakten och hon är medvetenhet om sin kropp och sitt yttre på ett helt annat sätt än den väna dockhustrun, som helst ska se ”retande jungfrulig”²⁴⁸ ut men samtidigt vara ovetande om vilken slags dubbla signaler hon utstrålar. Medan dockhustrun blir besvårad av männens blickar vill förförerskan bli sedd, beundrad och åtrådd och hon väljer själv ut vem hon förför.

Analysen av förförerskan inleder jag med att undersöka den namnlösa kvinnan som introducerar erotiken för en ung gosse i novellen ”Solglöd”. Därefter granskar jag Davida Dybing som utgör en klassisk femme fatale-figur i von Mickwitz andra roman *Kärleken*.

Kvinnliga initiativ och lust

Den namnlösa kvinnan i titelnovellen ”Solglöd” som ingår i debutverket *Solglöd* är den första förförerskan som von Mickwitz gestaltar. Novellen handlar om en ung gosse som blir snärjd av en äldre kvinna och om hans därpå följande sexuella uppvaknande. Eftersom en stor del av berättandet är koncentrerat till gossens perspektiv analyserar jag förförerskan och gossen parallellt.

---

²⁴⁶ Showalter 1995, s. 9–10.

²⁴⁷ Ahlström 1974, s. 251.

²⁴⁸ Mickwitz 1886, s. 9.

I "Solglöd" är den unga huvudpersonen en nyss färdigbliven student som följer sin mors önskan och går med på att tillbringa en tid ute på landsbygden för att bli frisk och stark. Han är från början inte särskilt sjuklig och tycker därför inte att detta är nödvändigt, men han vill ändå vara sin mor till lags. Genom att först låta gossen protestera mot att resa iväg från modern låter von Mickwitz antyda att han är starkt bunden till henne. Hans avsaknad av erfarenheter i umgänget med andra kvinnor kommer senare till uttryck i det tafatta sätt och i den osäkerhet och blyghet han uppvisar då han träffar sin förförerska.²⁴⁹

Förförerskan är äldsta dotter i huset där gossen ska vila upp sig och det behöver knappast påpekas att det för gossens del inte blir tal om någon vilsam rekreativsvistelse. Om förförerskan avslöjas det att hon är närmare trettio år, att hon har fina drag och att hon har någonting nästan kyligt i sitt sätt, men gossen lägger genast märke till hennes vackra leende. Han beundrar henne tyst och på avstånd och till en början är det frågan om en barnslig förälskelse från hans sida. Då han befinner sig i hennes närhet blir han förlägen och osäker och får knappt fram några ord. Förförerskans intresse för honom väcks just på grund av den osäkerhet han uppvisar. I von Mickwitz skildring blir det psykologiska spelet mellan dem en tyst maktkamp där den äldre och mer erfarna kvinnan hela tiden befinner sig i överläge eftersom hon inte uppvisar minsta tecken på osäkerhet. Tvärtom njuter kvinnan av den makt och dragningskraft som hon utövar på gossen och hon blir road av hans förlägenhet.²⁵⁰

Efter att von Mickwitz byggt upp en sexuell spänning mellan de två litterära gestalterna genom att kontrastera gossens osäkra beundran mot förförerskans maktövertag i situationen skrider förförerskan till verket. En kväll står hon vid fönstret och får syn på gossen ute i trädgården.

En afton såg hon honom ensam gå ut i trädgården. Hon var då redan på sitt rum, halft afklädd. Hon svepte in sig i sin hvita peignoir, släckte ljuset och gick ut.

Men innan hon gick ut, betraktade hon länge sitt ansigte i spegeln.

Hennes läppar voro röda – halft öppnade – och hennes ögon glänste.

Så gick hon efter honom.²⁵¹

---

²⁴⁹ Jfr Toftegaard Pedersen, som menar att gossen har hämmats av en stark bindning till modern, vilket hindrat hans sexuella utveckling. Toftegaard Pedersen 1997, s. 191.

²⁵⁰ Jfr von Mickwitz novell "Snö" där maktkampen är omsvängd eftersom det är den borgerliga mannen som har ett säkert övertag i förhållande till sin blivande dockhustru. Hon fogar sig efter honom och förändrar sitt beteende för att falla honom i smaken.

²⁵¹ Mickwitz 1885, s. 11.

När von Mickwitz skildrar upptakten till förförelseakten sker detta utgående från förförerskans perspektiv. Citatet ovan genomsyras av förförerskans medvetenhet, både om den sensualitet som hon utstrålar och om den förestående förförelseakten som en överlagd handling. De erotiskt laddade beskrivningarna av hennes röda, halvt öppnade läppar och glänsande ögon, samt det faktum att hon är halvklädd, låter läsaren förstå att detta är en kvinna som inte räds sin sexualitet. Att hon tar sig tid att betrakta sitt ansikte i spegeln anspelar också på narcissism, vilket stämmer väl överens med föreställningar om den vackra och frestande femme fatale-figuren.²⁵² I spegelakten stannar kvinnan upp eftersom hon tar god tid på sig och beundrar sig själv. Istället för att rusa ut till gossen går hon efter honom. Ordvalen signalerar beslutsamhet och ett behärskat lugn. När förförelseakten fortskrider ute i trädgården är det kvinnan som först tar initiativ till fysisk beröring:

Hon stod tätt bakom honom. Hon nämnde hans namn. Med vekt, lockande tonfall.

Han nästan gaf till ett rop. Så tog han ett steg som för att fly. Men det var för sent. Hon lade sin hand på hans arm, fast och säkert.

Han stod stum, men hans bröst häfde sig våldsamt. Med en enda, bäfvande blick hade han mätt hennes gestalt, som i mjuka linier aftecknade sig under peignoirens lösa veck . . . Så slog han ner sina ögon.²⁵³

von Mickwitz beskrivning av hur kvinnan förför gossen påminner om en jägare som fångar sitt byte i en fälla. Med sitt tonfall lockar kvinnan först gossen och även om han är osäker och tar ett steg i ansats att fly, som ett skrämt djur, blir hennes fasta beröring det som slutligen fångar honom. Det ligger någonting definitivt och slutgiltigt över meningen ”Men det var för sent”, som om de två litterära gestalterna har överskridit en osynlig gräns, varefter det inte finns någon återvändo. När gossen står stum, med våldsamt hävande bröst och bävande blick, finns det åter ett drag av infångat djur i beskrivningen av honom. När han sedan slår ner sin blick ger han vika för förförerskan. Med sin charm har hon vunnit över hans tvekan och en fysisk förbindelse mellan dem kan ta sin början.

I den ovan skildrade förförelseakten har kvinnan fått spela den aktiva rollen, medan gossen stått för det osäkra och passiva. Förförelseakten kan således användas som ett exempel på de rubbade könsroller som dekadenslitteraturen ofta uppvisar. Men medan förförerskan får vara initiativtagerska till erotiken skildras de

---

²⁵² Showalter 1995, s. 10. Jfr även Witt-Brattströms diskussion om dekadenslitteraturens narcissistiska kvinna. Witt-Brattström 2007, s. 146–148.

²⁵³ Mickwitz 1885, s. 12.

erotiska upplevelserna enbart ur gossens perspektiv. von Mickwitz tillämpar således könsbytarstrategin för att utförligare skriva om erotiska begär, upphetsning och lidelse. Gossen blir besatt av att vara med kvinnan och hans erotiska uppvaknande präglas av en måttlöshet som får en förödande inverkan på honom:

Mannen uti honom hade vaknat till lif. Men det var ett förtidigt, omoget vaknande, och det lif nu följde, blef ett feberlif, som förtärde honom. Hans tankar voro blott fantasier, vilda, hejdlösa fantasier, som icke kände någon måtta, icke någon gräns, som begärde allt, och som ändå icke kunde bära det de begärde. De förvandlade hans blod i eld, satte hans hjärna i brand. Hans själ förtorkade under dem . . . Och allt djupare drog hon honom in i denna sinnesupphetsning, som förslappade hans nerver....²⁵⁴

Det erotiska uppvaknandet där ”[m]annen uti honom” har väckts markerar ett övergångsstadium från barndomens oskuldsfulla tillvaro, men gossen är dessvärre inte redo för detta. Genom att beskriva hans förtärande feberliv med vilda och hejdlösa fantasier utan gräns, samt genom att låta hans hjärna stå i brand medan hans själ förtorkar, visar von Mickwitz prov på ett renodlat och expressivt dekadensspråk som den svenska litteraturen inte får skåda mer av förrän några år senare i samband med Ola Hanssons *Sensitiva amorosa* (1887). Det är således anmärkningsvärt att von Mickwitz tidiga dekadensinsatser förblivit obemärkta i litteraturhistorien. Gossens konstant upphetsade och samtidigt nervförslappade sinnesstämning samt den ohållbara och statiska situation som hans tillvaro förvandlats till överensstämmer även med dekadenslitteraturens drag av urartning och stillastående som Ebba Witt-Brattström uppmärksammat:

Typiskt för dekadensen är det statiska, det oföränderliga, det redan på förhand urartade. Det finns ingen rörelse framåt, ingen nödutgång, bara ett fall nedåt, upprepningsångests förbannelse.²⁵⁵

I von Mickwitz dekadentexter får ett symboliskt laddat bildspråk också mer plats, jämfört med de av realism präglade skildringarna av dockhustruns och den borgerliga mannens vardag. I ”Solglöd” bär själva titeln på associationsmöjligheter till eld och till passionens glödande röda färg. Dessa associationer förstärks av att det i novellen förekommer enstaka natur- och landskapsskildringar där von Mickwitz tar fasta på solens glödande strålar. Vidare får glöden stå för lust och lidelse. Likt gnistor som

---

²⁵⁴ Mickwitz 1885, s. 13.

²⁵⁵ Witt-Brattström 2007, s. 146.

hastigt kan flamma upp och bli okontrollerbara har interaktionen mellan förförerskan och gossen lett till en situation som blivit ohanterlig för hans del.

Han kände ju, huru allt lif inom honom förtorkadt sjönk ihop under denna lidelses glöd, som hon frambesvurit för tidigt – – – – Knopparna svällde. Men det kom intet regn, blott brännande solsken. Och de torkade bort, och föllo af – – – [...] ²⁵⁶

Förförerskan har väckt lidelsens glöd hos gossen, men eftersom han inte är situationen mogen övermannas han av passivitet. Medan dockhustrun Anna Norman i föregående analyskapitel främst kände skam och förvirring inför sin uppvaknande sexualitet kan motsvarande känslor inte spåras hos den unga gossen. Han förknippar inte sexualiteten med skam, men han klarar inte heller av att kontrollera sin konstanta lidelse och hemfaller därför åt ett passivt och uppgivet beteende. I början av novellen förliknas gossens framtidsstro och drömmar vid knoppar som slår ut om våren. Men i citatet ovan, som återfinns i slutet av novellen, går det illa för de symboliska knopparna eftersom de tynar bort. Med hjälp av bildspråket fångar von Mickwitz upp en för dekadenslitteraturen typisk pessimistisk och uppgiven stämning som lägger sin prägel över novellen.

Eftersom Bang lyfts fram som en av von Mickwitz förebilder är det mycket möjligt att paret i ”Solglöd” inspirerats av ett liknande par som dök upp fem år tidigare i *Släkter utan hopp*, där huvudpersonen William Høg också bär på spirande framtidsdrömmar som urartar, en efter en. I Bangs roman blir den sjuttonåriga William förförd av den tjugonioåriga Kamilla Falk, en ogift kvinna som har för vana att utveckla mer eller mindre oskyldiga romanser med yngre gossar och som därför skildras som något av en erfaren manslukerska som är mycket medveten om vilken inverkan hon har på ynglingarna:

Hon levde för denna lek – en kostbar första skörd av ungdomens vaknande, jungfruliga kärlek som väcktes under hennes händer och vars doft hon njöt med kännarens välbehag. ²⁵⁷

Kamilla tar vanligtvis sina erövringar som en lek, men hennes och Williams förhållande får dock en allvarligare, mer passionerad ton och präglas av ömsesidig lidelse med särskilt skadlig inverkan på Williams nerver, ty precis som gossen i ”Solglöd” tröttnar han ”ofta ut av dessa ständiga sinnesrörelser som förälskelsen drev

---

²⁵⁶ Mickwitz 1885, s. 14.

²⁵⁷ Herman Bang, *Släkter utan hopp*, Studentlitteratur, Lund 1992 [1880], s. 147.

honom in i.”²⁵⁸ von Mickwitz är mer detaljerad och vågad i sin skildring av såväl förförelseakten som gossens erotiska uppvaknande jämfört med Bang, som ofta låter sitt kärlekspar föra behärskade samtal när de umgås. Och medan von Mickwitz är förtegen om hur förförerskan i ”Solglöd” resonerar kring förhållandet skildrar Bang både Williams och Kamillas känslor mer ingående. Därmed förses Kamilla med en sårbarhet som skiljer henne från den onåbara kvinnan i ”Solglöd”.

Enligt min mening utgör ”Solglöd” ett stilsäkert exempel på (tidig finlandssvensk) dekadenslitteratur eftersom novellen präglas av både sexuellt laddade och pessimistiskt uppgivna stämningar. von Mickwitz sätt att skildra den kvinnliga förförerskan som en på samma gång narcissistisk, farlig och sensuell varelse som suger musten ur den unga gossen överensstämmer också med många manliga dekadensförfattares klichéartade kvinnskildringar, där den kvinnliga sexualiteten och begären får en förödande inverkan på männen.²⁵⁹ Förförerskan i ”Solglöd” är en litterär gestalt som överskuggas av erotisk laddning, lockelser och mystik, medan mer personliga karaktärsdrag saknas i gestaltningen av henne. Att låta förförerskan bli en anonym och på samma gång schablonmässig litterär gestalt kan vara en försiktighetsstrategi från von Mickwitz sida, då hon som kvinnlig författare år 1885 berör ett så tabubelagt ämne som den kvinnliga sexualiteten. I ”Solglöd” råder en pendlande balansgång mellan kvinnlig lust och manlig lidelse. Genom att låta förförerskan uppträda som den initiativtagande parten i förförelseakten antyder von Mickwitz att också den strikt hållna och sedesamt uppfostrade 1800-talskvinnan kan känna lust, även om detta maskeras dubbelt, både genom att gestalta förförerskan som något av en opersonlig kliché och genom att den upplevda erotiken enbart skildras ur den manliga huvudpersonens perspektiv.

Förförerskan i ”Solglöd” utgör ett exempel på hur sekelskiftets moderna litteratur bryter mot romantikens bild av kvinnan som en änglagestalt utan sexuella begär.²⁶⁰ De litterära alster som explicit behandlade den kvinnliga sexualiteten uppfattades i allmänhet som ytterst upprörande och ledde till skandalartade reaktioner. Här utmärker sig Stella Kleve som den av periodens kvinnliga författare som på ett öppet sätt gestaltat kvinnors begär i romanerna *Berta*

---

²⁵⁸ Bang 1992, s. 147.

²⁵⁹ Jfr Witt-Brattström som räknar upp ”dekadensens nötta kvinnoklichéer: femme fatale, vampyrkvinnan, ormhona, Huysmans slemmiga mardrömsblomma, det kvinnliga begäret med sitt ’hölje av en sugande materia’”. Witt-Brattström 2007, s. 146–147.

²⁶⁰ Hjort-Vetlesen 1993, s. 330.

Funcke och *Alice Brandt* (1888), där de unga kvinnliga huvudpersonernas ”flirtationer” beskrivs med psykologisk skärpa, och framför allt i novellen ”Pyrrhussegrar” där kvinnans undertryckta sexualdrift problematiseras. Men vid sidan av Kleve kan även von Mickwitz räknas in bland tidens få kvinnliga författare som över huvud taget vågar ta sig an erotiken och som därmed balanserar på gränsen till det opassande och otillåtna. Med tanke på att *Solglöd* utkom 1885 och således bör räknas in bland den tidigaste svenskspråkiga dekadenslitteraturen är det något förvånande att novellsamlingen inte stämplades som osedlig. Å andra sidan återfinns inte titelnovellens dekadensinslag i alla de övriga novellerna. De tidigare analyserade ”En tillvaro” och ”Snö” utgör som bekant skildringar av borgerliga äktenskap och ifall texternas ambivalenta, kritiska och ironiska dimensioner undgick von Mickwitz recensenter och läsare kan där inte ha funnits mycket osedligt att anmärka på.

En femme fatale

Den förförerska som von Mickwitz gestaltar mest ingående har tilldelats det maskulint klingande namnet Davida Dybing. Hon är en klassisk femme fatale som förför den unga huvudpersonen Ulrik Bruhn i von Mickwitz andra roman *Kärleken: en utvecklingshistoria i episoder*. I sin gestaltning av Davida leker von Mickwitz med typiskt maskulina drag, ty Davida är en initiativtagande och bestämd litterär gestalt som tar vad hon vill ha. Eftersom hon utgör en av Ulrik Bruhns stora förälskelser har deras relation tillägnats ett eget kapitel i romanen. Berättarperspektivet i det här kapitlet växlar mellan Davida och Ulrik och Davida utgör en mer psykologiskt utvecklad och komplex litterär gestalt, jämför med den anonyma förförerskan i ”Solglöd”. I Davidas fall avslöjar von Mickwitz mer om hur hon medvetet spelar sina kort och resonerar kring förförandet och kärleken.

Davida har ett förflutet som gift, men efter endast ett år har hon skilt sig, återtagit sitt flicknamn och flyttat tillbaka till sin förmögna far konsul Dybing. Det avbrutna äktenskapet ligger många år tillbaka i tiden, men eftersom von Mickwitz ändå tar upp detta när Davida introduceras i romanen signalerar det att Davida är en normbrytande litterär gestalt.

Hon var känd för att vara en smula excentrisk, mycket självständig och, när hon blott ville det, mycket bedårande. Isynnerhet var hon farlig för oerfarne unge män, som lätt förälskade sig i henne. Af sitt eget kön var hon icke omtyckt, och äfven äldre stadgade

herrar höllo sig gerna på afstånd och talade om henne med en sent och nödtvunget förvärfvad dygds hela obevekliga stränghet.²⁶¹

Som en excentrisk och självständig litterär gestalt skiljer sig Davida från den borgerliga världens dockhustrur. Hon representerar en annan slags kvinnlighet som sammanfaller med hur kvinnan framträder i dekadenslitteraturen; som initiativtagande och vågad. Att Davida kan vara ”farlig för oerfarne, unge män” överensstämmer med föreställningen om femme fatale-figuren som en manslukerska som ger uttryck för sina egna begär.²⁶² Davidas egensinniga personlighet strider även mot synen på hur en kvinna bör uppföra sig i de borgerliga societetskretsarna. Att äldre, stadgade herrar håller en viss distans till Davida och talar om henne med en ”sent och nödtvunget förvärfvad” dygd är ännu ett mickwitzskt ironiserande över den borgerliga mannens dubbelmoral. Även om den nordiska sedlighetsdebattens stormar avtog under 1890-talet och hela det moderna genombrottets problemorienterade, samhällsanknutna tematik blev impopulär i litteraturen fanns de sociala problemen fortfarande kvar,²⁶³ vilket von Mickwitz ironi blir en påminnelse om.

Davida träffar Ulrik på en fest hemma hos sig och fadern. Deras första möte skildras ur Davidas perspektiv och von Mickwitz låter uppvisar hela förförerskans flirtrepertoar som nyttjas med precision för att fånga Ulriks intresse. Davida arbetar utstuderat; visar omtanke, talar förtroligt och ber honom komma på besök igen. Avslutningsvis bjuder hon på en eggande blick. Några dagar senare träffas de åter, men när de sitter i Davidas rum och samtalar är luften ”fylld af vissnande blommors tunga doft...”²⁶⁴ De vissnande blommorna anspelar på förgänglighet. Från deras tunga doft är steget inte långt till associationer kring förruttnelse och död. De symboliskt laddade blommorna blir således en dekadensartad föraning om att parets relation inte kommer att bli långvarig. Dessutom anspelar vissnandet även på Davidas ålder, ty själv är hon medveten om att hon inte längre är ung och hennes vilja att förföra Ulrik motiveras av att hon åtrår honom för hans ungdoms skull.

I den relation som uppstår mellan Davida och Ulrik är det hon som för och han som följer. Efter upprepade träffar börjar Davida ändå känna sig uttråkad av deras umgängesmonster, där Ulriks beteende präglas av passivitet:

---

²⁶¹ Gerda von Mickwitz, *Kärleken: en utvecklingshistoria i episoder*, Helsingfors 1892, s. 36.

²⁶² Se t.ex. Showalter 1995, s. 10.

²⁶³ Gedin 2004, s. 380–381.

²⁶⁴ Mickwitz 1892, s. 43.

Det var icke utan, att hon icke under den sista tiden känt en slags leda för ett förhållande, som icke utvecklade sig. Först hade det tjugat henne genom nyhetens behag. Hon var ovan vid att kunna taga sig så många friheter gentemot en ung man, utan att någonsin behöfva frukta, att han sökte bryta de skrankor, som konvensansen upprest mellan dem, eller gjorde och sade något, som var irreparabelt och kunde tvinga henne, att intaga en bestämd ställning. Nu började detta bli enformigt, och hon kunde ibland rent af retas genom hans brist på företagsamhet och hans oföränderliga passivitet. Han var ju värre än en ung flicka i sin blyga tillbakadragenhet.²⁶⁵

Davida vill att Ulrik ska våga mer, men han är blyg och kämpar hårt för att hålla sig inom sedlighetens ramar. Att Ulrik jämförs med en ung flicka markerar också att Davida inte ser hans manlighet som ett starkt och framträdande karaktärsdrag och hans försiktiga beteende skiljer sig från Davidas tidigare erfarenheter med unga män. Davida tar emellertid saken i egna händer och svänger än en gång upp och ner på könskonvensansen. När Ulrik besöker henne och konsul Dybing ute på landsbygden slår passionen i deras förhållande slutligen ut i full blom, efter att Davida fått Ulrik att bekänna sin kärlek till henne. Därefter följer ett händelseförlopp som till stor del är en upprepning av det som sker mellan gossen och förförerskan i novellen ”Solglöd”. Det är Davida som tar initiativ till förhållandet och det är hon som väcker lusten och lidelsen hos Ulrik, men de lidelsefulla känslorna skildras enbart ur Ulriks perspektiv. Precis som gossen i ”Solglöd” blir också Ulrik besatt av att tänka på Davida och den passion som han känner framhävs med ett bildspråk fullt av glöd och eld. Men Ulriks begär får samtidigt en förtärande inverkan på honom och när hans sinnestillstånd växlar från brinnande passion till trötthet och likgiltighet inser Davida att det är dags att avsluta affären.

[H]on hade redan länge sett det komma. Hon hade i fulla drag njutit af denna unga själs första yttringar af lidelse, i desto fullare, som hennes erfarenhet från början sagt henne, att det icke kunde räcka länge.

Hon var icke sorgsen öfver att det var slut. Hon hade sjelf börjat tröttna vid hans oföränderliga hängifvenhet och hans öfverdrifna entusiasm. Det blef besvärligt på längden, och hon längtade efter en smula variation, [...].²⁶⁶

Davida sätter således punkt för relationen med Ulrik eftersom hon upplever att den stagnerat. Den avslutade relationen utmynnar i ett samtal där deras fullständigt olika syn på kärlek åskådliggörs. I motsats till Ulrik har Davida inga problem med att acceptera kärlekens obeständighet. Hon menar att ledan slår till förr eller senare, i

---

²⁶⁵ Mickwitz 1892, s. 55.

²⁶⁶ Mickwitz 1892, s. 65–66.

alla förhållanden, och att hon därför får vara glad över det som en gång varit. Trots att von Mickwitz gestaltat Davida som en sensuell femme fatale som praktiserat alla sina manslukartalanger på Ulrik, omstöps Davida nu till en litterär gestalt som representerar ett strikt realistiskt tänkande, i motsats till Ulriks dekadensman som inte kan lösgöra sig från sina hoptrasslade illusioner, fantasier och begär. Davidas osentimentala förhållningssätt till det avslutade förhållandet understryker också framställningen av henne som den starkare parten. En avslutad kärlekshistoria får inga förtärande biverkningar i hennes värld. Som förförerska tar hon för sig och när relationen inte längre ger den avkastning hon önskar få, är det dags att ersätta den med någonting annat. När von Mickwitz skildrar Davidas tankevärld skapas en mer levande och komplex litterär gestalt, jämfört med den schablonartade förförerskan i ”Solglöd” som inte alls får komma till tals.

Å ena sidan är Davida alltså en klassisk femme fatale, men å andra sidan utgör hon ett språkrör för realism i *Kärleken*. I det här sammanhanget bör en liknande kvinnogestalt uppmärksammas, nämligen fru Boye i Jacobsens *Niels Lyhne*. Fru Boye är en vacker änka som lever ett förhållandevis självständigt liv i Köpenhamn, vilket ger upphov till prat och rykten; ”Det var inte så att det med bestämdhet kunde sägas något ofördelaktigt om fru Boye. Men det talades om henne. På många sätt.”²⁶⁷ Både Davida och fru Boye lever således på ett sätt som gränsar till det acceptabla inom deras societetskretsar. Medan Davida lägger beslag på Ulrik, inleder fru Boye ett förhållande med den unga Niels Lyhne och förför honom med samma slags förtroliga och på vänskap anspelande knep som Davida tillämpar, och precis som Davida ger även fru Boye uttryck för tankar som förfäktar kärlekens medföljande illusioner:

Jag föraktar fantasi. Vad är den när hela ens väsen åtrår en annan människas hjärta och så bara blir insläppt i fantasins kalla farstu! Och hur ofta är det inte så! Hur ofta får vi inte finna oss i att den vi älskar styr ut oss i sin fantasi, sätter en gloria om vårt hår, fäster vingar vid våra skuldror och sveper in oss i en stjärnbestrodd kappa och först då finner oss riktigt värda att älska när vi går omkring i hela den där maskeradstassen.²⁶⁸

”[S]å rensar fru Boyes kvinnligt överlägsna realism bort de verklighetsflyende böjelserna hos Niels Lyhne; häri ligger hennes insats i bokens bildningsroman”,²⁶⁹

---

²⁶⁷ J. P. Jacobsen, *Niels Lyhne*, Forum, Stockholm 1977 [1880], s. 67–68.

²⁶⁸ Jacobsen 1977, s. 75–76.

²⁶⁹ Ahlström 1974, s. 251.

lyder Ahlströms utlåtande om den här litterära gestalten. Jag anser att Davida får en likadan funktion i von Mickwitz *Kärleken* ett drygt decennium senare eftersom uppbrottet från henne utvecklar en mer cyniskt skärskådande sida hos Ulrik.

Men det finns också en väsentlig skillnad att ta fasta på mellan Jacobsens fru Boye och von Mickwitz Davida. Trots förhållandet med Niels Lyhne ämnar fru Boye gifta om sig med en annan man. Hon förklarar att genom giftermålet: ”kunde jag helt och hållet inta min plats bland människorna igen som förut, ja bättre egentligen, eftersom han är så ansedd på alla sätt.”²⁷⁰ Därmed är fru Boye tvungen att avsluta sin affär med Niels Lyhne och Jacobsen låter henne motivera sin önskan att gifta om sig med följande ord:

[V]i kvinnor kan nog för en tid lösgöra oss när det är någonting i vårt liv som har öppnat våra ögon för det frihetsbehov som vi i alla fall har. Men vi står inte ut, vi har nu en gång i blodet en svaghet för det korrektaste av det korrekta ända upp till den allra prydaste toppen av det passande. Vi står inte ut med att ligga i fejd med det som nu en gång är vedertaget av alla de vanliga människorna. Innerst inne tycker vi ändå de har rätt eftersom det är de som dömer, [...]. Det ligger inte alls för oss kvinnor att vara undantagsvarelser.²⁷¹

Även om Jacobsen låter fru Boye fabulera med orden så att hennes utläggningar om det korrekta och passande får en ironisk anstrykning, följer hon ändå sitt eget utlåtande om att kvinnan egentligen inte passar som ”undantagsvarelse” i och med att hon valt att ingå ett nytt äktenskap och därmed avsäger sig sitt extraordinära leverne och sin fria tillvaro. Uppbrottet slutar i tårar för fru Boyes del, men efteråt antyder Jacobsen att hon inte är fullt så förtvivlad som hon gett sken av att vara, ty hon ler hemlighetsfullt mot sin spegelbild; ”Hon tyckte nog om scener.”²⁷² På det här sättet upprätthåller Jacobsen en aura av mystik kring förförerskan fru Boye och de egentliga motiven bakom hennes handlingar förhöljs åtminstone delvis i dunkel.

På den här punkten skiljer sig Davida Dybing markant från fru Boye och även från andra femme fatale-gestalter i sekelskifteslitteraturen. von Mickwitz låter Davida leva ett normbrytande liv och bejaka sina begär utan att ha något intresse av att ingå äktenskap. Davida ställer inte heller till med en scen när hon avslutar sin relation med Ulrik och von Mickwitz skildring av hennes cyniska resonemang kring den döende kärleken lämnar inget utrymme för någon mystik vad hennes handlingsmotiv beträffar. Davida framstår således som en rationell individ

---

²⁷⁰ Jacobsen 1977, s. 105.

²⁷¹ Jacobsen 1977, s. 105–106.

²⁷² Jacobsen 1977, s. 112.

som visserligen varit ute efter äventyr, men som nu sätter punkt för detta. Att Davida lever ut sin sexualitet och bejakar sina begär får inga som helst konsekvenser för henne, vilket skiljer henne från von Mickwitz manliga kollegers förförerskor, som får betala för sina utsvävningar genom att gifta sig och inordna sig i samhällets system, genom att drabbas av olycka, eller – i extremfall – genom att dö. Davida Dybing utgör ett alternativ till Jacobsens fru Boye, till Bangs olyckliga Kamilla Falk, till Strindbergs dödsdömda fröken Julie (1888) och så vidare. Genom Davida träder von Mickwitz in i en litterär dialog med sina manliga kolleger. Davidas hantering av affären med Ulrik åskådliggör att också en 1800-talskvinna kan handskas rationellt med sin sexualitet, de vetenskapliga tvisterna i frågan till trots.²⁷³

I sin läsning av Stella Kleves dekadensroman *Berta Funcke* menar Claes Ahlund att det är en roman ”där en manlig bild av kvinnlig psykologi och erotik har övertagits av en kvinnlig författare, men inte utan att på väsentliga punkter ha transformerats.”²⁷⁴ Jag vill tillämpa Ahlunds resonemang på von Mickwitz förförerskor, särskilt Davida. Förförerskorna i von Mickwitz texter gestaltas visserligen med dekadensens manliga blick på den farliga kvinnan. Men samtidigt som förförerskan följer ett redan etablerat mönster där en farlig, sensuell och något klichéartad kvinnlighet kommer till uttryck, talar hennes handlingar för initiativförmåga, vilja och lust och särskilt Davida representerar en kontrollerad, men inte överkontrollerad sexualitet som kan levas ut och som inte besvärar henne. Genom förförerskan lyckas von Mickwitz skriva in kvinnans lust och begär i sina texter, samtidigt som detta inte blir alltför chockerande eftersom det sensuella maskeras genom en vedertagen bild av den här litterära gestalten. Även om von Mickwitz inte skildrar hur kvinnorna upplever de erotiska ögonblickens hetta är dessa kvinnor representanter för någonting radikalt i och med att den utlevda kvinnliga sexualiteten inte får några negativa konsekvenser för dem.

---

²⁷³ Ang. 1800-talets vetenskapliga syn på den farliga och obehärskade kvinnliga sexualiteten, se t.ex. Laqueuer 1994.

²⁷⁴ Ahlund 1994, s. 41.

Förförerskan – sammanfattning

Den renodlade förförerskan, eller femme fatale, är ovanlig bland sekelskiftets kvinnliga författare.²⁷⁵ Litterära gestalter som uppvisar förföriska tendenser förekommer visserligen, exempelvis i Kleves *Berta Funcke* och *Alice Brandt*, men där i form av riktigt unga kvinnor som å ena sidan kan uppvisa ett kokett beteende, men som å andra sidan balanserar på gränsen till det oskuldsfulla, delvis ovetande om vad slags signaler de utstrålar. von Mickwitz förförerskor är däremot av en äldre årgång och de uppvisar tydliga drag av femme fatale. De agerar medvetet och överlagt när de väcker unga mäns begär. Förförelseakterna utspelas på förförerskans initiativ och genom henne blir det möjligt att antyda att också 1800-talskvinnan känner lust och är förmögen att inleda erotiska förbindelser utan att samtidigt vilja lotsas in i det konventionella äktenskapets fåra. Den upphetsande erotiken skildrar von Mickwitz dock enbart ur de manliga protagonisternas perspektiv.

I likhet med den borgerliga mannen kännetecknas även förförerskan av självsäkerhet. Hon är medveten om sin kropp och sitt utseende, hon hämmas inte av sedlighetsspärrar även om hon sköter sina affärer diskret, och hon kan utnyttja sin sexualitet på ett sätt som den väna dockhustrun knappast ens kan föreställa sig. Men i motsats till hur den borgerliga mannen i regel gestaltas är von Mickwitz inte ironisk i sina skildringar av förförerskan. Davida Dybing talar snarare med en realistisk och cynisk röst när hon spräcker hål på Ulriks illusionsartade drömmar om en odödlig kärlek.

Medan förförerskan i "Solglöd" förblir anonym och något gåtfull för von Mickwitz läsare är Davida Dybing i *Kärleken* en mer utvecklad variant av förförerskan och skildras mer ingående. von Mickwitz förförerskor, särskilt Davida, kan läsas som ett dialoginlägg i den nordiska (dekadens)litteraturen, där de får utgöra ett konsekvenslöst och därmed radikalt alternativ i berättelsen om kvinnan som tar för sig av män och erotik.

---

²⁷⁵ I sin uppräknings av femme fatale-figurer i den sena nordiska 1800-talslitteraturen nämner Ahlström inte en enda kvinnlig författares skapelse. Det bör dock påpekas att Ahlström över lag uppmärksammar få kvinnliga författarskap utöver Victoria Benedictsson. Ahlström 1974, s. 251.

Veka dekadensmän

Dekadensmannen är den karaktärsfasta och självsäkra borgerliga mannens raka motsats. I von Mickwitz texter utmärker sig dekadensmannen snarare för vekhet och brist på karaktär, eftersom han ger efter för sina lidelsefulla och verklighetsfrånvända fantasier, vilket resulterar i ett kraftlöst, uppgivet och av leda präglat sinnestillstånd.

Med von Mickwitz danska förebilder i åtanke kan hennes dekadensmän sägas vara besläktade med både Jacobsens Niels Lyhne och med Bangs William Høg i *Släkter utan hopp*. Det slags varande som de här protagonisterna representerar utmynnar i initiativlöshet, undfallenhet och i ett av pessimism överskuggat slut. Men dekadensmannen har också sina internationella föregångare i Baudelaires flanörgestalt och Wildes dandy, som båda står för ett överkultiverat leverne, avfjärrat från det naturliga, och för en mystifierande och samtidigt föraktfull inställning till kvinnan. Dekadensmannen är således en reflekterande gestalt, en som reagerar starkt på sina sinnesstämningar. Samtidigt uppvisar han en påfallande passivitet, låter sig styras istället för att vara den som själv styr sitt liv och har svårt med att hantera sina kärleksrelationer.

von Mickwitz dekadensmän dyker upp i flera av novellerna i *Solglöd* och senare i hennes andra roman *Kärleken*. Eftersom von Mickwitz försett sina dekadensmän med väldigt många liknande karaktärsdrag poängterar jag givetvis det som förenar dem, men i min analys uppmärksammar jag även särskilda aspekter av dekadens i samband med var och en av de manliga litterära gestalterna. I novellen ”Ur ett lufs historia” representerar Hans Ulrik Helmer en läsande man som går under av sina fantasier. I novellen ”Smekmånad” ger Erik Holt utlopp för den vämjelse och ångest som det fysiska samlivet med hans hustru väcker. ”Bland rosor” handlar i sin tur om dekadensmannens undertryckta lidelse och begär. Avslutningsvis analyserar jag Ulrik Bruhn, huvudpersonen i *Kärleken*, som genom diskrepansen mellan sina föreställningar om en ideal kärlek och sitt bemötande av verklighetens kvinnor sammanfattar det stora problemet som förenar von Mickwitz dekadensmän.

Läsandets vanda

Hans Ulrik Helmer heter den veka och drömska dekadensman som helst ger sig hän åt fantasier i novellen ”Ur ett lufs historia”. I Hans Ulriks tillvaro spelar det fantasieggande läsandet en betydelsefull roll. Därför är det knappast någon

tillfällighet att novellen försetts med en titel som i sin tur för tankarna till romanernas värld.

Hans Ulrik Helmer beskrivs som en, ”som alltid höll sig mera i skuggan, var tystlåten och tillbakadragen, och så skygg och fin, att han gick med spenamnet „flickan”. Och det alltsedan hans skolpojksdagar.”²⁷⁶ von Mickwitz introducerar honom alltså som någon som bryter skarpt mot det borgerliga mansidealet där självsäkerheten utgör en grundpelare. Istället ifrågasätts Hans Ulriks manlighet genom att han kallas ”flickan.” Hans Ulrik Helmer är också en person hos vilken det lätt uppstår ett brinnande intresse för någonting, men som efter ett tag tröttnar så fullständigt att han inte längre står ut med det som tidigare slukat all hans uppmärksamhet. Dessa häftiga intresseväxlingar bidrar till bilden av Hans Ulrik som en verklighetsfrånvärd person som helst hänger sig åt fantasier. Någonting som han däremot inte tröttnar på är läsandet.

Turgenjeff, Sacher Masoch, Jacobsen, Bang – det var hans älsklingslektyr. Men aldrig talade han om det han läst. Ja, han kunde tillochmed, om talet händelsevis föll på en af dessa böcker, rodnande förneka att han läst dem.²⁷⁷

Hans Ulriks författarpreferenser; Turgenjev, Sacher-Masoch, Jacobsen och Bang, utgör något av en tidig dekadenskanon. Medan Leopold von Sacher-Masochs *Venus i päls* (1870) är en dekadent kultroman som handlar om manlig underkastelse och kvinnlig dominans i ett kontraktligt förhållande har Turgenjev, Jacobsen och Bang skrivit om unga, initiativlösa män som bland annat gör erotiska upptäckter och färdas mot en säker undergång. Att von Mickwitz delger läsaren Hans Ulriks ”älsklingslektyr” blir således en väsentlig del av hennes gestaltning av hans karaktär och att Hans Ulrik själv rodnande förnekar att han läst de uppräknade författarnas verk kan tolkas som uttryck för skam, eftersom läsandet av allt att döma väcker starka erotiska känslor hos honom. von Mickwitz skriver vidare om Hans Ulriks läsande och skildrar en lidelsefull läsakt med erotiskt laddade övertoner:

Han satt lutad öfver sina böcker, som han läste om och om igen till sent in på natten. Och när han sedan lade sig, brände hans kinder, och ögonen hade en egen glans. Han låg länge utan att kunna sova. Allt inom honom var uti ett vildt uppror. En sådan stark längtan . . . Han visste sjelf icke hvad han längtade efter, men det dref bloden som eld genom hans ådror och förorsakade honom hjertklappning, så stark att det nästan tog ondt . . . Det låg som en blytyngd öfver hans bröst, och så kröp denna

---

²⁷⁶ Mickwitz 1885, s. 18.

²⁷⁷ Mickwitz 1885, s. 20.

tyngd långsamt upp mot strupen – sammansnörde den . . . . Han hade en känsla, som ville han qväfvas, och tårarne trängde sig fram under hans slutna ögonlock.

Så låg han då helt tyst, med båda händerna hårdt tryckta mot hvarandra, och lät stormen rasa ut. Tills han äntligen somnade – dödstrött och utmattad.

När han om morgonen vaknade, kände han sig så tom och utled på allt . . . och så kraftlös . . . Han förmådde knappt upp att klä på sig . . . .²⁷⁸

I von Mickwitz skildring av Hans Ulriks läsande antyds en självförvållad sexuell upphetsning. Sent på kvällarna läser Hans Ulrik ”om och om igen” och hans brännande kinder och glänsande ögon markerar att han befinner sig i ett upphetsat tillstånd. Läsningen väcker så starka känslor hos honom att han inte kan sova, blodet driver ”som eld genom hans ådror” och han lider av häftig hjärklappning. Här anspelar beskrivningarna åter på erotik. Hans Ulriks lidelse blir stark och hans sammansnörda strupe samt den tyngd han känner över bröstet signalerar situationens komplexitet; han har hetsat fram sin lidelse men vet inte hur han ska bli kvitt den. Han ligger med båda händerna sedesamt tryckta mot varandra för att låta ”stormen rasa ut”, somnar utmattad och vaknar tom, utled och kraftlös. Han har förmodligen fått utlopp för sina sexuella fantasier, vare sig han velat det eller ej, och den leda han känner kan förstås som en reaktion på den skambelagda utlösningen.

Under 1800-talet var onanin både tabubelagd och stigmatiserad och särskilt unga, ogifta män befarades hemfalla åt självbefläckelse.²⁷⁹ Eftersom onani inte resulterade i reproduktion uppfattades det medicinskt sett som ett slöseri med kroppsvätskor och man befarade att den som gav efter för sin upphetsning skulle hämmas av skadade, förslappade nerver, bristande kontroll och viljesvaghet. Maja Larsson uppmärksammar den onaniskräck som låg i tiden och skriver att ”[f]antasins erotik saknade verklighetens gränser och hinder, den hade en skrämmande potential att utvecklas vilt och okontrollerat.”²⁸⁰ von Mickwitz dekadensman Hans Ulrik utgör ett exempel på någon som ger efter för denna fantasins erotik, även om detta måste skildras med en viss vaghet och försiktighet, för att inte uppröra 1880-talets sedlighetsförespråkare alltför mycket. Medan den gifta mannens inomäktenskapliga sexuella aktivitet ansågs vara ett tecken på sunt leverne stämplades den ogifta

---

²⁷⁸ Mickwitz 1885, s. 20–21.

²⁷⁹ Tjeder 2006, s. 193–195. Det bör dock poängteras att onanins konsekvenser ansågs vara lika skadliga för unga kvinnor som för unga män.

²⁸⁰ Maja Larsson, *Den moraliska kroppen. Tolkningar av kön och individualitet i 1800-talets populärmedicinska handböcker*, Gidlunds förlag, diss. Uppsala; Hedemora 2002, s. 148–153, citatet s. 149.

mannens försök till sexuell tillfredsställelse som avvikande och osunt beteende.²⁸¹ Eftersom Hans Ulrik i likhet med flera andra av von Mickwitz dekadensmän lever ensam, blir böckerna och de fantasier som dessa framkallar hos honom ett sätt att komma i förbindelse med den egna sexualiteten, även om detta åtföljs av existentiellt betungande känslor i form av tomhet och leda.

I det här sammanhanget krävs en kommentar om läsande och lidelse i 1800-talslitteraturen. Hans Ulrik Helmer är nämligen långt ifrån den enda litterära gestalt hos vilken läsandet ger upphov till lidelsefulla och upphetsade fantasier. Att just romanläsandet kunde vara skadligt och osedligt upphetsande är en föreställning som har sin grund i romanens barndomstid under det sena 1700-talet.²⁸² Eftersom romanen som genre till en början fick stor genomslagskraft bland kvinnliga läsare och författare blev det påstådda kvinnliga lässättet, som enligt Nina Björk kan sammanfattas som ”det bulimiska, uppslukande, fantasiflödande, identifikatoriska”,²⁸³ både omdebatterat och fördömt. Kvinnor ansågs vara mer lättpåverkade än män och skulle därför akta sig för romanernas skadliga inverkan. Gustave Flauberts klassiska *Madame Bovary* (1856) utgör ett exempel på litteratur som leker med den här sortens föreställningar och tankeströmningar. I Flauberts roman har huvudpersonen Emma Bovary förläst sig på romantiska berättelser så till den grad att hon inte klarar av att bemöta verkligheten utgående från realistiska premisser och romanen slutar med hennes död.²⁸⁴

Föreställningen om det obehärskade, känsllosamma och uppslukande läsandet som någonting typiskt kvinnligt bidrar till att den manlighet som Hans Ulrik genom sin läsning representerar även får drag av det kvinnliga. Det kvinnliga hos Hans Ulrik förstärks i beskrivningen av honom eftersom han på grund av sitt försiktiga sätt ända sedan barndomen kallats ”flickan”. Genom att gestalta Hans Ulriks läsande på ett sätt som påminner om en historiskt fördomsfull syn på romanslukande, lättpåverkade läsarinor, svänger von Mickwitz om på föreställningen om en könstypisk egenskap. Gränserna mellan det manliga och det

---

²⁸¹ Larsson 2002, s. 152.

²⁸² Nina Björk, *Sireners sång. Tankar kring modernitet och kön*, Wahlström & Widstrand, Stockholm 2002 [1999], s.107–123.

²⁸³ Björk 2002, s. 129.

²⁸⁴ För en utförligare diskussion om synen på romangenren, läsandet och kön, och med Flauberts *Madame Bovary* som utgångspunkt, se Björk 2002, s. 107–164. Det bör även påpekas att det inte bara var kvinnor som ansågs kunna råka illa ut som en följd av romanläsning. Exempelvis Goethes *Den unge Werthers lidanden* (1774) orsakade känslostormar bland manliga läsare som tog till sig den olyckliga kärlekshistorien och lät sig inspireras av Werthers självförvållade död.

kvinnliga vacklar i gestaltningen av Hans Ulriks atypiska manlighet som skiljer sig markant från det karaktärsfasta borgerliga mansidealet, och ”Ur ett lufs historia” utgör ytterligare ett exempel på hur dekadenslitteraturen omkullkastar uppfattningen om orubbliga könsskillnader.²⁸⁵

Romangenren fick en allt seriösare status i takt med att den övertogs av en manlig författarkår under 1800-talet.²⁸⁶ Men föreställningar kring det lidelsefulla läsandet levde kvar och i Norden bidrog 1880-talets sedlighetsdebatt till att ytterligare misstänkliggöra romanen för dess potentiellt smutsiga och tvivelaktiga innehåll.²⁸⁷ I den nordiska litteraturen berörs det lustfyllda läsandet bland annat av Victoria Benedictsson i romanen *Fru Marianne* (1887). Huvudpersonen Marianne hänger sig gärna åt romanläsandets tjusningar och i början av romanen ligger hon i riskzonen för att bli en ny Emma Bovary, men genom en stadig verklighetsförankring, genom arbete och kärlek till maken, växer hon som individ och lyckas därmed överge romanvärldarnas fantasier. Men det är framför allt en upphetsad läseepisod i Stella Kleves dekadensroman *Berta Funcke* som bär på likheter med von Mickwitz gestaltning av Hans Ulriks liderliga läsande. Kleve skildrar hur den unga Berta läser kärleksscener på följande sätt:

Och då hon kom till en riktig godbit, kunde hon läsa den om och om igen – hviskande, med en omedveten, trånande passion i stämman. Sedan kunde det hända att hon kastade boken och blef liggande i soffan, alldeles stilla – tills hon med ens borrarde hufvudet ner i soffkudden – djupt, djupt ned i det mjuka, rasslande sidenet.²⁸⁸

I den av Kleve skildrade läsakten finns flera drag som påminner om Hans Ulriks läsande. Både Hans Ulrik Helmer och Berta Funcke läser sin utvalda lektyr ”om och om igen”, vilket kan tolkas som en sätt att medvetet söka upphetsning. Båda blir märkbart påverkade av läsningen och båda ligger sedan stilla, för att i Hans Ulriks fall möjligtvis bekämpa och i Bertas fall snarare bejaka det tillstånd som de befinner sig i. Kleves skildring av Bertas läsakt är kortfattad och något mer rak på sak, både i fråga om vad Berta känner genom ordval så som ”omedveten, trånande passion” och i beskrivningen av händelseförloppet. Bertas reaktioner – hon kastar boken ifrån sig,

---

²⁸⁵ Showalter 1995, s. 169. Jfr även von Mickwitz förförerskor som genom sin initiativförmåga uppvisar typiskt maskulina drag.

²⁸⁶ Björk 20002, s. 123–129.

²⁸⁷ Se t.ex. Bredsdorff 1973. Jfr också hur von Mickwitz i ”Messling” driver med skräcken för osedlig litteratur genom att ironisera över moster Emmy Linds uppfostringsprinciper och syn på Runeberg, Tegnér och Topelius som lämplig lektyr för unga flickor.

²⁸⁸ Stella Kleve, [Mathilda Mallings], *Berta Funcke. Berättelse*, Jos. Seligmann & C:is förlag, Stockholm 1885, s. 17–18.

hon trycker huvudet mot soffkudden – tyder på att hon upplever njutning och når extas.²⁸⁹ von Mickwitz skriver längre och skildrar Ulriks kroppsliga reaktioner; hans bultande hjärta, hans blod som liknas vid eld, det faktum att han inte kan somna. Medan Bertas läsakt kan förknippas med spänning och välbehag och inte åtföljs av negativa känslor, drabbas Hans Ulrik av en känsla av tomhet och leda i efterhand, vilket gör hans genom läsandet utlevda sexualitet mer ångestladdad. Det sena 1800-talets sexualitetstabu bidrar högst sannolikt till att varken Kleve eller von Mickwitz i raka ordalag skriver att deras protagonister hänger sig åt självtillfredsställelse, även om detta är någonting som antyds kraftigt i båda texterna. Genom sina skildringar av Bertas och Hans Ulriks jakt på sexuell upphetsning är Kleve och von Mickwitz sällsynt frispråkiga och vågade för sin tid.²⁹⁰

I Hans Ulriks värld är fantasierna även långt mer lockande och uppeggande än verklighetens kvinnor. På en bal plockar han upp en näsduk som societetsfröken Tora Gransköld har tappat. På det viset inleds bekantskapen mellan dem, samtidigt som det egentligen är hennes parfymerade näsduk som sätter hans huvud i brand och väcker en stark längtan i honom. Hans besatthet av näsduken kan i själva verket ses som ett uttryck för fetischism och blir därmed en blinkning mot den europeiska dekadenslitteraturens förkärlek för det konstlade. Det är Tora Gransköld som slutligen friar till Hans Ulrik och därmed skakar om könskonventionerna, även om von Mickwitz på sitt typiska sätt flikar in att ”alla” i den borgerliga societeten antar att det var Hans Ulrik som friade. Men Hans Ulriks intresse för Tora svalnar småningom, samtidigt som han får ett allt mer sjukligt och tårt utseende. När paret träffas för sista gången ger han i sitt försök till förklaring uttryck för den livsleda och uppgivenhet som är typiska för dekadensmannen:²⁹¹

Jag har älskat slut min kärlek, Tora. Förstår du? Jag har icke mera *kraft* till att älska. Jag har blott kraft till att känna leda. Ja, jag leds vid allt. [...] Det var så, att – min

²⁸⁹ För en något utförligare diskussion kring läsakten i *Berta Funcke*, se Andersson 2010, s. 131.

²⁹⁰ Att jämföra skildringen av läsandet i *Berta Funcke* och ”Ur ett lufs historia” blir långt ifrån långsökt ifall kontexten kring de litterära gestalterna och deras författare beaktas. Berta Funcke och Hans Ulrik Helmer kan i själva verket ses som jämnåriga kusiner i en nordisk dekadenskontext. Stella Kleve och Gerda von Mickwitz hörde till samma författargeneration (Kleve dvs. Mathilda Kruse föddes 1864) och behärskade samma språk, även om de var verksamma i olika länder. Bägge debuterade 1885 med *Berta Funcke* respektive *Solglöd* och i receptionen av bägges verk betonades särskilt likheter med Herman Bangs författarskap. (Bang skrev även ett förord till *Berta Funcke* och blev därmed delaktig i Kleves författardebut. För en diskussion om Bangs betydelse i förhållande till Kleves författarskap, se Ney 1993, s. 23–29 och 34–35.) Det är anmärkningsvärt att någon jämförande studie inte har gjorts mellan von Mickwitz och Kleves författarskap, trots att det finns flera likheter att ta fasta på.

²⁹¹ Ahlund 1994, t.ex. s. 11.

längtan var för stark, för hejdlös. Man måste hålla måtta äfven deruti. Och det har jag icke gjort –“²⁹²

Hans Ulriks ord avslutar förhållandet med Tora och deras förlovning bryts. I det ovan citerade textstället förmår han ändå diagnostisera sitt problem, nämligen avsaknaden av måttfullhet. Den här avsaknaden kommer till uttryck både i hans läsande och i hans sätt att hänge sig åt andra slags fantasier, så som fantasin om att vara förälskad. Hans Ulrik har förbrukat all sin kraft på sina fantasier eftersom hans ”längtan var för stark” och nu finns ingenting kvar. När livsledan smyger sig på står dekadensmannen handfallen, förlamad av uppgivenhet. Hans Ulrik Helmer är en manlig version av Emma Bovary, en som föredrar eskapism och drömmar men som inte klarar av att handskas med verkligheten. Liksom Emma Bovary möter även Hans Ulrik sin död i slutet av berättelsen.

Hans Ulriks krafter tynar bort så att han blir sängliggande och trots sina unga år uppvisar han symptom som påminner om ålderdomssvaghet. Statsrådet B som närvarar vid en sista läkarundersökning drar slutsatsen att Hans Ulriks oförklarliga, svaga hälsa beror på att ungdomen ”läsa för mycket. Och sådana böcker, alltför tungsmälta! Upphetta endast fantasin – osund lektyr. Ja, minsann är det icke det. Jag tror den pojken har läst ihjäl sig –”²⁹³. Med denna replik, samt den därpå följande, lakoniska berättarkommentaren: ”Och dermed var den saken afgjord”²⁹⁴ ger von Mickwitz en ironisk avslutning på berättelsen om Hans Ulrik Helmer. Statsrådet B representerar en äldre generation som inte förstår sig på den yngre generationen, dess existentiella kriser och ”osunda” lektyr. I den borgerliga mannens ögon blir Hans Ulrik Helmer en avvikelse, han blir mannen som läste ihjäl sig. Jag instämmer med Toftegaard Pedersen i tolkningen av att von Mickwitz med ”Ur ett lufs historia” inte riktar någon explicit kritik mot romanläsning. Det är snarare det borgerliga etablissemangets fördomar (och skräck för det osedliga) som utsätts för ironisk kritik i slutet av novellen.²⁹⁵

---

²⁹² Mickwitz 1885, s. 31. Måhända kommer von Mickwitz filosofiska kunnande till uttryck här, ty tanken om att ”[m]an måste hålla måtta” kan läsas som en anspelning på antikens dygdetik och i synnerhet Aristoteles framhävande av det måttfulla och balanserade som någonting väsentligt för den goda människan.

²⁹³ Mickwitz 1885, s. 34.

²⁹⁴ Mickwitz 1885, s. 34.

²⁹⁵ Toftegaard Pedersen 2002, s. 67.

Vämjelse och ångest

Medan Hans Ulrik Helmers intensiva fantasier i "Ur ett lufs historia" utmynnar i tomhet och leda, får huvudpersonen Erik Holt känna hur en hastigt uppflammad förälskelse övergår i vämjelse och ångest i novellen "Smekmånad". Toftegaard Pedersen sammanfattar det centrala i novellen genom att föreslå att "Smekmånad" kan läsas som "en minianalyse af den fejlslagne forelskelse".²⁹⁶ I skildringen av Erik Holts förälskelse som hastigt blossar upp men som lika hastigt slocknar och ersätts av ångestkänslor visar von Mickwitz prov på en säker psykologisk berättarförmåga av samma slag som återfinns hos Ola Hansson, och den övergående förälskelsen är ett ämne som också Hansson dissekerar grundligt i några av novellerna i *Sensitiva amorosa*, ett par år efter von Mickwitz.

I "Smekmånad" förälskar sig Erik i den rika grosshandlardottern Alma Berner och deras bekantskap leder i rask takt vidare till frieri, äktenskap och en smekmånadsresa till Nizza. Men redan när von Mickwitz beskriver deras spirande kärlek finns det någonting som skaver i formuleringarna.

De trädde hvarandra småningom allt närmare, och hennes eld tände elden äfven uti hans själ. Kärlek väcker genkärlek. De älskade hvarandra. Och en afton drog hon bekiinnelsen om hans kärlek ur honom.²⁹⁷

von Mickwitz berättande och ordval väcker tvivel om att det verkligen är fråga om kärlek mellan det unga paret i novellen. Att Almas "eld tände elden äfven uti hans själ" låter tvärtom som om de hetsar fram känslor hos varandra och de korta meningarna "Kärlek väcker genkärlek" och "De älskade hvarandra" klingar mer affärsmässigt torrt än övertygande. Att Alma Berner "drog bekiinnelsen om hans kärlek ur honom" är slutligen en formulering som anspelar på tvång, rent av tortyr.

Efter en kort förlovningstid gifter sig paret. von Mickwitz klargör, att: "Det var hon, som påskyndade bröllopet. Han lät sig ledas utaf henne. Ty det var hon, som var den starkare."²⁹⁸ I förhållande till dekadensmannen Erik blir hans fästmö Alma alltså den initiativtagande parten som driver på bröllopet, medan Erik låter detta ske utan att själv ta del i händelseförloppet. Alma är visserligen inte någon kokett förförerska, men med sin starkare vilja styr hon över Erik, som i sin tur ger

---

²⁹⁶ Toftegaard Pedersen 1997, s. 192.

²⁹⁷ Mickwitz 1885, s. 61.

²⁹⁸ Mickwitz 1885, s. 58.

efter och inrättar sig i borgerlighetens konventioner gällande förlovning och äktenskap.

Senare i novellen ångrar Erik emellertid sin förhastade förälskelse och sitt påskyndade äktenskap. När paret återvänder från sin smekmånad påpekar svärfadern genast hur trött och medtagen Erik ser ut. Erik går för att vila men i parets nya, gemensamma sovrum möts han av en obehaglig överraskning. Eftersom Alma lagt på minnet att rosen är hans favoritbomma har hon låtit inreda rummet med både rosenmotiv och färska blommor och när Erik träder in i rummet ger beskrivningen av en mängd rosor och en överhängande rosendoft ett klaustrofobiskt och kvävande intryck. Det klaustrofobiska förstärks när han tänker på att det är det här rummet som han ska bo i, år ut och år in, tillsammans med Alma. Rosorna i rummet får honom att minnas deras bröllopsresa till Nizza.

Ja, det påminte honom om Nizza. Påminte honom om det, som han icke kunde tänka på, utan att rysa, och som han ändå icke hade rättighet till att glömma. Nej, han fick icke glömma det, aldrig. För hennes skull aldrig. Och så länge deras samlif skulle räcka, så länge var det hans pligt att tänka derpå.²⁹⁹

Minnena av smekmånaden i Nizza väcker inga varma kärlekskänslor hos Erik. Hans förälskelse har avtagit och kvar finns endast pliktmedvetenheten om hans roll som äkta make. Eftersom Erik associerar rosorna i rummet med smekmånaden i Nizza får rosorna en erotiskt laddad innebörd. Det är under smekmånaden som Eriks och Almas fysiska liv tagit sin början, vilket blivit en vändpunkt för honom. Smekmånaden har fått Erik att revidera sin förälskelse och ångra sitt äktenskap. Den har med andra ord haft en rakt motsatt effekt än vad tanken bakom en smekmånad är, och därmed får von Mickwitz val av titel en högst ironisk anstrykning.

Eftersom rosorna i novellen bär på en symbolisk, sexuell laddning bör detta uppmärksammas något mer. Witt-Brattström skriver om blomman i dekadenslitteraturens bildspråk; ”Sällan noterat är att kombinationen blommor och kvinnor i dekadensen konnoterar könssmitta. Blomman står också för den unga kvinnans knoppande, halvt eller helt utslagna könsorgan.”³⁰⁰ Visserligen finns ingen könssmitta att ta fasta på i ”Smekmånad”, men de blommande och doftande rosorna i novellen anspelar definitivt på Almas sexualitet som hon uttryckt fritt och obesvärat efter bröllopet, vilket i sin tur väckt vämjelse och negativa känslor hos Erik.

---

²⁹⁹ Mickwitz 1885, s. 64.

³⁰⁰ Witt-Brattström 2007, s. 126.

Mängden rosor och deras starka doft i det gemensamma sovrummet kan förknippas med det begär som Alma visar Erik, ett begär som han rygggar undan inför och som han uppfattar som kvävande.

När Erik tänker tillbaka på smekmånaden minns han hur Alma har förändrats. ”Under resan hade det ännu varit annorlunda. Han hade varit hennes ledsagare och beskyddare, ingenting mera. Och det hade varit bra så.”³⁰¹ Så länge som parets relation varit platonisk har Erik varit tillfreds med situationen. Men när de nått resans slutdestination är det Alma som yrkat på följande steg i deras förhållande. ”„Ändtligen, Erik! – Nu kan vår gemensamma smekmånad börja“, hade hon hviskat. Och den hade börjat . . .”³⁰² Erotiken förändrar balansen i parrelationen och Erik känner sig inte alls bekväm med den nya, fysiska intimiteten dem emellan:

Hon hade fått ett visst obesväradt sätt att smekas också i andras närvaro, ett frulikt sätt – medan vämjelsen för allt, för henne och för smekningarna och för sig sjelf, blef allt starkare inom honom.³⁰³

Den vämjelse och ångest som Erik känner inför Alma är besläktad med de slags känslor som förekommer hos männen i Ola Hanssons dekadenslitteratur, och som i sin tur kan spåras bakåt till exempelvis Baudelairens överkultiverade flanör som betraktar kvinnan med en blick som pendlar mellan avsmak och begär, och till Joris-Karl Huysmans dekadensroman *Mot strömmen* (1884) där huvudpersonen, dandyn des Esseintes, å ena sidan praktiserar extravaganta erotiska utsvävningar men å andra sidan ger uttryck för en känslokombination bestående av kvinnoförakt, vämjelse och livsleda. Mannens förakt och vämjelse inför verklighetens levande kvinna utgör således något av en grundkomponent i dekadenskonceptet.³⁰⁴ I den första novellen i *Sensitiva amorosa* sammanfattar Hanssons manliga berättarjag dekadensmannens uppgivna syn på den fysiska interaktionen med kvinnor; ”Det är något så skrämmande trist i detta att eftersträfvat och få en kvinna, det vållar äckel och smärta från början till slut.”³⁰⁵

I sin gestaltning av Erik Holt tar von Mickwitz fasta på dekadensmannens vämjelse, ångest, leda och könsäckel. Men Erik känner också en djup besvikelse när han slås av insikten att han och Alma inte är ett dugg lika

---

³⁰¹ Mickwitz 1885, s. 64.

³⁰² Mickwitz 1885, s. 65.

³⁰³ Mickwitz 1885, s. 67.

³⁰⁴ Witt-Brattström 2007, t.ex. s. 63–64.

³⁰⁵ Ola Hansson, *Sensitiva amorosa*, H. Österling & C:o förlag, Helsingborg 1887, s. 4–5.

varandra, att de inte förstår varandra och inte har någonting gemensamt, men ändå har förbundit sig att leva tillsammans. Erik har kastat sig in i en illusionsartad förälskelse, i jakt på samhörighet med en annan människa. I förälskelsen har han förblindats av sina fantasier och när dessa insikter når honom under smekmånaden fylls han av ångest. Helst skulle han vilja lämna Alma, men han förstår att han inte kan göra så mot henne och att han själv dessutom saknar kraft och mod till det.

Nej, här fanns ingen hjälp. Han visste, att han var dömd att hela sitt lif igenom vara bunden vid henne. Att fortsätta en samlefnad, den han vämjdes vid. År ut, år in, tills döden skilde dem . . .³⁰⁶

Eriks tankar skriker ut ångest och uppgivenhet när ”Smekmånad” slutar. Dekadensmannen är ”dömd” till den relation som han frivilligt ingått men som han i efterhand ångrar djupt. Genom att ta fasta på dekadensmannens vämjelse inför den verkliga kvinnan och genom att låta detta urarta i ett lamslaget, passivt beteende gestaltar von Mickwitz Erik Holt med en genuskritisk blick. Dekadensmannen representerar en drömsk, verklighetsfrånvärd och oföretagsam maskulinitet som får förödande konsekvenser i hans liv.

Lidelse och död

I ”Bland rosor” går von Mickwitz in för att på ett konstnärligt sätt skildra en dödssjuk ung mans sista stund i livet. Mannens tillstånd diagnostiseras inte närmare men han beskrivs som fullständigt kraftlös. Novellen är en ögonblicksbild som utspelas medan huvudpersonen ligger på en balkong, omgiven av en vacker utsikt och en mängd blommande rosor, samtidigt som hans tankar kretsar kring en stor längtan som aldrig uppfyllts. Denna diffusa längtan har blivit något av ett olöst mysterium i mannens borttynande liv, vilket möjliggör en tolkning av ”Bland rosor” där en icke utlevd, undertryckt erotik utgör ledmotiv.

Den driftsproblematisering som kan läsas in i ”Bland rosor” hör till 1800-talets stora debattämnen och hade en liberal förespråkare i den skotska läkaren George Drysdale, vars bok *Samhällslärans grunddrag eller fysisk, sexuell och naturlig religion* utkom 1878 i svensk översättning. Drysdale menade att människan måste bejaka sin naturliga sexualdrift genom regelbundna heterosexuella samlag och förespråkade användandet av preventivmedel för att möjliggöra en hög sexuell

---

³⁰⁶ Mickwitz 1885, s. 67–68.

aktivitetsnivå och samtidigt begränsa antalet barn. Enligt Drysdale inverkade avhållsamhet och undertryckta begär nämligen negativt på hälsan och kunde resultera i både fysiska och psykiska besvär så som sjukdomar och en försvagad livskraft. Drysdale och hans angångare befarade att människans könsorgan skulle förtvina om de inte användes rätt.³⁰⁷

I ”Bland rosor” har den icke namngivna huvudpersonen hela sitt liv kämpat emot en längtan och uppvisar tydliga svaghetssymptom. Driftsproblematiken i novellen framkommer även indirekt, i kontrasterandet av den frodiga naturen och de friskt blommande rosorna med den utmattade mannen som håller på att tyna bort på grund av undertryckta, förnekade begär. Både rosen som ett återkommande motiv och von Mickwitz användning av den röda färgen i novellen understryker således tolkningen av att ”Bland rosor” kretsar kring den undertryckta erotiken. Den röda färgen förekommer givetvis i beskrivningarna av de blommande rosorna, men von Mickwitz låter också mannens blod svalla som eld och stunden innan han dör får solen sänka sig i en fantastisk, purpursprakande solnedgång. På det viset genomsyras novellen av en pulserande, röd färg som hör samman med passion och begär.

Liksom i novellen ”Smekmånad” bär rosorna även här på en erotisk, symbolisk betydelse, vilket framkommer då det är en purpurfärgad ros som väcker mannens längtan en sista gång.

[H]an lyfte något på ögonlocken, och blicken höjde sig. Den föll på en ros, som hängde ned öfver hans hufvud. En svällande, purpurröd ros – halft utsprucken.

Blicken stannade på rosen, och småningom trängde sig ett uttryck fram uti tomheten deri. Ett svagt uttryck av längtan, som växte. Handen ryckte till. Så höjde han den. Men han nådde icke rosen. Och armen sjönk åter ner, medan det längtansfulla uttrycket uti ögonen blef allt starkare . . .³⁰⁸

Det sätt på vilket rosen beskrivs i citatet ovan, som svällande, röd och halvt utsprucken, kan förknippas med både erotiska begär och med bilden av blottade könsorgan. Att mannen inte lyckas nå rosen som väcker hans längtan talar för att denna längtan är en ouppnåelig fantasi. Mannens tankar fortsätter att vandra:

Minnen kommo, minnen, som frambesvurits genom denna hans sista jordiska längtan; längtan efter att ega rosen, som hängde blott några steg ifrån honom, öfver hans hufvud. Rosen, som han aldrig skulle få hålla i sin hand. Ty han saknade ju kraft att ropa på någon, och sjelf nådde han icke dit upp.³⁰⁹

---

³⁰⁷ Levin 1989, s. 36–38.

³⁰⁸ Mickwitz 1885, s. 86.

³⁰⁹ Mickwitz 1885, s. 87.

Den unga mannens önskan att ”ega rosen” är någonting han aldrig gjort och inte heller nu lyckas med, eftersom det är för sent och hans krafter inte längre räcker till. Rosen får representera hans icke utlevda, erotiska längtan – den del av livet som lämnat honom ovetande och otillfreds; ”Lifvet hade ju blott varit en ändlös följd af önskningar, som han aldrig fått uppfylla, en enda lång, vild längtan, som han aldrig fått tillfredsställa . . . ”³¹⁰ Eftersom han ligger inför döden och aldrig kommer att få leva ut sina drifter är den erotiska längtan han känner överväldigande och samtidigt försedd med nästan mystiska övertoner. I sin feberyra ser han skugglika varelser träda fram och ge honom anklagande blickar, vilket åtföljs av dessa tankar:

Det var ju icke qvinnan han älskat, det var kärleken – den eviga, den bottenlösa, som han jagat efter, och som han aldrig funnit. Och dag ifrån dag brann lågan uti honom vildare, starkare; han måste ju släcka den, den förtärde honom. Bort! Bort! Jag är skuldlös, skuldlös!³¹¹

Jag tolkar ”Bland rosor” som en berättelse om en man som levt ett kyskt och sedligt liv, men med en dröm om en högre stående kärlek som han inte förmått kombinera med verklighetens kvinnor. Liksom dekadensmännen Hans Ulrik Helmer och Erik Holt har han förmodligen varit mer förtjust i själva förälskelsetillståndet än i den person som hans förälskelse riktats mot. Hans Ulrik och Erik följer ett mönster där de visserligen gått in för att projicera sina intensiva känslor mot en kvinna, men när känslorna visats vara besvarade har de velat dra sig undan. I ”Bland rosor” kombinerar von Mickwitz således driftsproblematiken och den undertryckta sexualitetens tärande biverkningar med hennes dekadensmäns allra vanligaste problem, nämligen att föredra illusioner och fantasier framom det som verkligheten erbjuder. ”Måste han dö så som han lefvat, med evig otillfredsställd längtan uti sin själ?”³¹² lyder berättarens retoriska fråga i novellen. Svaret är ett rungande ja, ty kombinationen av mannens tärande fysiska längtan och världsfrånvända fantasier om ouppnåelig kärlek tar livet av honom.

Toftegaard Pedersen har berört likheter mellan ”Bland rosor” och Jacobsens novell ”Der burde have været Roser” (1882), med fokus på författarnas språk, stil och användning av rosenmotivet som i bägge fallen förekommer både i

---

³¹⁰ Mickwitz 1885, s. 90.

³¹¹ Mickwitz 1885, s. 90.

³¹² Mickwitz 1885, s. 91.

början och i slutet av texterna.³¹³ Jag kommer inte att diskutera Jacobsens novell här, utan ska istället utgående från driftsproblematiken i "Bland rosor" på nytt lyfta fram likheter mellan von Mickwitz och Stella Kleves författarskap. "Bland rosor" kan nämligen jämföras med Kleves novell "Pyrrhussegrar" som publicerades i *Framåt* 1886. I bägge novellerna behandlas driftsproblematiken och den undertryckta sexualitetens förtärande konsekvenser och författarna har skrivit in sina respektive huvudpersoner i en miljö vars iscensättning bär på anmärkningsvärt många likheter. Medan von Mickwitz hållit sig till en manlig huvudperson och således tillämpat könsbytarstrategin för att närma sig den kontroversiella sexualiteten, väckte Kleves kvinnliga huvudperson Märta Ulfklo ett osedligt ramaskri när "Pyrrhussegrar" publicerades. Det som ansågs vara upprörande med novellen var Kleves sätt att öppet skriva om en kvinnas sexuella begär. I "Pyrrhussegrar" är det den kvinnliga blicken som betraktar och därmed objektifierar männen som hon känner begär till. Men varje gång som lusten flammade upp i Märta Ulfklo har hon sedesamt kämpat emot den. Varje dygdig seger i hennes liv har haft ett dyrköpt pris eftersom hennes icke utlevda sexualitet lett till hennes döende tillstånd.³¹⁴

Novellerna följer en likadan struktur där författarna börjar med att måla upp en vacker, levande omgivning och sedan placerar in var sin döende huvudperson mitt i idyllen.³¹⁵ Både von Mickwitz döende unga man och Kleves Märta Ulfklo ser ut över grönskande trädgårdar och blänkande vatten.³¹⁶ Efter att författarna skapat kontrast mellan den sköna naturen och den dödssjuka människan låter de sina trötta huvudpersoner försjunka i driftsstyrda tankar om begär, fantasier och en icke utlevd erotik. Kleve är tydligare i sitt skrivande och låter Märta Ulfklo minnas ett antal erotiskt laddade situationer där hon känt begär till specifika män, medan von Mickwitz låter den manliga huvudpersonens tankar vandra på ett mer abstrakt och drömmande plan. Den unga mannens begär är påtagligt men inte riktat mot någon

---

³¹³ I Jacobsens novell förekommer dock inga riktiga rosor, men meningen "Der burde have været roser" både inleder och avslutar texten. Se Toftegaard Pedersen 2003, s. 157–161.

³¹⁴ Hjort-Vetlesen 1993, s. 339–340 och Ney 1993, s. 150–157. Ney för en utförlig diskussion om den kvinnliga blicken i Kleves "Pyrrhussegrar".

³¹⁵ Jfr hur novellerna inleds: "Rosor, solljus, friska, doftande vindar . . . [...] Och midt uti allt en döende." Mickwitz 1885, s. 85. "Märta Ulfklo har kommit till Montreux för att andas alpluft, dricka druvsaft och bada i solljus – har kommit till Montreux för att dö." Stella Kleve, [Mathilda Mallings], "Pyrrhussegrar" [1886], Birgitta Ney (red.), *Synd. Noveller av det moderna genombrottets kvinnor*, pdf-upplaga januari 2007 [1993], s. 64.

³¹⁶ Jfr beskrivningen av utsikten: "Utanför trädgården en bit af hafvet, och på andra sidan viken en blånande bergskedja", von Mickwitz 1885, s. 85. "[S]tarrar hon ut öfver de skinande zinktacken mellan de sluttande gröna trädgårdarne och sjöns vida, blanka blå." Kleve [1886], s. 64.

specifik person. Vetskapen om att allting nu är för sent och att döden är oundviklig genomsyrar de båda texterna.

I berättandet använder sig von Mickwitz och Kleve av en slags cirkelrörelse och båda inleder och avslutar sina noveller på ett likadant sätt. Från huvudpersonernas utmattade tankar återgår författarna till samma slags situationsöverblickande berättarperspektiv som utnyttjades i början av novellerna. I von Mickwitz fall är cirkelrörelsen allra tydligast eftersom hon både inleder och avslutar novellen med samma ord; ”Rosor öfverallt . . . [...]”.³¹⁷ Med tanke på det framträdande rosenmotivet i von Mickwitz novell är det remarkabelt att också Kleve skrivit in rosor i slutet av ”Pyrrhussegrar”; ”rosorna ha redan mist sin daggiga friskhet, knoppar ha slagit ut och hänga tunga och yppiga från stjälkarne”.³¹⁸ Kleves tunga, yppiga rosor påminner mycket om dem som von Mickwitz skildrar och kan här tolkas som en anspelning på Märtas utvecklade kropp och försummade sexualitet. Ytterligare en likhet på detaljnivå som bör noteras i de två novellerna är att när mannen i ”Bland rosor” dör skriver von Mickwitz: ”Ögonen förvredo sig, fradgan stod skummande ut från munnen –”.³¹⁹ Märta Ulfklo lever visserligen ännu i slutet av Kleves novell, men en barmhärtighetssyster ”torkar den blodiga fradgan från hennes läppar”.³²⁰

Medan Kleve djärvt förenar sexualdriften med kvinnliga begär så att ”Pyrrhussegrar” blir en ytterst vågad och tydligt debatterande text, kombinerar von Mickwitz istället den manliga huvudpersonens undertryckta begär med den lidelse och längtan som är typisk för alla hennes dekadensmän, samt med ett expressivt språk fullt av rosenmetaforer. Det blir således enklare att uppfatta ”Bland rosor” som ett uttryck för von Mickwitz experimenterande med en litterär dekadensestetik än som en explicit debatterande text. Men bortom den estetiska och av döden präglade stämningsbild som hon målar upp uppenbarar sig ändå en återkommande genusproblematik, ty huvudpersonen i ”Bland rosor” förgås av längtan efter något onåbart, precis som de övriga dekadensmännen i *Solglöd*. Hans Ulrik Helmer, Erik Holt och den döende i ”Bland rosor” förenas av sin oförmåga att finna en balans mellan längtan, fantasier och verklighet och detta kulminerar var gång det handlar om kärlek. Även Ulrik Bruhn, den sista dekadensmannen i det här analyskapitlet,

---

³¹⁷ Mickwitz 1885, s. 85 och 91.

³¹⁸ Kleve [1886], s. 68.

³¹⁹ Mickwitz 1885, s. 91.

³²⁰ Kleve [1886], s. 69.

lider av samma problem som tydligast kommer till uttryck i diskrepansen mellan förälskelsens illusioner och bemötandet av verklighetens kvinnor.

Kärlekens illusioner

När von Mickwitz andra roman *Kärleken: en utvecklingshistoria i episoder* utkom, påpekade Rafaël Hertzberg i sin recension att det fanns märkbara likheter mellan denna och de psykologiska gestaltningar som Ola Hansson visat prov på i *Sensitiva amorosa*.³²¹ von Mickwitz och Hansson skildrar nämligen samma slags dekadensmän som har ett problematiskt förhållande till kärleken och som översköls av ångest och livsleda. Vad som dock inte påpekats är att von Mickwitz redan studerat varianter av detta slags dekadensmän i *Solglöd*, två år innan Hanssons berömda novellsamling utkom. Huruvida Hansson läst *Solglöd* blir en obesvarad, om än rätt sannolik spekulat, för genom bådass medverkan i *Framåt* bör han åtminstone ha känt till von Mickwitz författarskap.

Jag vågar emellertid argumentera för att von Mickwitz med *Kärleken* går i dialog med Hanssons *Sensitiva amorosa*. I *Kärleken* utgör huvudpersonen Ulrik Bruhn en djupare utvecklad version av dekadensmännen i *Solglöd*. Liksom Hanssons dekadensmän lär sig även Ulrik att kritiskt granska både sitt och andras känsloregister och von Mickwitz roman följer samma episodartade struktur som Hanssons novellsamling. När Hansson i den första novellen ger uttryck för någonting som närmast skulle kunna betecknas som den reflekterande dekadensmannens programförklaring, lyder detta så här:

Jag har nu icke mer än ett enda intresse kvar: att studera och njuta könet. [...] Jag har gjort detta studium och denna njutning till en läcker konst, och jag har icke annat mål eller intresse här i lifvet än att drifva denna konst till dess fulländning.³²²

Hanssons manliga berättarjag tar på sig uppgiften att studera, eller snarare att med genomsådande blick dissekera kvinnor.³²³ Med dekadensmannen Ulrik Bruhn svänger von Mickwitz däremot om på Hanssons programförklaring. Medan berättarjaget i *Sensitiva amorosa* säger sig studera kvinnor, utför von Mickwitz en psykologisk studie av dekadensmannen. I *Kärleken* lyckas hon därmed åskådliggöra de mer problematiska aspekterna av dennes karaktär och hantering av förhållandet

³²¹ Rafaël Hertzberg, "Literatur", i *Hufvudstadsbladet* 22.11.1892.

³²² Hansson 1887, s. 3–4.

³²³ För en djupare diskussion om Hanssons "Sensitiva-man" och hans dissektionsartade kvinnostudier, se Witt-Brattström 2007, s. 139–140.

mellan könen. von Mickwitz tillämpar således dekadensens retorik och iscensättningar för att med genuskritisk blick studera det slags representation av manlighet som dekadensmannen står för, och som framför allt inbegriper begränsningar i bemötandet av verklighetens kvinnor.

Liksom titeln avslöjar handlar *Kärleken* givetvis om kärlek, men det är en pessimistisk kärlekssyn som kommer till uttryck i romanen. von Mickwitz låter Ulrik Bruhn förälska sig i kvinna efter kvinna och romanen är uppbyggd i korta kapitel som handlar om dessa förälskelser. Ulriks känslor håller inte i sig, antingen för att han själv drabbas av leda eller för att kvinnorna avslutar relationerna. Kärleken blir ouppnåelig eftersom Ulrik alltid föredrar illusioner framom verklighet och i sina förälskelser går han in för att i första hand hänge sig åt sina egna känslor och fantasier, vilket förbrukar all hans energi. Redan i romanens första kapitel som handlar om Ulriks barndom kommer två viktiga poänger fram, som blir talande för hans karaktär. Här möter läsaren barnet Ulrik Bruhn – ett barn som gärna drömmer, fantiserar och låter sig förtrollas av sagornas tjusning. Ulrik har en återkommande riddarfantasi som går ut på att han räddar en prinsessa från diverse faror och ofta slutar dessa påhittade äventyr med att han själv dör, lycklig över att ha räddat henne.³²⁴ När han sedan förälskar sig för första gången är det i prästens lungsjuka dotter som kommit hem från en sanatorievistelse för att dö. Ulrik ser den dödsdömda flickan en enda gång och det räcker för att han ska drabbas av en överväldigande ångestkänsla. Hon blir den prinsessa han inte kan rädda eftersom döden kommer emellan, vilket ger en antydning om att kärleken i hans värld för alltid kommer att vara förbunden med någonting onåbart.

I anknytning till den ouppnåeliga kärleken leker von Mickwitz även med Narkissosmyten i romanen. Ulriks barndomsvän Elisabeth Stjernfeldt har en far som är skulptör och en dag visar hon honom sin fars ateljé. I ateljén beundrar Ulrik en mycket vacker skulptur av Narkissos. Det är således möjligt att dra en parallell mellan Ulrik, för vilken kärleken blir ouppnåelig eftersom han är mer förälskad i sitt eget förälskelsetillstånd, och Narkissos, som förälskar sig i sin egen spegelbild utan att veta om det och därmed personifierar en längtan efter det onåbara.³²⁵

---

³²⁴ Se Mickwitz 1892, s. 6.

³²⁵ Se P. Naso Ovidius, *Metamorfoser*. Urval och svensk tolkning av Erik Bökman, Natur och Kultur, Stockholm 1925, s. 78–85.

Den onåbara och obeständiga kärleken blir ett problem för Ulrik. När hans relation med förförerskan Davida Dybing tar slut reagerar Ulrik först genom att förneka att det alls varit fråga om äkta kärlek, vilket kan tolkas som en psykologisk förvarsmekanism. I hans föreställningsvärld är riktigt kärlek någonting som inte kan ta slut. Han är ändå tvungen att acceptera slutet och faller sedan in i ältande tankar och ångest, på grund av de krossade kärleksillusionerna:

Så var då detta slutet på en känsla, som börjat så skimrande, så rik på jublande sällhet – detta äckel, denna likgiltighet, denna motvilja mot allt, som en gång utgjort hans salighet.

Detta var alltså allt, lifvet hade att bjuda på af lycka! Värkligheten, som motsvarade de aningar, hvilka kastat sin glans öfver hans barndoms drömmar, som gjorde lifvet till ett sagoland, der han skulle finna en ovansklig, oföränderlig, oändlig sällhet . . .

Han vred sig som under en outhärdlig fysisk smärta. Han grät, han snyftade. Han ville icke gifva med sig, icke se sanningen i ögonen. Men hans eget medvetande var omutligt, och bit för bit sönderföll hans drömmars luftslott, och grus och vämjeliga ruiner var det enda som blef kvar . . .³²⁶

När Ulrik accepterar att relationen med Davida Dybing är avslutad övermannas han av omvälvande känslor. Han observerar hur kärlekens ”jublande sällhet” ersatts med äckel, likgiltighet och motvilja. Han inser att verkligheten faktiskt inte motsvarar ”hans barndoms drömmar” och här letar sig en smula nostalgi in i hans tankar, samtidigt som von Mickwitz på nytt åskådliggör hans eskapistiska läggning och dragning mot sagornas värld. Att Ulrik sedan gråter och snyftar inför Davida bryter mot det behärskade, borgerliga manlighetsidealet och leker snarare med föreställningar om en ytterst emotionell romantiker. Men allt det sköna som romantikern måhända skulle hålla fast vid blir ”grus och vämjeliga ruiner” i Ulriks tankar och förankrar honom därmed i dekadensens ältande av det tomma, meningslösa och otäcka.

Efter brytningen med Davida utvecklar Ulrik en mer analytisk och självvranssakande sida hos sig och han blir bättre på att både ifrågasätta och reflektera kring sina känslor. Ulriks följande flamma är den ryska damen Sonja Arapoff som han träffar på en badort. Hon är visserligen förlovad men han låter sig ändå förföras av henne. Deras korta romans utspelas i ett kapitel där von Mickwitz för första gången nyttjar dagboksformens berättarperspektiv. I dagboksanteckningarna medger

---

³²⁶ Mickwitz 1892, s. 68–69.

Ulrik att han är förälskad i Sonja, men som den reflekterande dekadensman han är, drabbas han av behovet att dissekera sina känslor:

Jag känner tydligt igen symptomerna. Oron, längtan, som drifver mig att uppsöka hennes sällskap, utan att derigenom lugnas . . . .

Det är egendomligt, med hvilken skärpa jag kan observera mig sjelf. Icke en rörelse, icke en känsla undgår mig. Det är, som vore jag delad i två hälfter. Den ena handlar och känner, den andra iakttagar och kritiserar.³²⁷

Ulriks observerande av sig själv mitt i förälskelsen har någonting både analytiskt och kliniskt över sig. Detta understryks av att han kallar de tecken på förälskelse som han känner igen hos sig för symptom, vilket för tankarna till sjukdom. När Sonja reser iväg till sin fästman fylls Ulrik av behovet att i efterhand plocka sönder det som varit. Enligt honom var det inte äkta kärlek den här gången heller. En motsvarighet till Ulriks genomskådande av sig själv förekommer även hos Hansson, i den andra novellen i *Sensitiva amorosa* där berättarjaget observerar en spirande, om än ovälkommen förälskelse:

Jag konstaterade med grym ironi alla de välbekanta symptomerna till en förälskelse, och jag kände mig sjelf allt för väl för att veta att jag satt i det redan och att jag icke hade annat att göra än att låta allt ha sin gång.³²⁸

Både Hansson och von Mickwitz låter dekadensmännen rannsaka sina begynnande förälskelser med en kritisk blick. Men trots att Ulrik genomskådar sig själv drivs han ändå vidare i sin kärleksjakt.

Hvar finns den menniska, som kan älskas för sin egen skull? En menniska, så fullkomlig, att hon aldrig sårar, aldrig stöter skönhetssinnet, hvars hängifvenhet aldrig slappas och som aldrig låter illusionen gå förlorad?³²⁹

Denna fråga ställer sig Ulrik, och avslöjar därmed sina orimliga kärleksideal. Han tror sig för ett ögonblick ha funnit svaret då han besöker barndomsvännen Elisabeth Stjernfeldt och kommer fram till att han egentligen älskar henne. Elisabeth besvarar Ulriks känslor, men då hon är gift och har barn väljer hon att stanna kvar i sitt äktenskap. Eftersom Ulrik och Elisabeth inte ger sig hän åt sin passion blir minnet av Elisabeth en symbol för den rena, ouppnåeliga kärleken i hans liv. När han i slutet av romanen reflekterar över sin meningslösa och tomma tillvaro är han glad över att

---

³²⁷ Mickwitz 1892, s. 78.

³²⁸ Hansson 1887, s. 21–22.

³²⁹ Mickwitz 1892, s. 80–81.

aldrig ha levt ut sin kärlek till henne, eftersom han är övertygad om att det förr eller senare skulle ha slutat i den till synes oundvikliga ledan.

von Mickwitz berättelser om dekadensmännen, särskilt Ulrik Bruhn, blir en uppgörelse med romantiska föreställningar om en ideal, ”ren” och högre ståenden kärlek.³³⁰ För Ulrik Bruhn uppfyller jakten på kärleken en eskapistisk funktion och i likhet med von Mickwitz övriga dekadensmän finner han ingen balans mellan fantasier och verklighet. Liksom Hans Ulrik Helmer i ”Ur ett lufs historia” hemfaller också Ulrik åt litteraturen, vilket framför allt framkommer i hur hans barndoms riddarsagor och fantasier om prinsessan följer med honom i vuxen ålder. Liksom Erik Holt i ”Smekmånad” fylls Ulrik av leda och vämjelse när han inser att intensiteten i hans kärlekskänslor har avtagit. Och liksom den döende mannen i ”Bland rosor” bär också Ulrik på en ouppnåelig längtan inom sig.

Alla von Mickwitz dekadensmän hämmas av problem som tar sig något olika uttryck, men vars gemensamma faktor är den diskrepans som uppstår mellan fantasier och verklighet, i bemötandet av verklighetens kvinnor. Männens längtan och besatthet av förälskelsekänslan i kombination med en komplex liderlighet – att drömma på avstånd men att inte vilja eller våga ta hela steget, eftersom det skulle göra slut på deras längtan och avlägsna mystiken kring kärleken – vittnar om att de inte älskar sina utvalda kvinnor som individer. Genom att skildra dekadensmannens problem åskådliggör von Mickwitz sekelskiftets maskulinitetskris som hänger samman med samhällsliga förändringar, rubbade könsroller och kvinnoemancipationsrörelsens synlighet i offentligheten.³³¹ För den osäkra dekadensmannen blir kvinnan obegriplig och mystifierad, och samtidigt uppfyller hon en funktion som projektionsyta. I litteraturen och konsten riktar dekadensmannen sina känslor, rädslor och fantasier mot henne,³³² men när hon stiger ut ur rollen som han tilldelat henne, när hon inte längre motsvarar hans fantasier, eller när hon som Alma Berner i ”Smekmånad” visar sig vara en alldeles vanlig, borgerlig kvinna som är fullständigt nöjd med tillvaron som gift, då rämnar dekadensmannens illusioner och han slås av ångest, äckel, besvikelse och leda.

---

³³⁰ I novellen ”Chrysanthemum” som publicerades i *Nutid* 1898 låter von Mickwitz visserligen en kvinna drömma och längta efter en idealiserad och ouppnåelig kärlek. Hon utgör dock ett undantag, ty detta är framför allt dekadensmannens problem i von Mickwitz texter.

³³¹ Ekenstam 2000, s. 76–77.

³³² Päivi Lappalainen, ”Realismi ja naisen ruumis”, Päivi Lappalainen (red.), *Uudessa valossa. Kirjoituksia realismin kysymyksestä*, Turun yliopisto, Taiteiden tutkimuksen laitos, Sarja A, N:o 38, Turku 1998a, s. 79. Se även Lappalainen 2000, s. 148–149 och Witt-Brattström 2007.

Ahlund uttrycker sin syn på dekadenslitteratur som ”ett samlande begrepp för litterära verk som mer än i förbigående tematiserar och analyserar föreställningar om samtidens och samtidsmänniskans förfall”.³³³ Jag vill kombinera Ahlunds dekadensdefinition med Witt-Brattströms poäng om dekadensen som ”ett språk för könets existentiella våndor”³³⁴, för att teoretiskt summera von Mickwitz dekadensman. Genom sin leda och initiativlöshet uttrycker dekadensmannen samtidsmänniskans förfall, samtidigt som han känner en psykologiskt betingad könsångest inför verklighetens kvinna, som han därför inte klarar av att bemöta. Därtill ger sig en inbyggd genuskritik till känna i von Mickwitz berättelser om dekadensmannen, eftersom det slags manlighet som dessa representerar urartar i ohållbara situationer; i passivitet, uppgivenhet, undergång och rent av död.

Eftersom von Mickwitz i sina skildringar av dekadensmannen tillämpar könsbytarstrategin för att belysa mannens svåra förhållande till kvinnan, hans lidelsefulla fantasier och tärande erotiska längtan, ämnar jag dra en sista parallell till Stella Kleves författarskap. Kleve utmärker sig visserligen främst för att ha skildrat erotiken ur ett kvinnligt perspektiv i verk så som ”Pyrrhussegrar” och *Berta Funcke*, men i novellen ”Höstdagar” (1888) skriver Kleve om en mans erotiska begär och fantasier som överskuggas av sadomasochistiska drag. I novellen tillämpar Kleve en dubbel maskeringskonst, både genom att behandla explicit erotiska fantasier med hjälp av könsbytarstrategin och genom att använda sig av dagbokens berättarperspektiv, för att upprätthålla en större distans mellan sig själv som författare och det kontroversiella innehållet i novellen.³³⁵ I ”Höstdagar” tär mannens erotiskt aggressiva fantasier hårt på honom, men trots det låter han bli att göra en invit till den kvinna som hans fantasier riktar sig mot. Till slut slås han av den vid det här laget ytterst bekanta känslan av utmattning och tomhet.

I sin analys av ”Höstdagar” kommer Birgitta Ney fram till att Kleves problematisering av den manliga huvudpersonens begär och icke utlevda fantasier direkt knyter an till hans förmåga – eller snarare oförmåga – att bemöta kvinnan i verkligheten:

Vad Stella Kleve berättar i denna tydligt dekadenta erotiska fantasi är därmed historien om att mannen måste våga möta den levande kvinnan som subjekt – eller i alla fall inte-längre-objekt för hans lust, han måste våga möta henne i *hennes* lust.

---

³³³ Ahlund 1994, s. 13.

³³⁴ Witt-Brattström 2007, s. 34.

³³⁵ Ang. Kleves tillämpning av maskeringskonst i ”Höstdagar”, se Leffler 2005, s. 14–15.

Alternativet är att han tvingas fortsätta leva som det verkliga offret för sina fantasier. Stella Kleves studie av ett manligt psyke kan därmed läsas som att hon undersöker mannens beredskap att möta en kvinna och det oavsett om det gäller ”den nya kvinnan” eller att alls möta en kvinna.³³⁶

Enligt min mening är det möjligt att tillämpa resonemanget i Neys tolkning av ”Höstdagar” i de av von Mickwitz texter där dekadensmannen figurerar och där hans lidelse och begär tilldelats en framträdande roll. Dekadensmannens fantasi upphettas, eggas och utmynnar i matthet, leda, uppgivenhet och passivitet. Liksom den manliga huvudpersonen i Kleves ”Höstdagar” blir även von Mickwitz dekadensmän offer för sin längtan, vilket till slut leder till deras undergång. Genom den manlighet som dekadensmannen representerar, lyfter von Mickwitz således fram tidens maskulinitetskris och visar på den skevhet som uppstår mellan fantasier och verklighet, när mannen blir oförmögen att på ett öppet och förutsättningslöst sätt bemöta den levande kvinnan.

Dekadensmannen – sammanfattning

Dekadensmannen är en verklighetsfrånvärd litterär gestalt som har lätt för att hemfalla åt drömmar och fantasier. Liksom förförerskans öppna initiativ till erotiken rubbar 1800-talets strikta, polariserade könsroller, rubbar även dekadensmannens drag av passivitet föreställningar om en låst könsordning, och skaver mot tidens idealisering av maskulin handlingskraft.

Hos von Mickwitz förekommer dekadensmannen upprepade gånger i *Solglöd*. Han återfinns senare i en mer utvecklad version i *Kärleken* och romanen kan läsas i dialog med Hanssons psykologiska människostudier i *Sensitiva amorosa*. När von Mickwitz åskådliggör dekadensmannens begränsningar framkommer dessa som tydligast i hans förhållningssätt till kvinnor. Dekadensmannen kan sägas vara sexuellt hämmad, men av andra orsaker än den sedligt uppfostrade dockhustrun. Medan hon begränsas av tabu, skam och ovetskap, begränsas han av sina eskapistiska fantasier och fylls av vämjelse när han står inför verkligheten.

Med hjälp av könsbytarstrategin behandlar von Mickwitz dekadensmannens erotiska lidelse. Undertryckta begär och längtan blir ofta hans undergång eftersom lidelsen tär hårt på honom och lämnar honom i ett kraftlöst och likgiltigt tillstånd. Trots längtan och fantasier klarar han inte av att bemöta

---

³³⁶ Ney 1993, s. 176.

verklighetens kvinna och att upprätthålla en meningsfull relation med henne. Dekadensmannen är nämligen mer förälskad i sitt förälskelsetillstånd och i föreställningen om kärlek, än i den kvinna som han riktar sina känslor mot. Erotiken framställs som mystisk och lockande så länge det finns en spänning i dekadensmannens relationer, men i novellen "Smekmånad" belyser von Mickwitz hur äktenskapets band och en initiativtagande hustru har en lamslående inverkan på Erik Holt.

Medan den borgerliga mannen blir en karikerad figur genom vilken von Mickwitz kommer åt att kritisera rådande normer och konservativa könsroller inom den borgerliga världens ramar, ger dekadensmannen istället uttryck för sekelskiftets maskulinitetskrise och dess påföljande konsekvenser, i mannens oförmåga att bemöta kvinnan. Trots de förändringar som det sena 1800-talet inbegrep i synen på könsordningen belyser von Mickwitz således hur mannens förhållningssätt till kvinnan fortsättningsvis var problematiskt.

6. Avslutning

Syftet med denna avhandling pro gradu har varit att genom en typologisk analys behandla representationer av kön i Gerda von Mickwitz svenskspråkiga sekelskiftesprosa, med utgångspunkt i novellerna i *Solglöd och andra skizzer*, romanerna *Ett giftermål* och *Kärleken: en utvecklingshistoria i episoder*, samt novellen ”Messling”. Efter att ha presenterat von Mickwitz författarskap i avhandlingens andra kapitel och redogjort för den litteraturhistoriska kontexten i det tredje kapitlet, har jag i två analyskapitel undersökt dockhustrun, den borgerliga mannen, förförerskan och dekadensmannen, då dessa är återkommande litterära gestalter i von Mickwitz författarskap. Jag anser det relevant att uppmärksamma vilken slags könstypologi von Mickwitz laborerar med och hur hon gestaltar dess representanter, eftersom hennes texter kommit till under en tidsperiod när fasta föreställningar om en polariserad könsordning började ifrågasättas i större utsträckning än tidigare.

Under 1880-talet positionerar sig von Mickwitz som en, bland flera idag rätt bortglömda genombrottsförfattare som var verksamma på svenska i Finland. Med utgångspunkt i den tidigare forskning som bedrivits av bland annat Pil Dahlerup, Ingeborg Nordin Hennel och Yvonne Leffler och som undersökt vad som specifikt kännetecknar det moderna genombrottets kvinnliga författares texter, har jag närmat mig von Mickwitz författarskap och hennes skildringar av de litterära gestalterna, med fokus på bruket av ambivalens, ironi och könsbytesteknik.

Ifall den typologiska analysmetod som jag använt kan sägas ha någon nackdel, vore det i så fall dess något generella natur. von Mickwitz texter inrymmer även litterära gestalter som faller utanför typologin och som därför blivit ouppmärksammade i min studie, men för att inte låta avhandlingen expandera allt för vilt har en viss begränsning varit nödvändig. Jag har dock strävat efter att även påvisa när von Mickwitz bryter mot det typologiska mönstret, vilket främst sker i hennes gestaltningar av den borgerliga mannen. Liksom Päivi Lappalainen påpekat, är representationer och framställningar av kön alltid förknippade med maktutövning, ty det handlar om att göra anspråk på hur någonting är.³³⁷ Genom sina litterära gestalter ger sig von Mickwitz således in i den dialog som fördes i både litteraturen

---

³³⁷ Lappalainen 1998a, s. 92.

och samhället vid tiden omkring sekelskiftet och som handlade om att omförhandla könsroller och debattera könsordningen. von Mickwitz skapar normbrott, karikerar ideal och rubbar därmed 1800-talets fasta föreställningar om två givna könsroller.

Mina forskningsfrågor i avhandlingen har varit följande:

1. Hur gestaltar Gerda von Mickwitz dockhustrun, den borgerliga mannen, förförerskan och dekadensmannen i sina texter och vad kännetecknar dem?
2. Hur förhåller sig de kvinnliga och manliga litterära gestalterna till sedlighet och sexualitet och finns det märkbara könsskillnader som kommer till uttryck?
3. Vad är utmärkande för Gerda von Mickwitz författarskap i den nordiska litterära kontext som hon är verksam inom?

Resultatet av min studie visar hur von Mickwitz litterära gestalter representerar två världar, eller två olika litterära kontexter. För det första skriver hon om dockhustrur och borgerliga män som hör hemma i en konservativ, borgerlig värld och i samband med detta behandlas teman som är typiska för det moderna genombrottet. För det andra gestaltar von Mickwitz förförerskor och dekadensmän som representerar en av dekadens präglad tillvaro och som ger uttryck för normbrott och förändringar i tiden, samtidigt som texterna överskuggas av pessimism och sexuella spänningar.

Med dockhustrun åskådliggör von Mickwitz hur ett konservativt kvinnoideal leder till en självutplånande hustruroll. Dockhustrugestalten används för att påvisa hur den borgerliga, gifta kvinnans tillvaro präglas av tomhet och brist. von Mickwitz nyttjar ambivalens i skildringarna av dockhustruns äktenskap, för även om äktenskapen på ett ytligt plan verkar vara i sin ordning framkommer kvinnornas olyckliga känslor och deras tystnad blir talande. Till skillnad från många av de manliga genombrottsförfattarna, så som Ibsen och Bjørnson, som använder kvinnan som en symbol för frihet och en högre moral, är von Mickwitz dockhustru låst i sitt dockhem. När Anna Norman i *Ett giftermål* gör en ansats att bryta upp kommer hennes graviditet emellan och hon resignerar. Genom dockhustruns tillvaro påvisar von Mickwitz således avsaknaden av realistiska livsalternativ för borgerskapets kvinnor.

När von Mickwitz gestaltar den borgerliga mannen tar hon fasta på tidens manlighetsideal. Den borgerliga mannen utstrålar självsäkerhet och självgodhet, men von Mickwitz överdriver dessa egenskaper i sina karaktärsskildringar så att männens självgodhet förses med ett drag av löje. Eftersom

den borgerliga mannen är oförmögen till självreflektion blir han en ironiskt karikerad gestalt och hans förträffliga självbild överensstämmer inte med hans handlingar. I samband med den borgerliga mannen knyter von Mickwitz an till den pågående sedlighetsdebatten och behandlar såväl dubbelmoral som syfilis. Till skillnad från genombrottslitteraturens gängse bild av läkargestalten som en representant för framsteg och rationalitet blir von Mickwitz läkargestalt synnerligen osympatisk i sitt förespråkande av förtegnade syfilisdiagnoser. Men bland de kritiskt och ironiskt skildrade borgerliga männen bjuder von Mickwitz också på ett par undantag med Carl Holst och Gösta Kronfelt, som står för djupare självinsikt och en högre moral.

von Mickwitz förförerskor skildras visserligen med dekadensens manliga blick på den klichéartade femme fatale-gestalten, men när Davida Dybing porträtteras mer ingående i *Kärleken* har hon fråntagits all den mystik som dekadenslitteraturen gärna tilldelar den obegripliga kvinnan. I sin syn på kärleken som någonting förgängligt blir Davida istället realismens cyniska språkrör. När von Mickwitz skriver om förförerskan framträder kvinnans lust och initiativförmåga mellan raderna, genom de litterära gestalternas handlingar. Förförerskorna får leva ut sina begär och sin sexualitet och i motsats till många manliga författares tolkningar av den sensuella kvinnan går von Mickwitz förförerskor inga tragiska öden till mötes, trots ett frigjort leverne.

Genom dekadensmannen går von Mickwitz in för att gestalta den kontroversiella erotiken, begär och lidelser, med hjälp av könsbytesteknik. Dekadensmannen är en reflekterande och verklighetsfrånvärd litterär gestalt som återspeglar sekelskiftets maskulinitetskris i sitt svåra förhållningssätt till kvinnan. Han hänger sig gärna åt fantasier, men de intensiva fantasierna ersätts senare av leda, ångest och passivitet. Det slags manlighet som han representerar urartar i vekhet och hans oförmåga att bemöta verkligheten och verklighetens kvinnor blir hans största hinder. I alla von Mickwitz fyra typexempel finns det således element som bryter mot bilden av en vedertagen könsordning. Dockhustruns tystnad vittnar om olycka i äktenskapet, den borgerliga mannens självblindhet problematiseras, förförerskans initiativförmåga blir en anspelning på att också kvinnor har sexuella begär och dekadensmannens oförmåga att hantera verkligheten leder till hans undergång.

Vad skillnader i förhållningssätt till sedlighet och sexualitet bland de litterära gestalterna beträffar, anser jag att det finns påtagliga likheter mellan den borgerliga mannen och förförerskan å ena sidan, och dockhustrun och

dekadensmannen å andra sidan. Den borgerliga mannen och förförerskan tar för sig och uppvisar ingen osäkerhet i förhållande till sexualiteten, men den borgerliga mannen blir också en representant för dubbelmoral i sedlighetsfrågan. Både dockhustrun och dekadensmannen har däremot ett komplicerat förhållningssätt till sexualiteten, vilket bottnar i olika orsaker. Medan dockhustrun hämmas av en renhetsivrande uppfostran som tabubelagt sexualiteten hemfaller dekadensmannen gärna åt erotiska fantasier, men då verklighetens kvinna uppvisar begär klarar han inte av att bemöta henne, utan fylls istället av vämjelse. Det intressanta är således att de litterära gestalternas förhållningssätt till sexualiteten uppvisar en variation som överskrider könsgränserna.

I min läsning av von Mickwitz har jag följt Arne Toftegaard Pedersens tes om att den svenskspråkiga genombrottslitteraturen som skrevs i Finland bör ses som en integrerad del av periodens nordiska litteratur.³³⁸ Därmed har jag även uppmärksammat den litterära kontexten kring von Mickwitz författarskap. Det har varit min avsikt att framhäva både likheter och olikheter mellan von Mickwitz och andra av periodens författare. Den tidigare forskningen har framför allt lyft fram likheter mellan von Mickwitz och manliga författare; å ena sidan Bang och Jacobsen som inspiratörer för dekadensinfluenser och pessimistiska stämningar, å andra sidan Bjørnson och Ibsen i anknytning till genombrottstematik, äktenskap och sedlighetsspörsmål. Toftegaard Pedersen (1997) har även breddat kontexten genom att påvisa likheter mellan *Ett giftermål* och flera kvinnliga genombrottsförfattaresh verk. Trots befintliga likheter med alla ovannämnda författarskap har jag expanderat min studie ytterligare, genom att dessutom lyfta fram Stella Kleves och Ola Hanssons texter i relation till von Mickwitz.

Jag vill betona vikten av att det finns två spår att ta fasta på i von Mickwitz författarskap. I den tidigare forskningen har von Mickwitz position som genombrottsförfattare framhävts av Toftegaard Pedersen och Päivi Lappalainen, och med sin genombrottstematik knyter hon an till många av tidens stora debattämnen, så som flickuppfostran, äktenskap, den borgerliga mannens dubbelmoral, sedlighet och syfilis. De spår av dekadens som von Mickwitz texter uppvisat har däremot inte undersökts närmare i tidigare forskningssammanhang. Enligt min mening är dock dekadensen minst lika framträdande och relevant som genombrottstematiken i

---

³³⁸ Toftegaard Pedersen 2002, s. 13.

hennes författarskap Redan i debuten *Solglöd* samsas genombrottstematik och dekadenseestetik om radutrymme och novellsamlingen blir ett talande exempel för den dynamiska 1880-talslitteratur som, av allt att döma, även skrevs i Finland.

Med hjälp av Claes Ahlunds och Ebba Witt-Brattströms forskningsinsatser gällande dekadenslitteratur har jag närmat mig dekadensen i von Mickwitz texter. Genom min analys av von Mickwitz förförerskor och dekadensmän argumenterar jag för att hon – parallellt med Kleve och Hansson – utmärker sig som en av den svenska dekadanslitteraturens allra första representanter. Jag har särskilt uppmärksammat påfallande likheter mellan Kleves och von Mickwitz författarskap eftersom de båda skildrar erotik, sexuell upphetsning och driftsproblematisering på ett sätt som framstår som både vågat och på gränsen för det tillåtna, även om Kleves verk väckte mycket mera uppståndelse än von Mickwitz. Vad von Mickwitz dekadensinsatser beträffar kan man dessutom fråga sig ifall hon haft en inspirerande inverkan på den finlandssvenska flanör- och dagdrivarlitteraturen som hade sin storhetstid under 1910-talet.

Med min avhandling pro gradu vill jag framhäva att von Mickwitz författarinsatser omkring sekelskiftet är av betydelse, även om hon fallit i glömska i litteraturhistorien. Hennes tre svenskspråkiga böcker fick ett både blandat och översvallande positivt mottagande och särskilt Rafaël Hertzberg betonade att hon stod för nya inslag i den finlandssvenska litteraturen. Hennes stränga kritik mot den runebergiska idealismen³³⁹ proklamerar en litteratursyn färgad av genombrott och debattvilja och hennes dekadensansatser är nya och vågade. Vare sig von Mickwitz berättelser utspelas i genombrottsepokens borgerliga värld eller i en av dekadens influerad kontext kan dessa läsas i dialog med tidens litteratur och samhällsdebatt. I både den borgerliga världen och i dekadensmännens tillvaro utkristalliserar sig ett grundläggande problem som hon gång på gång återkommer till i sitt författarskap. Det handlar om att åskådliggöra mannens komplicerade synsätt på kvinnan; antingen som dockhustru, eller som projektionsyta för känslor och fantasier som en följd av sekelskiftets maskulinitetskris. von Mickwitz erbjuder dock inget färdigt alternativ till hur en ideal relation mellan könen skulle ta sig uttryck.

---

³³⁹ Detta uttrycks explicit i novellerna ”Sol” och ”Messling”.

Litteraturförteckning

Otryckt

Toftegaard Pedersen, Arne, *Det næsten umulige møde: Kærlighedsskildringen i fire finlandssvenske 1880'er romaner – sat i sammenhæng med samtidens skandinaviske litteratur*, licentiatavhandling i litteraturvetenskap framlagd vid Åbo Akademi, Åbo 1997

Tryckt

Ahlgren, Ernst, [Victoria Benedictsson], ”Några ord med anledning af Gerda von Mickwitz' skiss 'Messling'”, i *Framåt* 1886:11, s. 9–10

Ahlström, Gunnar, *Det moderna genombrottet i Nordens litteratur*, Rabén & Sjögren, Stockholm 1974 [1947]

Ahlund, Claes, *Medusas huvud. Dekadensens tematik i svensk sekelskiftesprosa*, Acta Universitatis Upsaliensis, Historia litterarum, 18, Stockholm 1994

Alfthan, Märta von, *Sju årtionden med Unioni Naisasialiitto r.y. Unionen Kvinnosaksförbund i Finland r.f.*, Söderström & C:o, Helsingfors 1965

Andersson, Maria, *Att bli människa. Barn, sedlighet och kön i Amanda Kerfstedts, Helena Nybloms och Mathilda Mallings författarskap 1880–1910*, Makadam, diss. Stockholm; Göteborg/Stockholm 2010

Bang, Herman, *Släkter utan hopp*, Studentlitteratur, Lund 1992 [1880]

Björk, Nina, *Sireners sång. Tankar kring modernitet och kön*, Wahlström & Widstrand, Stockholm 2002 [1999]

Bredsdorff, Elias, *Den store nordiske krig om seksualmoralen. En dokumentarisk fremstilling af sædelighedsdebatten i nordisk litteratur i 1880'erne*, Gyldendal, Köpenhamn 1973

Cassirer, Peter, *Stil, stilistik & stilanalys*, Natur och Kultur, Stockholm 2003

Dahlerup, Pil, *Det moderne gennembruds kvinder*, Gyldendal, diss. Köpenhamn; Köpenhamn 1984 [1983]

Ekelund, Erik, *Finlands svenska litteratur 2*, Söderström & C:o, Helsingfors 1969

Ekenstam, Claes, ”Manlighetens kriser & kransar: mansbilder och känsloliv vid tre sekelskiften, Anita Göransson (red.), *Sekelskiften och kön. Strukturella och kulturella övergångar år 1800, 1900 och 2000*, Prisma, Stockholm 2000, s. 57–96

Forssell, Pia, ”Från skrivande damer till yrkesförfattarinnor”, Johan Wrede (utg.), *Finlands svenska litteraturhistoria. Första delen: Åren 1400–1900*, Svenska litteratursällskapet i Finland/Bokförlaget Atlantis, Helsingfors/Stockholm 1999, s. 448–466

G., [sign.], ”I kvinnofrågan”, i *Nutid* 1903:1, s. 20–28

Gedin, David, *Fältets herrar. Framväxten av en modern författarroll. Artonhundraåttitalet*, Brutus Östlings Bokförlag Symposium, diss. Stockholm; Stockholm/Stehag 2004

Hansson, Ola, *Sensitiva amorosa*, H. Österling & C:o förlag, Helsingborg 1887

Hjort-Vetlesen, Inger-Lise, ”Modernitetens kvinnliga text. Det moderna genombrottet i Norden”, Elisabeth Møller Jensen (huvudred.), *Nordisk kvinnolitteraturhistoria. Band 2. Fadershuset, 1800-talet*, Förlags AB Wiken, Höganäs 1993, s. 330–353

Huhtala, Liisi, ”Miksei minulle kerrottu? – Gerda von Mickwitz”, Maria-Liisa Nevala (red.), ”*Sain roolin johon en mahdu.*” *Suomalaisen naiskirjallisuuden linjoja*, Otava, Helsinki 1989, s. 249–253

Huldén, Anders, ”Två gamla kransband. Magister Emma Irene Åström och professor Fredrik Julius Petersen, Helena Solstrand-Pipping (utg.), *Historiska och litteraturhistoriska studier 70*, Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland, Helsingfors 1995, s. 171–180

Jacobsen, J. P., *Niels Lyhne*, Forum, Stockholm 1977 [1880]

Jalava, Marja, *Minä ja maailmanhenki. Moderni subjekti kristillis-idealistisessa kansallisajattelussa ja Rolf Lagerborgin kulttuuriradikalismissa n. 1800–1914*, Suomalaisen kirjallisuuden seura, diss. Helsinki; Helsinki 2005

Johannisson, Karin, *Den mörka kontinenten. Kvinnan, medicinen och fin-de-siècle*, Norstedts, Stockholm 1994

Kerfstedt, Amanda, ”Synd” [1881], Birgitta Ney (red.), *Synd. Noveller av det moderna genombrottets kvinnor*, pdf-upplaga januari 2007 [1993], s. 9–18

Kleve, Stella, [Mathilda Malling], *Berta Funcke. Berättelse*, Jos. Seligmann & C:is förlag, Stockholm 1885

Kleve, Stella, [Mathilda Malling], ”Pyrrhussegrar” [1886], Birgitta Ney (red.), *Synd. Noveller av det moderna genombrottets kvinnor*, pdf-upplaga januari 2007 [1993], s. 64–69

Kleve, Stella, [Mathilda Malling], ”Höstdagar” [1888], Birgitta Ney, (red.), *Synd. Noveller av det moderna genombrottets kvinnor*, pdf-upplaga januari 2007 [1993], s. 105–112

Lappalainen, Päivi, ”Realismi ja naisen ruumis”, Päivi Lappalainen (red.), *Uudessa valossa. Kirjoituksia realismin kysymyksestä*, Turun yliopisto, Taiteiden tutkimuksen laitos, Sarja A, N:o 38, Turku 1998a, s. 77–94

Lappalainen, Päivi, ”Uhattu koti. Kodin ja perheen ihanteen murtumia suomalaisessa 1800-luvun realistisessa kirjallisuudessa”, Kaisa Kurikka (red.), *Paikkoja ja tiloja suomalaisessa kirjallisuudessa*, Turun yliopisto, Taiteiden tutkimuksen laitos, Sarja A, N:o 37, Turku 1998b, s. 101–137

Lappalainen, Päivi, ”’Äiti-ilon himo.’ Naiset ja kansakunnan rakentuminen 1800-luvulla”, Tero Koistinen, Piret Kruuspere et. al. (red.), *Kaksi tietä nykyisyyteen. Tutkimuksia kirjallisuuden, kansallisuuden ja kansallisten liikkeiden suhteista Suomessa ja Virossa*, Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 1999, s. 106–129

Lappalainen, Päivi, *Koti, kansa ja maailman tahraava lika. Näkökulmia 1880- ja 1890-luvun kirjallisuuteen*, Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, Helsinki 2000

Laqueur, Thomas, *Om könens uppkomst. Hur kroppen blev kvinnlig och manlig*, Brutus Östlings Bokförlag Symposium, Stockholm/Stehag 1994 [1990]

Larsson, Maja, *Den moraliska kroppen. Tolkningar av kön och individualitet i 1800-talets populärmedicinska handböcker*, Gidlunds förlag, diss. Uppsala; Hedemora 2002

Leffler, Yvonne, ”Maskspel och mångtydighet. Berättartekniska strategier hos kvinnliga 1880-talsförfattare”, Yvonne Leffler (red.), *Det moderna genombrottets prosa. Sju analyser*, Studentlitteratur, Lund 2005, s. 9–25

Levin, Hjärdis, *Testiklarnas herravälde. Sexualmoralens historia*, Natur och Kultur, Stockholm 1989 [1986]

Liliequist, Jonas, "Sexualiteten", Jørgen Lorentzen och Claes Ekenstam (red.), *Män i Norden. Manlighet och modernitet 1840–1940*, Gidlunds förlag, Mörklinta 2006, s. 167–207

Lundbo Levy, Jette, *Den dubbla blicken. Om att beskriva kvinnor. Ideologi och estetik i Victoria Benedictssons författarskap*, Hammarström & Åberg, Enskede 1982 [1980]

Mickwitz, Gerda von, "Sol", i *Excelsior*. Kalender för 1886. Redigerad af Finsk Qvinnoförening, G. W. Edlunds förlag, Helsingfors 1885, s. 61–65

[Mickwitz, Gerda von], – ii –, *Solglöd och andra skizzer*, G. W. Edlunds förlag, Helsingfors 1885

Mickwitz, Gerda von, "Messling", i *Framåt* 1886:5, s. 6–11

Mickwitz, Gerda von, "Omvändelse", i *Framåt* 1887:6, s. 94–100

Mickwitz, Gerda von, *Ett giftermål*, G. W. Edlunds förlag, Helsingfors 1889a & 1889b

Mickwitz, Gerda von, *Kärleken: en utvecklingshistoria i episoder*, Helsingfors 1892

Mickwitz, Gerda von, "Chrysanthemum", i *Nutid* 1898:12, s. 340–347

[Mickwitz, Gerda von], X, "Vägen", i *Nutid* 1899:12, s. 383–384

Mosse, George L., *The Image of Man. The Creation of Modern Masculinity*, Oxford University Press, Ney York/Oxford 1996

Mörne, Arvid, *Lyriker och berättare. Finlandssvenska studier*, Svenska litteratursällskapet i Finland, Helsingfors 1939

Ney, Birgitta, *Bortom berättelserna. Stella Kleve – Mathilda Malling*, Symposium Graduale, diss. Stockholm; Stockholm/Stehag 1993

Ney, Birgitta (red.), *Synd. Noveller av det moderna genombrottets kvinnor*, pdf-upplaga januari 2007 [1993]

Nordin Hennel, Ingeborg, "Ämnar kanske fröken publicera något?". *Kvinnligt och manligt i 1880-talets novellistik*, Acta Universitatis Umensis, Umeå Studies in the Humanities 58, Universitetet i Umeå, Almqvist & Wiksell International, Stockholm 1984

Nordin Hennel, Ingeborg, ”Strid är sanning, frid är lögn”, Elisabeth Møller Jensen (huvudred.), *Nordisk kvinnolitteraturhistoria. Band 2. Fadershuset, 1800-talet*, Förlags AB Wiken, Höganäs 1993, s. 512–527

Ovidius Naso, P., *Metamorfoser*. Urval och svensk tolkning av Erik Bökman, Natur och Kultur, Stockholm 1925

Palmgren, Raoul, ”De finlandssvenska författarnas insats i 1880- och 90-talsrealismen”, Yrjö Varpio (red.) *Bilden av ett folk. En festskrift till Väinö Linna*, Holger Schildts förlag, Helsingfors 1980, s. 251–268

Schoolfield, George C., *A History of Finland's Literature. Histories of Scandinavian Literature*, Vol. 4, Sven H. Rossel, General Editor, University of Nebraska Press, Lincoln & London 1998

Showalter, Elaine, *Sexual Anarchy. Gender and Culture at the Fin de Siècle*, Virago Press, London 1995 [1990]

Söderling, Trygve, ”Brandes, Georg, var här, vältalig, ämabel. Tidskriftsröster om Brandes två besök i Finland”, Jennica Thylin-Klaus och Julia Tidigs (red.), *Historiska och litteraturhistoriska studier* 88, Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland, Helsingfors 2013, s. 183–196

[Tallqvist, J. O.], J. O. T., ”Var hon vår äldsta romanförfattarinna?”, i *Hufvudstadsbladet* 23.2.1948

Tjeder, David ”Borgerlighetens sköra manlighet”, Jørgen Lorentzen och Claes Ekenstam (red.), *Män i Norden. Manlighet och modernitet 1840–1940*, Gidlunds förlag, Mörklinta 2006, s. 48–76

Tjäder, Per Arne, ”*Det unga Sverige.*” *Åttitalsrörelse och genombrottsepok*, Arkiv avhandlingsserie, 15, diss. Göteborg; Lund 1982

Toftegaard Pedersen, Arne, ”Det moderne sammenbrud. Om Karl August Tavaststjernas *Barndomsvänner*”, Helena Solstrand-Pipping (utg.), *Historiska och litteraturhistoriska studier* 70, Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland, Helsingfors 1995, s. 107–136

Toftegaard Pedersen, Arne, *Det marginaliserede gennembrud. Tre moderne svensksprogede romaner fra 1880ernes Finland*, Åbo Akademis förlag, diss. Åbo; Åbo 2002

Toftgaard Pedersen, Arne, ”Tror du *jeg* ligger på roser. Gerda von Mickwitz och kærlighedens natur”, Michel Ekman och Roger Holmström (red.), *Kunskapens hugsvalelse*, Åbo 2003, s.155–169

Weidel Randver, Gunnel, *Tidskriften Framåt. Kvinnors kamp för det fria ordet*, Rundqvists bokförlag, Göteborg 1985

Wirmark, Margareta, *Noras systrar. Nordisk dramatik och teater 1879–1899*, Carlssons, Stockholm 2000

Witt-Brattström, Ebba, *Dekadensens kön. Ola Hansson och Laura Marholm*, Norstedts, Stockholm 2007

Wrede, Johan, ”Finland and Modern Scandinavian Realism in the 1880’s”, i *Scandinavica* vol. 17, 1978:1, s. 1–11

Wrede, Johan, ”Det moderna genombrottet”, Johan Wrede (utg.), *Finlands svenska litteraturhistoria. Första delen: Åren 1400–1900*, Svenska litteratursällskapet i Finland/Bokförlaget Atlantis, Helsingfors/Stockholm 1999, s. 431–436

Recensioner

Solglöd och andra skizzer

Framåt 1886:10 s. 13–15, ”Några böcker från Finland”, Edw. T. [Edvard Tengström]
Helsingfors dagblad 17.12.1885, ”Litteratur”, R. H–g. [Rafaël Hertzberg]

Ett giftermål

Finsk Tidskrift 1890:3, ”I Bokhandeln”, J. A.
Hufvudstadsbladet 17.12.1889, ”Litteratur”, osignerad
Nya Pressen 23.12.1889, ”Litteratur”, – a.

Kärleken: en utvecklingshistoria i episoder

Borgå Nya Tidning, 22.3.1893, ”Litteraturkåseri”, Contemporain
Hufvudstadsbladet, 22.11.1892, ”Litteratur”, Rafaël Hertzberg
Nya Pressen, 1.12.1892, ”Litteraturbref”, E. G.